

โครงการสารคดีอิหร่าน

โดย

จักรพันธ์ กังวาล และคณะ

1 กุมภาพันธ์ 2548

ต้นฉบับสมบูรณ์

โครงการสารคดีอิหร่าน

คณะผู้วิจัย

1. จักรพันธ์ กังวาท	หัวหน้าโครงการ
2. ธเนศ ช่างพิชิต	ผู้ร่วมวิจัย
3. อัมพร จิรัฐติกกร	ผู้ร่วมวิจัย
4. สุดาราส สุจฉายา	ผู้ร่วมวิจัย

ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ชุดโครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค

บทคัดย่อ

“อิหร่าน” เป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์และอารยธรรมรุ่งเรืองมายาวนาน ดังที่รู้จักกันในอดีตว่า “อาณาจักรเปอร์เซีย” แต่อาจกล่าวได้ว่าคนไทยทุกวันนี้ไม่มีความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันของประเทศอิหร่านเลย ทั้งนี้เพราะในห้วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศอิหร่านต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ทั้งการโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และการปฏิวัติอิสลามที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1979 การทำสงครามยืดเยื้อกับประเทศอิรัก และการถูกคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจจากนานาประเทศ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีผลทำให้คนไทยที่รับรู้ข่าวสารของโลกภายนอกจากประเทศตะวันตกมาโดยตลอด ต้องถูกปิดกั้นความรู้เกี่ยวกับประเทศอิหร่านไปด้วย

แต่ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา อิหร่านเริ่มเปิดประเทศมากขึ้น มีนักท่องเที่ยวเดินทางไปเยือนอิหร่านมากขึ้นทุกปี ผนวกกับการที่ในปี ค.ศ. 2001 เป็นปีที่ ฯพณฯ คาเดมี ประธานาธิบดีแห่งอิหร่านได้นำเสนอต่อองค์การโลกและได้รับการยอมรับจากที่ประชุมสมัชชาแห่งองค์การสหประชาชาติให้เป็นปีแห่ง “การสนทนาระหว่างอารยธรรม” เป็นปีแห่งการเปิดโอกาสให้ประชาคมโลกได้เพิ่มพูนการรับรู้ทางด้านวิชาการและวุฒิปัญญาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และสังคมของอิหร่านให้มากขึ้น จึงนับเป็นช่วงเวลาที่ดีที่เราจะได้ทำความรู้จักกับประเทศที่เคยเป็นอู่อารยธรรมอันยิ่งใหญ่ประเทศนี้ และได้ทำความรู้จักกับประเทศที่เคยดำเนินความสัมพันธ์กับไทยมายาวนานถึง 400 ปีกันใหม่อีกครั้ง

โครงการจัดทำสารคดีประเทศอิหร่านมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับประเทศนี้อย่างรอบด้าน โดยผ่านบทสารคดี 9 เรื่อง ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมทั้งเรื่อง **พื้นฐานทางประวัติศาสตร์** ให้ข้อมูลเกี่ยวกับอาณาจักรเปอร์เซีย การเข้ามาของอิสลาม กระทั่งการปฏิวัติอิสลาม เรื่อง **วิถีความเชื่อ** เพื่อให้เข้าใจว่าศาสนาและความเชื่อสัมพันธ์กับวิถีชีวิตคนอิหร่านอย่างไร เรื่อง **เศรษฐกิจ** เน้นความสำคัญของน้ำมันและอุตสาหกรรมอื่น ๆ เรื่องเกี่ยวกับ **คนอิหร่าน** บุคลิกลักษณะความเป็นคนอิหร่าน สถาบันครอบครัว วิถีชีวิต เรื่อง **ผู้หญิงอิหร่าน** นอกจากนี้ยังมีเรื่อง **พรมเปอร์เซีย** ซึ่งเป็นทั้งงานศิลปะและสินค้าส่งออกมูลค่ามหาศาล เรื่อง **ภาพยนตร์อิหร่าน**ที่กำลังเป็นที่กล่าวถึงในระดับสากล เรื่อง **อิหร่านกับความทันสมัย** ว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรมและเทคโนโลยีของโลกตะวันตกที่กำลังหลั่งไหลสู่อิหร่าน และเรื่อง **ย้อนรอยความสัมพันธ์ไทย-อิหร่าน** ซึ่งมุ่งย้อนรอยสืบหารากของวัฒนธรรมอิหร่านที่ปรากฏในเมืองไทยว่าได้รับอิทธิพลมาจากอิหร่านจริงหรือไม่

ABSTRACT

Iran, in earlier times known as 'Persia', is a country with a long and rich history. In spite of this it is clearly apparent that the people of Thailand know very little about the cultural and social conditions pertaining thereto. During the past three decades Iran has experienced a number of important changes resulting from:

- the fall of monarchism during the 1979 Islamic revolution;
- the lengthy war with Iraq; and
- the effect of being beleaguered by economic sanctions that were imposed by a number of countries, and in particular the United States of America.

Resulting from the above events, the Thai people have perhaps been given a biased impression of Iran as most opinions, commentary, and news reports thereon originated primarily from Western quarters, and these were inevitably responsible for hiding the true facts pertaining to the country.

A few years ago Iran embraced a more open policy as far as the outside world was concerned, and this has resulted in an increase in in-bound tourism each successive year since it was adopted. Further, the United Nations Assembly unanimously accepted a proposal put forward by H.E. Mohamed Katami, Iran's current president, that the year 2001 be adopted as the year of '*Dialogue Amongst Civilizations*'. It thus became a good time for us to glean more knowledge of a country that had at one time been recognized as one of the 'cradles of civilization', and to bring into focus once more, the 400 year long relationship that has existed between Thailand and Iran.

The main purpose of the project is to produce and publish a book featuring Iran, and to provide sufficient information therein to the reader through a succession of chapters, namely:

- An historical background containing information on the Persian Empire and the embracement of Islam up to the Islamic Revolution in 1979;
- Their cultural belief showing how this is inextricably bound to the way of life of the Iranian people;

(4)

- The economy with emphasis on the petroleum and other significant industries;
- The Iranian character, family, and way of life;
- Iranian women;
- The artistry of the Persian carpet, and its value as an export product
- Iranian film production which has been referred to in international film circles;
- The modernization of Iranian culture, and the inflow of Western technology;
- Tracing the Thai-Iran relationship back to the root of the appearance of Iranian culture in Thailand, and the influence this had had on Thai society.

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	(1)
บทคัดย่อ	(2)
ABSTRACT	(3)
บทที่ 1 อิหร่าน จากอู่อารยธรรมโลกถึงสาธารณรัฐอิสลาม	1
ภูมิประเทศ	2
ภูมิอากาศ	7
ทรัพยากรธรรมชาติ	8
การตั้งถิ่นฐาน	11
บทที่ 2 เส้นทางประวัติศาสตร์อันยาวไกล	
จากเปอร์เซียสู่สาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน	19
อาณาจักรเปอร์เซีย	19
ยุคอิสลาม	23
ยุคมหาอำนาจ	26
จากราชวงศ์กษัตริย์สุลต่านอิสลาม	26
การเมืองการปกครองปัจจุบัน	30
บทที่ 3 วิถีความเชื่อ	37
บทที่ 4 ระบบเศรษฐกิจของอิหร่าน	50
ผลจากการปฏิวัติอิสลาม (ค.ศ. 1978-1979)	52
อุตสาหกรรมปิโตรเลียมและแก๊สธรรมชาติ	54
น้ำมันปิโตรเลียม	55
แก๊สธรรมชาติ	55
แร่ธาตุต่างๆ	57
เศรษฐกิจที่เกี่ยวกับป่าไม้ ประมง และการกสิกรรม	58
บทสรุป	61

บทที่ 5 ผู้คน คู่ครอง และครอบครัว	67
ผู้คนเผ่าพันธุ์	68
บุคลิกและตัวตนของคนอิหร่าน	72
ระบบการศึกษา	73
ชีวิตครอบครัว	81
คู่ครองและการแต่งงาน	83
การหย่าร้าง	86
บทที่ 6 ผู้หญิงอิหร่าน	95
ฮิญาบ-ศักดิ์ศรีภายใต้ผ้าคลุม	95
พื้นที่ของหญิง-ชาย ในสังคมอิหร่าน	98
ทศวรรษใหม่กับความเปลี่ยนแปลง	102
บทที่ 7 อิหร่าน : สองทศวรรษหลังการปฏิวัติ ความเปลี่ยนแปลงหรือดำรงอยู่	112
ทศวรรษแรกแห่งการปฏิวัติ : การจัดระเบียบสังคม	113
ทศวรรษที่สองหลังการปฏิวัติ : แรงปะทะระหว่างฝ่ายปฏิรูปกับฝ่ายอนุรักษ	116
ทศวรรษใหม่ : สนามแห่งการต่อสู้ระหว่างฝ่ายปฏิรูปกับฝ่ายอนุรักษ	120
บทที่ 8 พรหมเปอร์เซีย การเดินทางของลวดลายอันวิจิตร	136
บทที่ 9 เล่าเรื่องหนังอิหร่าน	152
บทที่ 10 ประวัติศาสตร์เก๋อบตักที่อิหร่าน ย้อนรอยสายสัมพันธ์ไทย-อิหร่าน	161
สายสัมพันธ์อันยาวไกล	161
กุ่ม--จุดแรกของการตามรอย	162
หอมกลิ่นกุหลาบที่กัมซาร์	165
อิสฟาฮานกับราชทูตสยาม	168
สำหรับแขกเทศ หอมยี่ห่วยารสอันแรงจริงละหรือ?	172

บทนำ

อิหร่านแม้จะเป็นประเทศที่มีความสัมพันธ์กับประเทศไทยมายาวนานกว่า 400 ปี แต่เรากลับรู้จักประเทศนี้น้อยนิดและยิ่งแทบไม่รู้อะไรเลย เมื่ออิหร่านเกิดการปฏิวัติอิสลามในปี ค.ศ. 1979 จนกระทั่งประธานาธิบดีคาเตมีแห่งอิหร่านเสนอ “การสนทนาระหว่างอารยธรรม” ขึ้น เปิดโอกาสให้ประชาคมโลกได้เรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประชาชนอิหร่าน คณะผู้ศึกษาซึ่งมีความสนใจในประเทศนี้ จึงได้ขอรุณเพื่อเดินทางไปจัดทำสารคดียังประเทศดังกล่าว โดยมีประเด็นคำถามหลากหลายที่ต้องการหาคำตอบ ขณะเดียวกันข่าวสารจากโลกตะวันตกที่นำเสนอถึงประเทศนี้ ก็ล้วนสร้างภาพให้อิหร่านเป็นประเทศที่ดูน่ากลัว เต็มไปด้วยความรุนแรง ไร้สิทธิเสรีภาพ และผู้หญิงได้รับการกดขี่ อันมีผลต่อทัศนคติของคณะผู้ศึกษาอยู่ไม่น้อยในระยะต้น กระทั่งเมื่อได้ไปใช้ชีวิตอยู่ในประเทศนี้กว่าสองสัปดาห์ คณะของเรากลับมีมุมมองที่เปลี่ยนไป...

เราพบว่าคนอิหร่านนั้นเป็นผู้มีน้ำใจไม่ตรี แต่ก็มีแบบแผนกฎเกณฑ์ของตน คนอิหร่านมีสิทธิเสรีภาพภายใต้หลักการศาสนาอิสลาม ซึ่งมีใช้สิทธิเสรีภาพแบบเดียวกับโลกเสรีที่เราคุ้นเคย และผู้หญิงอิหร่านก็ได้รู้สึกว่าเป็นคนถูกกดขี่ แม้จะมีกรอบและสิทธิอีกหลายเรื่องที่เราจะต้องต่อสู้ แต่ก็เป็นเรื่องของกระบวนการต่อสู้ที่ต้องดำเนินไปตามครรลอง

อิหร่านเป็นประเทศที่ใหญ่โตกว้างขวาง มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะผลผลิตด้านเกษตรกรรมที่ยังขาดการพัฒนามูลค่า และขาดเทคโนโลยีในการแปรรูปจัดการ ซึ่งน่าสนใจต่อการลงทุนและทำความร่วมมือทางด้านการค้า ในทางด้านวัฒนธรรม อิหร่านเป็นประเทศหนึ่งที่มีพิพิธภัณฑ์มากแห่งและหลากหลายประเภท ที่สามารถเป็นจุดท่องเที่ยวและสถานที่ให้ความรู้อย่างกว้างขวางแก่ประชาชน แม้แต่ห้องสมุดของเอกชนก็มีการจัดการที่อาจเทียบได้กับห้องสมุดระดับชาติ ซึ่งนับว่าน่าสนใจศึกษาอย่างมากต่อการจัดการทางด้านวัฒนธรรมของประเทศนี้

ภายใต้ระยะเวลาการเก็บข้อมูลเพียง 18 วันในหัวข้อการทำงานสารคดีที่ครอบคลุมความรู้เกี่ยวกับประเทศอิหร่านเกือบทั้งประเทศ จึงจำเป็นอย่างมากต่อการพึ่งพาเอกสารในการค้นคว้า นอกเหนือไปจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล สารคดีอิหร่านเล่มนี้จึงเป็นเพียงข้อมูลพื้นฐานเพื่อให้เกิดความเข้าใจและรู้จักประเทศอิหร่านในด้านต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ต้องการศึกษาในเชิงลึกต่อไป

สุดท้ายคณะผู้จัดทำสารคดีอิหร่านขอขอบคุณโครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค (อบศ. 5) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่เปิดโอกาสและให้การสนับสนุนในการศึกษาและจัดทำสารคดีดังกล่าว รวมถึงบรรดาครูบาอาจารย์และผู้ให้ความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ อันได้แก่ ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อาจารย์กาญจน์ ละอองศรี อาจารย์ทรงยศ แวงหงษ์ คุณวัลลภ เกตุศิริ คุณอิสรา

(2)

เกียรติธำรย์ คุณวิลาวัณย์ ฤดีसानต์ และ Mr. Nickouie จนสามารถผลักดันให้งานสารคดีชิ้นนี้สำเร็จ
สมบูรณ์ด้วยดี

บทที่ ๑

อิหร่าน จากอู่อารยธรรมโลกถึงสาธารณรัฐอิสลาม

ธเนศ ช่วงพิชิต

อิหร่านเป็นหนึ่งในประเทศที่เก่าแก่ที่สุดของโลก ซึ่งตั้งอยู่ในย่านตะวันออกกลาง (Middle East) มีอารยธรรมโบราณและความรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นที่ย้อนไปในอดีตได้ไม่น้อยกว่า 5,000 ปี เป็นที่รู้จักกันดีในฐานะของอาณาจักรเปอร์เซียหรือจักรวรรดิเปอร์เซีย ในยามรุ่งเรืองกษัตริย์หรือจักรพรรดิเปอร์เซียได้ปกครองดินแดนที่กว้างใหญ่ในย่านเอเชียกลางและเอเชียใต้ด้านทิศตะวันตกเกือบทั้งหมด ตลอดจนบางส่วนของยุโรปและแอฟริกา เมื่อประวัติศาสตร์โลกกล่าวถึงอียิปต์ กรีก และโรมัน ขึ้นมาครั้งใด ชื่อของ “เปอร์เซีย” ก็ต้องแทรกตัวอยู่ในระหว่างอาณาจักรเหล่านั้นอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

“เปอร์เซีย” เป็นชื่อเรียกกลุ่มชนที่ชาวยุโรปยุคเก่ารู้จักกันอย่างกว้างขวาง ผ่านอิทธิพลการขนานนามตามชนชาติกรีก โรมัน และอียิปต์ มีที่มาจากคำว่า “ปาร์ซี” หรือ “ฟาร์ซี” (Parsi or Farsi) หมายถึงชนชาติผู้นับถือลัทธิบูชาไฟ ซึ่งรู้จักกันในนามของไซโรแอสเตอร์ (Zoroaster) อันเป็นศาสนาที่กลุ่มชนนี้นับถือก่อนการเข้ามาถึงของศาสนาอิสลาม

“ปาร์ซี” หรือ “ฟาร์ซี” มาจากรากคำว่า “พาร์ส” (Pars) หรือ “ฟาร์ส” (Fars) ที่หมายถึงเผ่าพันธุ์อินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากชาติพันธุ์ใหญ่ที่เรียกกันว่า คอเคเซียน (Caucasian) อันเป็นต้นกำเนิดของชาวมิซอเรียทั่วไปในยุโรป ชาติพันธุ์นี้มีกำเนิดบริเวณเทือกเขา

คอเคซัส (Caucasus) ใกล้ทะเลสาบแคสเปียน ชนเผ่า “พาร์ส” หรือ “ฟาร์ส” มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อารยัน (Aryan) ใช้ภาษาที่เรียกว่า ฟาร์ซี ได้มาตั้งถิ่นฐานจนเป็นปึกแผ่นอยู่ ณ ประเทศอิหร่านมานานหลายพันปี ประชากรที่มีเชื้อสายอารยันในอิหร่านส่วนใหญ่ใช้ภาษาฟาร์ซี หรือภาษาเปอร์เซีย (Persian Language) มากถึงร้อยละ 60 ของประชากรโดยรวม ขณะเดียวกันก็มีประชากรอีกร้อยละ 25 ที่สืบเชื้อสายย่อยจากชาวอินโด-ยูโรเปียน ที่เรียกว่าชนเผ่าเติร์ก (Turk) มีภาษาพูดในตระกูล Turkic Language ชาวเติร์กส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนเหนือของประเทศอิหร่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแคว้นอาเซอร์ไบจานและบริเวณรอบทะเลสาบแคสเปียน เนื่องจากภาษาฟาร์ซีเป็นภาษาประจำชาติของประเทศอิหร่าน จึงทำให้ชนเผ่าเติร์กในประเทศอิหร่านสามารถพูดและเขียนได้ทั้งสองภาษา คือ ภาษาตุรกีและภาษาฟาร์ซี

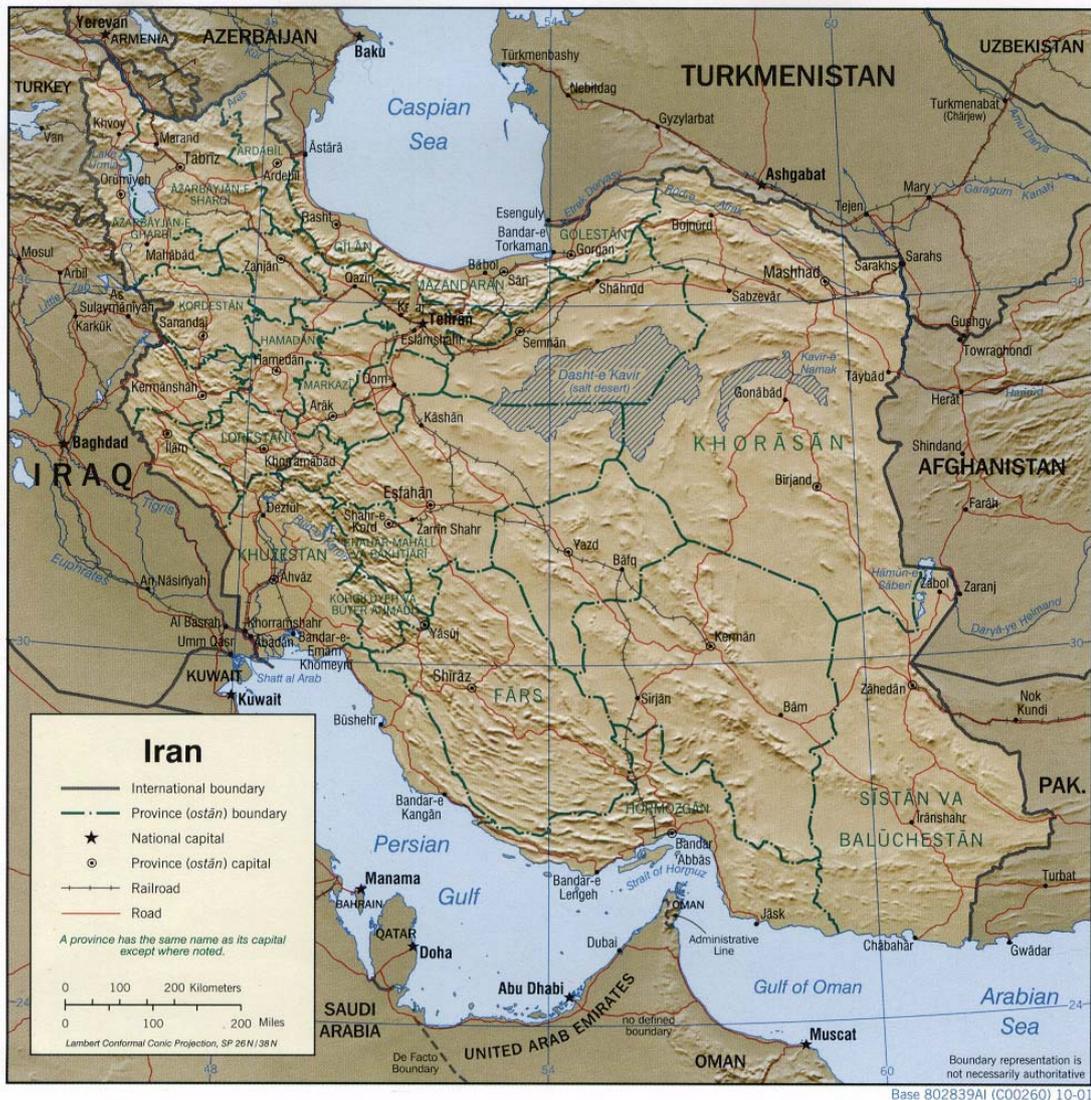
อย่างไรก็ตาม “อิหร่าน” ก็มีความหมายถึงชนเผ่า “อารยัน” ด้วย ดังนั้นประเทศอิหร่านจึงหมายถึง ดินแดนแห่งอารยัน หรือดินแดนของชาวอารยัน ซึ่งคนอิหร่านก็เรียกตนเองเช่นนั้น แม้ว่าชาวยุโรปและประชาชาติอื่น ๆ ในโลกจะเรียกประเทศของพวกเขาว่า เปอร์เซีย มายาวนานหลายศตวรรษ กระทั่งเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามแล้วไม่น้อยกว่า 600 ปี เหตุนี้ในปี ค.ศ. 1935 มุฮัมหมัด เรซาห์ ซาห์ (Mohammad Reza Shah) แห่งราชวงศ์ปาห์เลวี (Pahlevi) กษัตริย์องค์องค์สุดท้ายของอิหร่าน ก็ได้ประกาศตัวในเวทีโลกอย่างเป็นทางการในฐานะประเทศ “อิหร่าน” มิใช่ “เปอร์เซีย” ดังที่ชาวโลกเคยเรียกขานอีกต่อไป

ประเทศอิหร่านเคยมีการปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขสูงสุด เรียกว่า “ซาห์” หรือ “ซาห์” (Shah) จนถึงปี ค.ศ. 1979 ได้เกิดการปฏิวัติล้มระบอบกษัตริย์ลงอย่างสิ้นเชิงภายใต้การนำของซัยยิด รุฮุลเลาะห์ มุซาวิ โคมัยนี (Syid Ruhullah Musavi Khomeini) หรือเรียกสั้น ๆ ว่า อิหม่ามโคมัยนี ซึ่งการปฏิวัติใหญ่ครั้งนั้นเรียกว่า “การปฏิวัติอิสลามแห่งอิหร่าน” และได้สถาปนาระบอบการปกครองใหม่แบบ “สาธารณรัฐอิสลาม” ขึ้น ภายใต้การสนับสนุนอย่างท่วมท้นของประชาชนชาวอิหร่าน ที่เลือกระบอบการปกครองด้วยการลงคะแนนถึง 98.3 เปอร์เซนต์ และนับแต่นั้นเป็นต้นมาประเทศอิหร่านก็มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า ประเทศสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน (Islamic Republic of Iran)

ภูมิประเทศ

ประเทศสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน หรือเรียกกันสั้น ๆ ว่า ประเทศอิหร่าน ตั้งอยู่ทางตะวันตกของเอเชียใต้หรือริมสุดทางตะวันออกของภูมิภาคตะวันออกกลาง คือ บริเวณเส้นรุ้งที่ 32 องศาเหนือและเส้นแวง 53 องศาตะวันออก อิหร่านเป็น 1 ใน 3 ของประเทศในกลุ่มตะวันออกกลาง ที่มีได้เป็นชนชาติอาหรับและไม่ได้ใช้ภาษาอาหรับเป็นภาษาประจำชาติ (อีกสองประเทศคือตุรกีและอิสราเอล) มีพื้นที่โดยรวมทั้งประเทศประมาณ 1,648,000 ตารางกิโลเมตร ภูมิประเทศมีความแตกต่างและงดงาม จนได้ชื่อว่าเป็นดินแดนแห่งยอดเขาที่ปกคลุมไปด้วยหิมะ หุบเขาที่เขียวชอุ่ม และทะเลทรายที่เว้งว่างแห่งแล้ง

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศประกอบขึ้นด้วยที่ราบสูงกว้างใหญ่ ซึ่งเกิดจากภูเขาและทิวเขาถูกกัดกร่อนจนกลายเป็นเนินเตี้ย ๆ มีความสูงเหนือระดับน้ำทะเลโดยทั่วไปราว 460 เมตร ที่ราบสูงดังกล่าวถูกโอบล้อมด้วยทิวเขาขนาดใหญ่ ได้แก่ ทางทิศเหนือโอบกั้นด้วยเทือกเขาอัลโบรซ (Elburz) ขณะที่เทือกเขาอาเซอร์ไบจาน (Azerbaijan) อยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือ เทือกเขาซาโกร (Zagros) อยู่ทางทิศตะวันตก และเทือกเขามากราน (Makran) เป็นแนวกั้นทางทิศใต้

แผนที่แสดงอาณาเขตที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศ
ของสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน

ซาโกรส

เป็นเทือกเขาขนาดใหญ่ที่ทอดตัวยาวตั้งแต่ด้านตะวันตกเฉียงเหนือจรดพรมแดนของประเทศตุรกีและประเทศอาร์เมเนีย ไต่เรื่อยลงมาทางทิศใต้ขนานกับพรมแดนของประเทศอิรัก เปรียบประหนึ่งกำแพงขนาดใหญ่ที่ทอดตัวยาวลงมาจากอ่าวเปอร์เซีย (Persian Gulf) ณ บริเวณช่องแคบฮอร์มุซ ทิวเขานี้มีระยะทางยาวทั้งสิ้น 1,600 กิโลเมตร มีฐานแผ่กว้าง 160-320 กิโลเมตร ความสูงเฉลี่ยประมาณ 2,400-3,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล โดยมียอดเขาสูงหลายยอด ณ ระดับความสูง 3,700 เมตรขึ้นไป ยอดเขาที่สูงที่สุดคือยอดเขา "ซาร์ด" (Zard) มีความสูงถึง 4,547 เมตร บริเวณเทือกเขาซาโกรสทางด้านใต้จากเมืองคานากิน (Khanagin) ชิดพรมแดนของประเทศอิรัก จนถึงเมืองท่าบุเชห์ (Bushehr) ริมอ่าวเปอร์เซีย มีระยะทางประมาณ 800 กิโลเมตร เป็นบริเวณที่เทือกเขาซาโกรสถูกขนาบด้วยเนินเขาเตี้ย ๆ ที่มีความสูงระหว่าง 300-600 เมตร บริเวณนี้เป็นอาณาเขตที่เต็มไปด้วยบ่อน้ำมันจำนวนมากของอิหร่าน

มากราน

เป็นเทือกเขาที่เชื่อมต่อเนื่องกับเทือกเขาซาโกรสด้านตะวันออก แล้วแตกตัวออกเป็นทิวเขาขนาดย่อมมากมายซึ่งทอดตัวยาวต่อเนื่องลงไปทางด้านใต้ของประเทศ ก่อนจะโค้งโค้งยาวขึ้นไปอย่างต่อเนื่องทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดด้านพรมแดนของประเทศปากีสถาน จนบรรจบกับเทือกเขาปามีร์ (Pamir) เป็นระยะทางยาวรวมทั้งสิ้นถึง 480 กิโลเมตร และมีฐานแผ่กว้างถึง 240 กิโลเมตร เทือกเขามากรานมีความสูงระหว่าง 600-1,500 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ยอดเขาสูงที่สุดของเทือกเขานี้มีชื่อว่า คูหราน (Kuhran) สูงราว 2,161 เมตร พื้นที่ส่วนใหญ่ในบริเวณเทือกเขามากรานแห้งแล้ง มีอากาศร้อนจัด และปราศจากพืชพรรณ เนื่องจากอิทธิพลของลมมรสุมในมหาสมุทรอินเดียไม่สามารถฝ่าแนวปราการของเทือกเขาเข้าไปสร้างความชุ่มชื้นให้แก่พื้นที่ด้านในได้ มีเพียงธารน้ำในหุบเขาบางแห่งเท่านั้นที่ก่อให้เกิดหมู่บ้านกสิกรรม

อัลโบรส

เป็นแนวเทือกเขาที่ทอดยาวกินเนื้อที่ทั้งหมดบนพรมแดนด้านเหนือของประเทศ โดยทอดตัวยาวจากแนวพรมแดนของประเทศอาเซอร์ไบจาน (Azerbaijan) ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือ เลาะตามแนวชายขอบทะเลสาบแคสเปียน (Caspian Sea) ซึ่งเป็นทะเลสาบน้ำเค็มที่ใหญ่ที่สุดในโลก และมักเรียกกันทั่วไปว่า ทะเลแคสเปียน มาบรรจบกับเทือกเขาในเขตแคว้นโคราซาน (Khorazan) ไปสิ้นสุด ณ พรมแดนของประเทศอัฟกานิสถาน เทือกเขาอัลโบรสมีความยาวทั้งสิ้น 1,450 กิโลเมตร สามารถแบ่งออกเป็นส่วนสำคัญได้สามส่วน ดังนี้

1. เทือกเขาทาลิช (Talish) ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ มีความสูงระหว่าง 2,150-2,400 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล
2. เทือกเขาอัลโบรสตอนกลาง (Central Elburz) ส่วนใหญ่มีความสูงโดยเฉลี่ยระหว่าง 2,400-3,000 เมตรโดยเฉลี่ย แต่ก็มียอดเขาหลายยอดที่สูงมากกว่า 3,700 เมตร

3. ทิวเขาเติร์กมาน-โคราซาน (Turkman-Khorasan Mountains) เป็นส่วนที่จดพรมแดนของประเทศอัฟกานิสถานทางทิศตะวันออกของอิหร่าน มีความสูงระหว่าง 1,500-1,850 เมตร ยอดสูงสุดในเทือกเขาอัลโบรตมีชื่อว่า “ดามาวัน” (Damavand) ซึ่งเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในย่านตะวันออกเฉียงกลางด้วย คือ สูงถึง 5,604 เมตร ยอดเขาดามาวันนี้อยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของกรุง

เตหะราน ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศ เป็นยอดภูเขาไฟที่มีหิมะปกคลุมตลอดทั้งปี จึงสร้างทัศนียภาพอันงดงามให้กับกรุงเตหะรานและได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ เส้นทางที่จะตัดข้ามเทือกเขาอัลโบรตอันสูงชันเพื่อไปสู่ทะเลแคสเปียนนั้น มีเพียงสองเส้นทางคือ

ก. ตัดผ่านช่องเขาอันสูงชันทางด้านตะวันตก ซึ่งเป็นจุดแบ่งระหว่างเทือกเขาทาลิชกับอัลโบรตตอนกลาง ที่เป็นโตรกเขาอันเกิดจากการกัดเซาะของธารน้ำแข็ง ที่ชื่อว่า สะฟิด รูด (Safid Rud) อันหมายถึงธารน้ำสีขาว

ข. เส้นทางที่สั้นที่สุดของอัลโบรตตอนกลาง ซึ่งเป็นบริเวณที่เทือกเขาลดตัวลงต่ำ เหลือเพียงความสูงประมาณ 900 เมตร

อาเซอร์ไบจาน

เป็นเทือกเขาที่มีความสำคัญทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ ครอบคลุมพื้นที่ระหว่างเทือกเขาทาลิชทางด้านตะวันออกกับเทือกเขาซาโกรสทางตอนเหนือ (มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าเทือกเขาเคอร์ดิช-Kurdish) ทางด้านทิศตะวันตกของเทือกเขาอาเซอร์ไบจานมีความยิ่งใหญ่และสูงชันน้อยกว่าเทือกเขาซาโกรสและอัลโบรต เทือกเขานี้เป็นประหนึ่งกำแพงยาวที่มีความสูงระหว่าง 2,150-3,000 เมตร หันหน้าสู่หุบเขาอะรัส (Aras) หรืออะรัก (Araks) ซึ่งเป็นพรมแดนธรรมชาติที่กั้นระหว่างอิหร่านกับประเทศอาเซอร์ไบจาน เทือกเขานี้มีแนวที่ราบสูงที่ลาดเอียงจากตะวันตกเฉียงใต้ไปสู่แนวทิศตะวันออก เฉียงเหนือ มีพื้นที่ส่วนใหญ่เกิดจากอิทธิพลของภูเขาไฟ จึงทำให้บริเวณนี้เกิดเป็นที่ลุ่มแอ่งกระทะหลายแห่ง ที่สำคัญคือที่ลุ่มอูร์มีย (Urumia) ซึ่งประกอบด้วยทะเลสาบอูร์มีย ที่ลุ่มโคอี มาร์รันด์ (Khoi-Marand) และหุบกอเระห์ ซู (Qarch Su) ซึ่งครอบคลุมพื้นที่จากเมืองอาร์ดาบิล (Ardabil) ถึงเมืองอะฮาร์ (Ahar) บริเวณเทือกเขาแห่งนี้ยังมียอดเขาสูงที่เป็นภูเขาไฟซึ่งยังไม่ดับอีกหลายยอด เช่น ภูเขาไฟซาฮันด์ (Sahand) ที่มีความสูง 3,712 เมตร และภูเขาไฟซาวาลัน (Savalan) ที่มีความสูงถึง 4,814 เมตร

ด้วยมีภูเขาโอบล้อมทุกด้าน พื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศจึงเป็นที่ราบสูงภายในหุบเขา แต่ก็มีพื้นที่ลุ่มหรือที่ราบต่ำกระจายอยู่บ้าง ไม่กว้างขวางนัก

ที่ราบสูงภายใน

ภายในบริเวณที่โอบล้อมด้วยเทือกเขาสำคัญ ๆ ดังที่กล่าวแล้วนั้น ได้ก่อให้เกิดที่ราบสูงจำนวนมาก ทั้งที่เป็นทะเลทรายและกึ่งทะเลทราย ครอบคลุมพื้นที่มากถึง 260,000 ตารางกิโลเมตร หรือราว 162.5 ล้านไร่ เป็นพื้นที่ราบกว้างใหญ่ที่ประกอบด้วยเนินเตี้ย ๆ มากมาย บ้างเป็นริ้วคลื่น บ้างเป็นต้นแม่น้ำที่แห้งผาก บ้างเป็นหุบเขาตื้น ๆ ที่สลักรับซัดด้วยเนินทราย ส่วนที่เป็นพื้นที่ต่ำของที่ราบสูงก็เป็นทะเลสาบถาวร และบ้างก็เป็นเพียงทะเลสาบในฤดูกาลระยะสั้น ๆ บริเวณพื้นที่เชิงเขาที่โอบล้อมประกอบไปด้วยธารน้ำถาวรและธารน้ำชั่วคราวจำนวนมากมาย ที่พัดเอาตะกอนดินทรายอันอุดมมาทับถมกันไว้เป็นปริมาณมหาศาล บริเวณดังกล่าวจึงเป็นแหล่งเพาะปลูกชั้นดีทันทีเมื่อมีการจัดการด้านชลประทานที่ดี ขณะเดียวกันในหลาย ๆ พื้นที่ซึ่งตะกอนดินทรายอันอุดมสมบูรณ์ถูกกระแสน้ำพัดพาไปจนเหลือแต่เพียงก้อนหินก้อนกรวดที่ด้อยคุณค่า บริเวณแ่งขนาดมหึมาดังกล่าว จะถูกเรียกว่า “ดัสต์” (Dasht) ซึ่งดัสต์ที่สำคัญของที่ราบสูงมีสองแห่งคือ ดัสต์-เอ-คะวีร์ (Dasht-e-Kavir) กับดัสต์-เอ-ลูท (Dasht-e-Lut) บริเวณทั้งสองถือว่าเป็นพื้นที่เปล่าเปลี่ยวอ้างว้าง ปราศจากพืชพรรณและปราศจากชีวิต

พื้นที่ราบสูงทางตะวันออก

พื้นที่ราบสูงส่วนนี้อยู่ระหว่างเทือกเขาอัลโบรกับมากราน กินอาณาเขตออกไปเป็นระยะทางถึง 1,050 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของพรมแดนด้านตะวันออก และเป็นปราการที่กั้นระหว่างประเทศอิหร่านกับอัฟกานิสถาน ที่ราบสูงดังกล่าวมีความสูงเฉลี่ยถึง 1,500 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ยอดเขาบางยอดบนพื้นที่ราบสูงนี้ มีความสูงระหว่าง 2,400-2,750 เมตร ยอดสูงสุดเป็นยอดภูเขาไฟชื่อว่า “ทัฟตัน” (Taftan) มีความสูงถึง 2,042 เมตร

พื้นที่ลุ่มหรือพื้นที่ราบต่ำ (Lowlands)

พื้นที่ราบต่ำเป็นพื้นที่ไม่กว้างใหญ่นัก และถูกแยกออกมาจากที่ราบสูงภายในด้วยแนวเทือกเขาสูง พื้นที่ราบต่ำที่มีความสำคัญสามแห่งในประเทศอิหร่าน ได้แก่

1. บริเวณที่ราบลุ่มที่มีน้ำอันอุดมสมบูรณ์ระหว่างแนวเทือกเขาอัลโบรกับทะเลแคสเปียน
2. ที่ราบลุ่มแห่งคูซิสถาน ณ บริเวณอ่าวเปอร์เซียตอนในสุด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของลุ่มแม่น้ำไทกริส-ยูเฟรติส
3. ที่ราบแห้งแล้งตามขอบชายฝั่งอ่าวเปอร์เซีย (Persian Gulf)

แม่น้ำและทะเลสาบ

แม่น้ำและลำธารหลายสายได้ไหลลงไปสู่ที่ราบตอนกลาง บางสายไหลเหือดแห้งไปได้พื้นที่ทราย หลายสายไหลหายไปในปีงเกลือ และอีกไม่น้อยที่ไหลลงมาจากเทือกเขาตามความลาดชันลงสู่ทะเล แม่น้ำที่สำคัญของประเทศอิหร่านมีอยู่สามสายคือ

1. แม่น้ำคารูน (Karun) เป็นแม่น้ำสายสำคัญเพียงสายเดียวของประเทศที่ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำได้ แม่น้ำคารูนมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาซาโกรสและไหลลงสู่ “ชัตต์ อัล-อาหรับ” (Shatt al-Arab) ก่อนจะออกไปสู่อ่าวเปอร์เซีย

2. แม่น้ำสะฟิด รูด (Safid Rud) มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาอัลโบรสในภาคเหนือ ไหลแรงเชี่ยวกรากคดเคี้ยวไปมาในเขตเทือกเขา ก่อนไหลออกสู่ที่ราบแคว้นกิลาน (Gilan) และลงสู่ทะเลแคสเปียนในที่สุด

3. แม่น้ำไซอันเดห์ รูด (Zayandeh Rud) เป็นแม่น้ำที่เป็นประหนึ่งเส้นชีวิตของแคว้นอิสฟาฮาน (Isfahan) มีต้นกำเนิดจากบริเวณเทือกเขาซาโกรสไหลลงไปทางทิศใต้ของบึงกาวคาเนฮ์ (Gavkaneh Marsh) ซึ่งเป็นบึงขนาดใหญ่ที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองยาซด์ (Yazd) เมื่อเชื่อกันแม่น้ำคารูนสร้างเสร็จสมบูรณ์ลงในปี ค.ศ. 1971 น้ำจากแม่น้ำคารูนทางด้านเหนือของเขื่อนได้ถูกผันน้ำผ่านอุโมงค์ส่งน้ำ ความยาว 3.6 กิโลเมตร ไปลงแม่น้ำไซอันเดห์ รูด เพื่อวัตถุประสงค์ในการเกษตร

ส่วนธารน้ำสายอื่น ๆ หลายสายจะมีน้ำไหลหลากมากในช่วงฤดูใบไม้ผลิ จนท่วมสร้างความเสียหายแก่พื้นที่เป็นอย่างมาก ขณะที่ในฤดูร้อนกลับแห้งเหือด อย่างไรก็ตามระบบการกักเก็บน้ำในฝายได้ดินและส่งผ่านอุโมงค์หรือคลองใต้ดิน ซึ่งผ่านทะเลทรายไปสู่บริเวณเพาะปลูกตามแนวเชิงเขาในส่วนต่าง ๆ ของประเทศในช่วงฤดูใบไม้ผลิ และไปสู่ชุมชนต่างๆ เพื่อการอุปโภคบริโภคตลอดฤดูกาล ก็เป็นเทคโนโลยีแบบเก่าที่ยังคงใช้ได้ผลอยู่ในปัจจุบัน

ผืนน้ำใหญ่ที่สุดในผืนแผ่นดินของอิหร่านก็คือ ทะเลสาบอูร์มีย (Urumia Lake) ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ มีความกว้างใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ถึง 4,140 ตารางกิโลเมตร ทะเลสาบอื่น ๆ โดยทั่วไปแล้วเป็นทะเลสาบเฉพาะฤดูกาลที่มีน้ำเค็มจัด

ภูมิอากาศ

ประเทศอิหร่านมีสภาพภูมิอากาศแบบผสมผสาน นับจากกึ่งเขตร้อนจนถึงกึ่งเขตกึ่งหนาวทั่วโลก ในฤดูหนาวร่องความกดอากาศสูงที่มีศูนย์กลางอยู่ในไซบีเรีย พาดผ่านมาทางทิศตะวันตกและทิศใต้เข้าสู่บริเวณที่ราบสูงในประเทศ ขณะเดียวกันร่องความกดอากาศต่ำก็เกิดขึ้นจากความอบอุ่นของทะเลแคสเปียน อ่าวเปอร์เซีย และทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ส่วนในฤดูร้อน หนึ่งในบริเวณที่มีร่องความกดอากาศต่ำสุดของโลกมีศูนย์กลางอยู่ทางทิศใต้ของประเทศ ร่องความกดอากาศต่ำในประเทศปากีสถานก่อให้เกิดลมสองประเภท เรียกว่า “ชามาล” (Shamal) พัดไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือเข้าสู่บริเวณลุ่มน้ำไทกริส-ยูเฟรติส ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงตุลาคม และลมฤดูร้อนที่เรียกว่า

Sad-o-Bist Ruz อันแปลว่า “ร้อยยี่สิบวัน” ซึ่งบางครั้งมีความเร็วลมถึง 126 กิโลเมตรต่อชั่วโมง เกิดขึ้นในแคว้นซิสถาน (Sistan) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงกับพรมแดนประเทศปากีสถาน

ความสูงและความกว้างของแผ่นดิน บริเวณสถานที่ตั้งแนวศูนย์สูตรเหนือ อิทธิพลของชายฝั่งทะเล ลมประจำฤดูกาล เทือกเขา และทะเลทราย ทำให้สภาพภูมิอากาศของประเทศเกิดความแตกต่างอย่างมากมาย ในฤดูร้อนอุณหภูมิเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 27-32 องศาเซลเซียส โดยเวลากลางวันอุณหภูมิจะอยู่ระหว่าง 32-38 องศาเซลเซียส แต่จะลดลงเหลือเพียง 11-17 องศาเซลเซียส ในเวลากลางคืน ส่วนในบริเวณที่สูงกว่า 1,500 เมตรขึ้นไป อุณหภูมิจะลดต่ำกว่านี้

ในฤดูหนาวอุณหภูมิทางภาคเหนือกับภาคใต้ของประเทศจะแตกต่างกันอย่างมาก โดยเฉพาะบริเวณเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของแคว้นอิสฟาฮานขึ้นไป ส่วนใหญ่จะมีอากาศเย็นจัดในตอนกลางคืนที่มีอุณหภูมิลดลงอยู่ระหว่าง -8 ถึง 2 องศาเซลเซียส บริเวณเทือกเขาและเมืองทางตอนเหนือ หลายพื้นที่จะมีหิมะตกหนักปกคลุม โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงหนาวจัด เช่น เมืองทาบรีซ (Tabriz) มีอุณหภูมิลดต่ำลงถึง -28 องศาเซลเซียส ส่วนพื้นที่ทางภาคใต้ของประเทศ จากเมืองชีราซ (Shiraz) ลงไปจะมีอุณหภูมิที่อบอุ่นกว่าคือ 12-19 องศาเซลเซียส

ปริมาณหิมะที่ตกปกคลุมอยู่บนเทือกเขาต่าง ๆ ทางภาคเหนือและภาคตะวันตกของประเทศในฤดูหนาว ทำให้กลายเป็นแหล่งน้ำชั้นเยี่ยมที่ค่อย ๆ หลอมละลายลงมาหล่อเลี้ยงเมืองต่าง ๆ ในฤดูร้อน

ปริมาณน้ำฝน

พื้นที่โดยรวมของประเทศมีอากาศแห้งและมีความชื้นน้อย ฝนจะตกหนักในภาคเหนือและลดน้อยลงเมื่อไล่ลงมาทางใต้ บริเวณเทือกเขาซาโกรสเหนือเทือกเขาอาร์เซอร์ไบจัน และชายฝั่งทะเลแคสเปียน มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 635-1,650 มิลลิเมตรต่อปี และปริมาณน้ำฝนจะลดน้อยลงอย่างมากในบริเวณไหล่เขา เรื่อยไปจนถึงทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ เช่น ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีของแคว้นเตหะราน มีเพียง 225 มิลลิเมตร แคว้นโคราซาน 250 มิลลิเมตร แคว้นอิสฟาฮาน 125 มิลลิเมตร และแคว้นซิสถาน วะ บาลูจิสถาน 117 มิลลิเมตร

ทรัพยากรธรรมชาติ

อิหร่านเป็นประเทศที่มั่งคั่งและอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรที่มีค่าทางเศรษฐกิจมากมาย ทรัพยากรที่โดดเด่นที่สุดก็คือน้ำมันดิบ (Petroleum) และแก๊สธรรมชาติ (Natural Gas) ทรัพยากรทั้งสองถูกนำขึ้นมาใช้ในเชิงพาณิชย์และอุตสาหกรรมสมัยใหม่อย่างกว้างขวาง เป็นแหล่งพลังงานสำคัญที่ใช้ภายในประเทศและส่งออกไปยังต่างประเทศ สร้างความมั่งคั่งและความมั่นคงให้แก่ประเทศ อิหร่านมีปริมาณแก๊สธรรมชาติสำรองมากเป็นอันดับ 1 ของโลก (ตัวเลขปี ค.ศ. 2001) อันดับ 2 เป็นของประเทศอิรัก ส่วนปริมาณน้ำมันดิบสำรองมีมากเป็นอันดับ 2 ของโลกรองจาก

ประเทศอิรัก (ตัวเลขปี ค.ศ. 2001) และสามารถทำการผลิตน้ำมันดิบมากเป็นอันดับ 2 ของโลก รองจากประเทศซาอุดีอาระเบีย คือ ผลิตมากถึง 6 ล้านบาร์เรลต่อวัน

อิหร่านมีระบบลำเลียงแก๊สและน้ำมันที่ทันสมัยที่สุด ทั้งยังครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ มากที่สุดในย่านตะวันออกกลางอีกด้วย บ่อน้ำมันขนาดใหญ่และสำคัญของประเทศอยู่ในบริเวณแคว้นคูซีสถาน (Khuzistan) นอกจากนี้ยังค้นพบแหล่งใหม่ในบริเวณแคว้นกุม (Qum) และบริเวณเควีร์-เอ-ลูท (Kavir-e-Lut) ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการขุดเจาะน้ำมันและแก๊สนอกชายฝั่งในอ่าวเปอร์เซียอีกมากมาย ด้วยเหตุที่มีระบบท่อลำเลียงน้ำมันที่สมบูรณ์แบบ ทำให้เกิดอุตสาหกรรมโรงกลั่นและอุตสาหกรรมต่อเนื่องอย่างมากมายในหลายพื้นที่ เช่น อะหะวะซ (Ahvaz) ชีราซ (Shiraz) อิสฟาฮาน (Isfahan) ลาวาน (Lavan) บาคตาราน (Bakhtaran) อะบาดาน (Abadan) เตหะราน (Tehran) และทาบรีซ (Tabriz)

แหล่งแก๊สธรรมชาติขนาดใหญ่พบในแคว้นคูซีสถานเช่นเดียวกัน และที่เกาะคิชม์ (Qishm) ในอ่าวเปอร์เซีย นอกจากนี้ยังพบแหล่งใหญ่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เมืองซาร์คส์ (Saraks) ซึ่งแหล่งแก๊สแห่งนี้กลายเป็นขุมพลังราคาแสนถูก ที่ส่งผ่านระบบลำเลียงที่สมบูรณ์และทันสมัยไปใช้เป็นเชื้อเพลิงในเขตอุตสาหกรรมทั้งขนาดเล็กและใหญ่ ตลอดจนใช้ในอาคารบ้านเรือนทั่วไปตามเมืองต่าง ๆ อีกด้วย

แร่ธาตุต่าง ๆ

อิหร่านยังมั่งคั่งไปด้วยสินแร่อุตสาหกรรมที่กำลังพัฒนาและนำขึ้นมาใช้ หากพัฒนาจนสมบูรณ์แบบก็จะทำให้อิหร่านเป็นประเทศชั้นนำในการผลิตแร่โลหะอุตสาหกรรมสำคัญของโลก เช่น ทองแดง เหล็ก อะลูมิเนียม สังกะสี ตะกั่ว และโครเมียม สินแร่ทองแดงพบแหล่งขนาดใหญ่บริเวณแคว้นเคอร์มาน (Kerman) แคว้นบาลูจิสถาน (Baluchistan) แคว้นยาซด์ (Yazd) และบริเวณรอบ ๆ เมืองอะรัก (Arak) กับบันดาร์ อับบาส (Bandar Abbas) ส่วนอะลูมิเนียมพบแหล่งใหญ่ในแคว้นโคราซาน ปัจจุบันอิหร่านมีโรงงานถลุงแร่ทันสมัยที่เกิดขึ้นอย่างมากมาย ส่วนหนึ่งของแร่ที่ผลิตได้ใช้ป้อนโรงงานอุตสาหกรรมภายในประเทศ และอีกส่วนส่งออกสู่ตลาดโลก แร่ธาตุที่ส่งออกมากในปัจจุบันคือผลิตภัณฑ์เหล็กและเหล็กกล้า ผลิตภัณฑ์จากทองแดงและสังกะสี อิหร่านยังมีสินแร่อื่น ๆ อีกมากที่มีได้นำมากว่าไว้ในที่นี้ เนื่องจากยังมีได้นำมาใช้อย่างกว้างขวางหรือบ้างก็ไม่ได้พัฒนาออกมาใช้ในเชิงพาณิชย์

การกสิกรรม ป่าไม้ และการปศุสัตว์

หลังจากการปฏิวัติอิสลามเป็นต้นมา รัฐบาลได้ให้ความสำคัญในภาคการเกษตรและชนบท จึงได้ทำการพัฒนาพื้นที่ชลประทานอย่างกว้างขวาง ทำให้พื้นที่ทางการเกษตรและผลิตผลทางการเกษตรเพิ่มขึ้นสี่ถึงห้าเท่าตัวก่อนการปฏิวัติ จึงสามารถพึ่งพาตนเองในภาคการเกษตรได้ระดับหนึ่ง และยังเหลือส่งออกอีกจำนวนหนึ่ง แม้จะมีความจำกัดในเรื่องพื้นที่เพาะปลูกและแหล่งน้ำอยู่บ้างก็ตาม ผลิตผลหลักทางการเกษตรได้แก่ ข้าวสาลี ข้าวเจ้า ธัญพืชอื่น ๆ หัวบีทรูทที่ใช้ผลิตน้ำตาล ผลไม้เมืองหนาวประเภทต่าง ๆ ผลไม้เปลือกแข็ง ฝ้าย ผลิตภัณฑ์จากนม ขนสัตว์ และอื่น ๆ

สำหรับพื้นที่ป่าไม้มีครอบคลุมราว 10 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ประเทศ โดยผืนป่าขนาดใหญ่ที่มีค่าสูงทางเศรษฐกิจตั้งอยู่บริเวณชายขอบทะเลแคสเปียน ซึ่งให้ผลผลิตทั้งไม้เนื้อแข็งและเนื้ออ่อน เพื่อใช้ในการแปรรูปทำไม้อัด แฝดไม้อัดเส้นใย ไม้พาร์ติเคิลบอร์ดเพื่อการก่อสร้างและใช้ในโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์ อิหร่านเป็นประเทศหนึ่งที่มีการจัดการป่าไม้ได้ดี ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา มีการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ด้วยการปลูกป่าโดยองค์การสวนป่า และมีการดูแลอย่างต่อเนื่อง ทำให้พื้นที่ป่าขยายเพิ่มขึ้นอย่างมาก ปัจจุบันพื้นที่ป่าไม้ธรรมชาติของอิหร่านมีถึง 32.5 ล้านเอเคอร์ หรือราว 81.25 ล้านไร่ โดยสามารถให้ผลผลิตไม้ทางพาณิชย์ได้จำนวน 1.8 ล้านคิวบิกเมตร ส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้อแข็งที่มีค่าทางเศรษฐกิจสูงดังต่อไปนี้

1. บริเวณผืนป่าด้านทะเลแคสเปียนจะมีไม้มูลค่าสูง ได้แก่ โอ๊ก (Oak) บีช (Beech) ลินเดน (Linden) เอลม์ (Elm) วอลนัท (Walnut) แอช (Ash) และฮอร์นบีม (Hornbeam) ตลอดจนเป็นเขตอุตสาหกรรมเลี้ยงผึ้งที่ผลิตน้ำผึ้งเขตใหญ่ของประเทศ นอกจากนี้ยังมีพวกพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นยาอีกนานาชนิด

2. บริเวณผืนป่าในเขตเทือกเขาคอเคซัส เป็นป่าไม้โอ๊ก (Oak) เอลม์ (Elm) เมเปิ้ล (Maple) วอลนัท (Walnut) แฮคเบอร์รี่ (Hackberry) ป๊อปลาร์ (Poplar) วิลโลว์ (Willow) แพร์ (Pear) และพิสตาชิโอ (Pistachio) นอกจากนี้ยังพบไม้ที่ขึ้นอยู่อย่างเบาบางบริเวณที่ราบสูงแห้งแล้ง เช่น จูนิเพอร์ (Juniper) อัลมอนด์ (Almond) เบร์เบอร์ริส (Berberis) คอททอนอีสเตอร์ (Cottoneaster)

ส่วนในบริเวณที่ราบสูงที่มีความสูงน้อยกว่า 900 เมตร จะมีพรรณไม้จำพวกอคาเซีย (Acacia) ปาล์มแคระ (Dwarf Palm) เยรูซาเลมทอร์น (Jerusalem thorn) และไม้พุ่มเตี้ยอื่น ๆ กระจายกระจาย พื้นที่ป่ากระจายตัวอยู่ตามบริเวณที่มีน้ำใต้ดินอยู่ไม่ลึกมากนัก สามารถส่งผ่านความชื้นขึ้นมาถึงบริเวณผิวดินได้ ในขณะที่บริเวณโอเอซิสจะมีพวกพรรณไม้เถา ไม้ยืนต้น เช่น ทามาริสค์ (Tamarisk) ป๊อปลาร์ (Poplar) แอสเพิน (Aspen) อินทผลัม (Date Palm) เมอร์เทิล (Myrtle) ยี่โถป่า (Oleander) อคาเซีย (Acacia) วิลโลว์ (Willow) เอลม์ (Elm) พลัม (Plum) และหม่อน (Mulberry) ส่วนบริเวณที่เป็นพื้นที่ ชุมน้ำหรือบึงจะมีพวกอ้อ แคม กก และหญ้าที่มีคุณค่าในการเลี้ยงสัตว์

สัตว์ป่า

อิหร่านมีสัตว์ป่าหลายประเภท เช่น เสือดาว (Leopards) หมี (Bears) ไฮยีน่า (Hyenas) หมูป่า (Wild boars) แพะภูเขา (Ibex) เนื้อทราย (Gazelles) ฯลฯ อาศัยอยู่ตามป่าบนเทือกเขาสูง สัตว์ประเภทหมาใน (Jackals) และกระต่ายมีอยู่ทั่วทุกแห่ง ลาป่า (Wild asses) อาศัยอยู่ในบริเวณที่แห้งแล้งอ้างว้าง เช่น คาวิร์ (Kavir) เสือชีตาห์ (Cheetahs) เสือโคร่ง ไก่ฟ้า พบในบริเวณป่าแถบทะเลแคสเปียน กวาง (Deer) สัตว์พวกสกุลงม่น (Hedgehogs) และสัตว์ประเภทกัฒตะอีก 22 ชนิด อาศัยอยู่ในพื้นที่กึ่งทะเลทราย แต่บางประเภทต่าง ๆ อาศัยอยู่ทั่วไป สัตว์ปีกจำพวกนกฟลามิงโก้ (Flamingoes) ห่านป่า (Geese) เป็ดป่า (Ducks) นกกระทุง (Pelicans) นกนางนวล (Seagulls) และอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ตามบริเวณชายฝั่งทะเลแคสเปียนและอ่าวเปอร์เซีย

การตั้งถิ่นฐาน

สภาพทางภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศ ตลอดจนลักษณะเฉพาะของกลุ่มชนและเผ่าพันธุ์ มักเป็นปัจจัยกำหนดการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบที่อยู่อาศัยของมนุษย์

ในอิหร่านชนเผ่าเร่ร่อนมักรวมตัวกันตั้งถิ่นฐานอยู่ตามรอบแนวเขตที่แห้งแล้งกันดารอันกว้างใหญ่ (Kavir) และตามบริเวณโอเอซิสซึ่งมีแหล่งน้ำ อีกทั้งรูปแบบของที่อยู่อาศัยก็ก่อสร้างในลักษณะชั่วคราว เช่น เผ่าเติร์กมานสร้างเต็นท์อาศัยที่เป็นรูปวงกลม เรียกว่า มานี ขณะที่เผ่าบัคเตเรียนิยมสร้างเป็นกระโจมสีดำ ผิดกับเผ่าบาลูจิสที่กระโจมทำจากไม้เนื้ออ่อนจำพวกสนุ่น เพราะกลุ่มชนเหล่านี้มักใช้ชีวิตโยกย้ายไปตามแหล่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ในแต่ละช่วงฤดูกาล บริเวณที่ราบแบบทุ่งหญ้ากึ่งเขตกว้าง (Steppes) ที่กว้างใหญ่ตอนกลางและตอนใต้ของประเทศ จึงมีกระโจมของบรรดาชนเผ่าที่เลี้ยงสัตว์เร่ร่อนกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปตามโอเอซิส อย่างไรก็ตามการใช้ชีวิตเร่ร่อนตามจารีตดั้งเดิมที่ถือปฏิบัติกันมาของชนเผ่าต่าง ๆ ก็เริ่มลดน้อยลงในช่วงกลางของศตวรรษที่ 20 เนื่องจากรัฐบาลได้มีนโยบายจัดระบบการตั้งถิ่นฐานถาวรให้กับชนเผ่าเร่ร่อนต่าง ๆ ในรูปแบบของหมู่บ้านที่มีการจัดการที่ดี

ส่วนพวกที่ตั้งหมู่บ้านบนพื้นที่ราบต่าง ๆ มักสร้างหมู่บ้านเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตามรูปแบบโบราณ โดยแต่ละหมู่บ้านจะก่อกำแพงดินเหนียวสูงโดยรอบ ที่มุมกำแพงสร้างหอคอยไว้เพื่อสังเกตการณ์ ภายในขอบเขตกำแพงหมู่บ้านจะมีการแบ่งโซนการตั้งบ้านเรือน โดยมีถนนดินมุ่งไปสู่ศูนย์กลางของหมู่บ้าน อันเป็นที่ตั้งของมัสยิด โรงเรียน และตลาด (บาซาร์) บริเวณมุมด้านใดด้านหนึ่งของหมู่บ้านจะเป็นที่ตั้งของห้องอาบน้ำสาธารณะที่มีชื่อเรียกทั่วไปว่า ฮัมมัม (Hammam) อาคารบ้านเรือนส่วนใหญ่ในชนบทและอาคารบ้านเรือนในยุคศตวรรษที่ 19-20 นิยมก่อสร้างด้วยดินหรืออิฐดิบ แล้วฉาบด้วยดินเหนียวผสมฟางข้าวที่สับเป็นพ่อนเล็ก ๆ ซึ่งจะทำให้อากาศภายในบ้านไม่

ร้อนในฤดูร้อนและไม่เย็นจัดในฤดูหนาว หลังคาของมัสยิด โรงเรียน และบazaar ส่วนใหญ่มักก่อเป็นรูปโดมหลาย ๆ อันติดกันไปเป็นพืดและเจาะช่องแสงในแต่ละโดม เพื่อการระบายอากาศที่ดีและเกิดความสว่างภายใน บ้านของผู้มีฐานะก็มักก่อเป็นรูปโดมด้วยเช่นกัน มีขนาดใหญ่ แบ่งเป็นหลายห้องตามความเหมาะสมและขนาดของครอบครัว ส่วนบ้านของคนทั่ว ๆ ไปสร้างเป็นหลังคาแบนเรียบโดยใช้ไม้ซุงท่อนเล็กทำเป็นโครงรับน้ำหนักและปูด้วยไม้แผ่นหรือก่อด้วยอิฐ จากนั้นจึงใช้ดินเหนียวผสมฟางลาดทับเป็นชั้นหนาประมาณ 5-7.5 เซนติเมตร

หมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณภูเขาจะปลูกบ้านอยู่ตามบริเวณทางลาดของไหล่เหนือหุบเขาล้อมรอบไปด้วยไร่นาแบบขั้นบันไดที่ปลูกธัญพืชชนิดต่าง ๆ สลับไปกับไม้ผลเพื่อการบริโภค บ้านเรือนในเขตภูเขานี้มักสร้างบ้านที่ก่อด้วยอิฐดิบ มีหลังคาทั้งรูปแบบแบนราบและแบบโดม มีช่องหน้าต่างน้อยเพื่อปกป้องจากความหนาวเย็นของลม

สำหรับหมู่บ้านที่ตั้งบริเวณทะเลแคสเปียนจะมีความแตกต่างไปโดยสิ้นเชิง เนื่องจากบริเวณทะเลแคสเปียนมีฝนตกชุกและมีความชื้นสูง ส่วนใหญ่จึงมักสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ มีสองชั้น ทำหลังคารูปจั่ว มุงด้วยกระเบื้องหรือสังกะสี มีบริเวณบ้านกว้าง โดยแยกโรงนา โรงเก็บสัตว์ เล้าไก่ และโรงไหมออกจากบริเวณตัวบ้าน ถัดออกไปจึงเป็นไร่นาและสวนผลไม้

เตหะราน (Tehran) เป็นเมืองหลวงและเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ มีจำนวนประชากรมากถึง 10 ล้านคนจากจำนวนประชากรทั้งประเทศ 68 ล้านคน (ค.ศ. 2001)

อิสฟาฮาน (Isfahan) เป็นเมืองใหญ่ลำดับที่สอง ตั้งอยู่ห่างจากเตหะรานลงไปทางใต้เป็นระยะทางราว 450 กิโลเมตร เมืองนี้มีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหลวงเก่าซึ่งมีอายุยืนยาวถึง 450 ปีตั้งแต่สถาปนาขึ้นมา และยังเป็นศูนย์กลางแห่งศิลปกรรมอันเก่าแก่ มีโบราณสถานมากมายหลายแห่งที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ไม่ว่าจะเป็นวิหารอายุนับพันปีของไซโรแอสเตอร์ สะพานหินข้ามแม่น้ำแบบโบราณ จัตุรัสโบราณที่ใช้เป็นสนามกีฬาตีคิลี (Polo) มัสยิดและพระราชวังเก่าแก่ที่มีความงดงามวิจิตรหลายแห่ง

นอกจากเมืองอิสฟาฮานแล้ว ยังมีเมืองสำคัญ ๆ ที่มีความเก่าแก่และมีชื่อเสียงอีกหลายเมือง เช่น ซีราส ซึ่งเป็นเมืองโบราณที่มีฐานะเป็นเมืองหลวงในยุครุ่งโรจน์แห่งจักรวรรดิเปอร์เซีย มีอายุราว 2,300 ปี เมืองยาซด์ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางของเส้นทางสายไหมโบราณทางด้านใต้ของประเทศเมืองมาซาดที่ถือเป็นเมืองอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวอิสลามนิกายชีอะห์ และเป็นเมืองศูนย์กลางบนเส้นทางสายไหมโบราณทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ เมืองทับริส เป็นเมืองศูนย์กลางขนานใหญ่ที่เก่าแก่ทางเหนือของประเทศ ก่อนข้ามพรมแดนเข้าสู่ทวีปยุโรปผ่านทางประเทศตุรกี นอกจากนี้ยังมีเมืองในทะเลทรายทางด้านตะวันออกอีกหลายเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณเขตโอเอซิส เมืองเหล่านี้มีระบบเชื่อมโยงกันด้วยอุโมงค์ส่งน้ำใต้ดินที่รับน้ำมาจากฝายกักน้ำใต้ดินบริเวณเชิงเขาอุโมงค์ส่งน้ำโบราณดังกล่าวนี้ เรียกว่า “กานาต” (Qanat) ที่จะส่งน้ำไปสู่แหล่งน้ำสำคัญ ๆ ในเมือง

และตามแหล่งเกษตรกรรม อุโมงค์ส่งน้ำเหล่านี้บางแห่งมีความยาวถึง 100 กิโลเมตร ส่วนระบบถนนในเมืองจะสร้างขนานไปกับแนวคลองที่กระจายไปทั่วตัวเมือง โดยทำหน้าที่รับและส่งน้ำที่มาจากอุโมงค์ส่งน้ำใต้ดิน พร้อมกันนั้นก็ปลูกสวนสาธารณะตลอดสองข้างทางของคลองส่งน้ำ

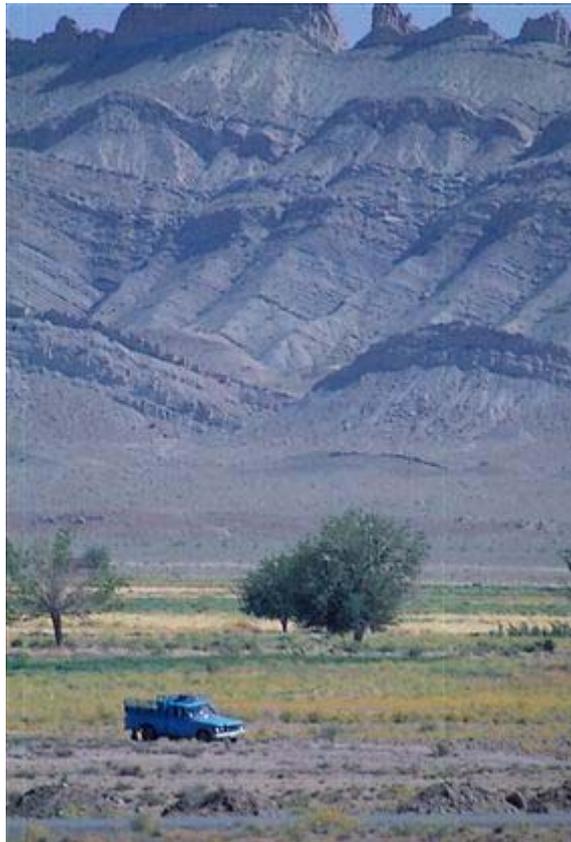
การจัดผังเมืองแบบเก่าได้รับอิทธิพลการจัดพื้นที่แบบอิสลาม คือแบ่งพื้นที่ของเมืองออกเป็นสวน ๆ มีสถานที่ทำการของรัฐบาล ที่อยู่อาศัย ย่านธุรกิจการค้า และบาซาร์ โดยเฉพาะส่วนที่เป็นบาซาร์นี้จะเป็นบริเวณย่านการค้าขนาดใหญ่ที่ตัดถนนแยกซอยอยู่ภายในเป็นแนวยาวและมีร้านค้าตั้งเรียงรายทั้งสองฟาก แต่ละซอยจะมีการแบ่งหมวดหมู่ของสินค้าอย่างชัดเจน บริเวณถนนทั้งหมดจะปกคลุมอยู่ภายใต้หลังคารูปโดมที่เชื่อมต่อกันเพื่อป้องกันฝนและหิมะ พื้นถนนภายในส่วนใหญ่จะเรียงด้วยอิฐหรือไม้กั้นแกรนิต และถนนทุกสายจะตัดทะลุออกไปสู่จัตุรัสของเมือง

ห้องอาบน้ำสาธารณะหรือฮัมมัมมีอยู่ทั่วไปตามย่านต่าง ๆ มักสร้างเป็นห้องอาบน้ำที่มีอ่างน้ำอุ่นขนาดใหญ่ตรงกลาง มีน้ำไหลเวียนตลอดเวลา สามารถรองรับคนได้นับสิบคน และมีคนคอยนวดหรือขัดตัวให้บริการแทนพักรองอ่าง ขณะเดียวกันก็มีห้องอาบน้ำอุ่นที่ซอยย่อยเป็นห้อง ๆ หลายสิบห้องอยู่ด้านใดด้านหนึ่ง ใช้อาบเป็นการส่วนตัว ห้องอาบน้ำอุ่นสาธารณะนี้จะแยกกันระหว่างบุรุษและสตรี ปัจจุบันกิจการห้องน้ำสาธารณะได้ลดน้อยลงมากนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980 เป็นต้นมา เนื่องจากบ้านที่สร้างในสมัยหลัง ๆ มักนิยมสร้างห้องน้ำที่มีระบบน้ำอุ่นอย่างคืออยู่ภายในบ้าน จึงทำให้ผู้คนเริ่มใช้ห้องอาบน้ำสาธารณะน้อยลง

ส่วนรูปแบบบ้านตามเอกลักษณ์ของเปอร์เซียจะสร้างกำแพงล้อมรอบ ภายในปลูกสวนดอกไม้ที่มีบ่อน้ำพุอยู่ตรงกลาง อย่างไรก็ตามแม้ยุคปัจจุบัน (2001) จะมีการวางผังเมืองใหม่ โดยตัดถนนขนาดใหญ่เพื่อรองรับการจราจรในเขตเมืองใหญ่ ๆ แต่บ้านเรือนส่วนใหญ่ก็ยังคงตั้งกระจุกตัวกันอยู่ตามซอยเล็กซอยน้อยของย่านเก่า ที่มีเส้นทางวงวนประหนึ่งอยู่ในเขาวงกต

(บน, ล่าง) อิหร่านมีความแตกต่างหลากหลายทางภูมิประเทศอย่างมาก มีทั้งยอดเขาที่ปกคลุมด้วยหิมะตลอดทั้งปี หุบเขาสีเขียวข่มุมและทะเลทรายที่เว้งว่างแห้งแล้ง ส่งผลให้สภาพภูมิอากาศหลากหลาย มีทั้งกึ่งเขตร้อนจนถึงกึ่งเขตกึ่งหนาวทั่วโลก

แม้ในบางพื้นที่จะมีข้อจำกัดเรื่องพื้นที่เพาะปลูกและแหล่งน้ำ แต่ผลิตผลทางการเกษตรของอิหร่านถือได้ว่าอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง

สภาพบ้านเรือนของเมืองอะบียอนเนห์ (Abeyaney) ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเขาสูง บ้านมักนิยมสร้างจากดินเหนียวผสมฟาง อันเป็นลักษณะการสร้างบ้านที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศ เพราะยามฤดูหนาวจะทำให้อากาศภายในบ้านอบอุ่น ขณะที่ในฤดูร้อนอากาศจะเย็นสบาย

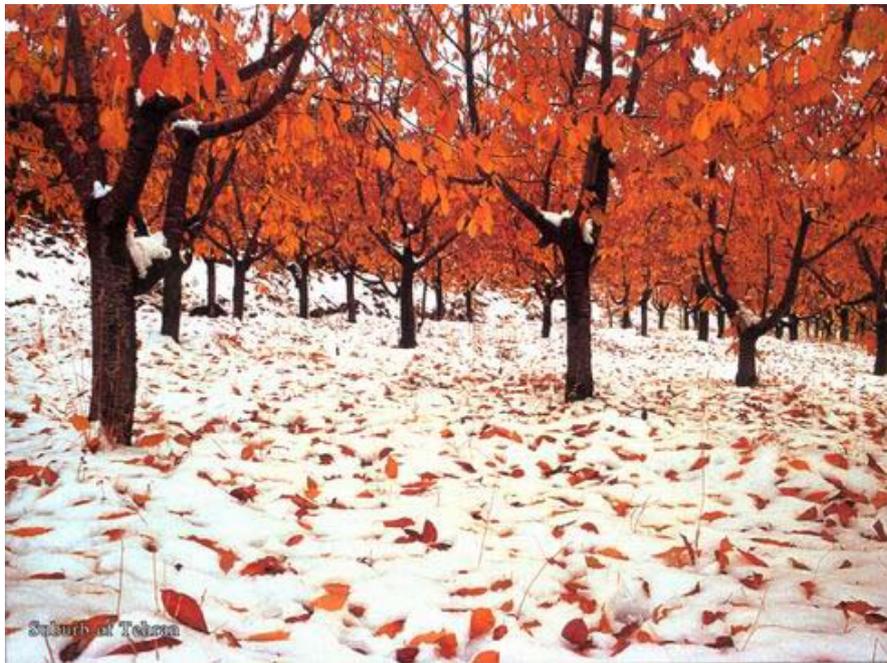
ตลาดเก่าแก่ของเมืองคาซาน (Kashan) เมื่อมองจากมุมสูงจะเห็นว่าหลังคาของอาคารตลาดสร้างด้วยดินเหนียวเป็นรูปโดมเล็กใหญ่ โดยมีกระจกกรุเหนือยอดโดมเพื่อรับแสงอันเป็นลักษณะการก่อสร้างที่สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศของอิหร่าน ตลาดลักษณะเช่นนี้จะพบตามเมืองใหญ่ ๆ อย่างเตหะราน ซีราส กุม ฯลฯ

รูปแบบตลาดของอิหร่านที่มีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็นโซน ถือเป็นแม่แบบของตลาดที่เรียกว่า บาซาร์ ทั่วทุกมุมโลกในปัจจุบัน

แพะ แกะ เป็นปศุสัตว์ที่สำคัญของชนเผ่าเร่ร่อนในอิหร่าน เพราะสามารถเลี้ยงโยกย้ายถิ่นไปตามฤดูกาล เพื่อหาทุ่งหญ้าให้กับสัตว์ ผลผลิตทุกส่วนที่ได้จากสัตว์สองชนิดนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

หิมะในช่วงปลายฤดูใบไม้ร่วงที่มาเยือนกรุงเตหะรานเร็วกว่าปกติ ก่อให้เกิดภาพที่งามแปลกตา

บนยอดเขาดามาวันด์ปกคลุมด้วยหิมะตลอดปี เนื่องจากเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดของประเทศและใน
ย่านตะวันออกเฉียง

ที่ราบเชิงเขารอบ ๆ บริเวณทะเลสาบแคสเปียน โดยเฉพาะแคว้นมะชันดะรานและกิลานเป็น
แหล่งปลูกข้าวเจ้าชั้นดีของประเทศ

บทที่ 2

เส้นทางประวัติศาสตร์อันยาวไกล จากเปอร์เซียสู่สาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน

จักรพันธ์ กังวาท

อิหร่านเป็นประเทศเก่าแก่ มีประวัติศาสตร์ยาวนานไม่ต่ำกว่า 2,500 ปี นับแต่ไซรัสมหาราช ก่อตั้งอาณาจักรเปอร์เซีย เคยผ่านยุครุ่งเรืองสูงสุด เป็นมหาอำนาจแห่งอารยธรรมโบราณ เป็นคู่แข่งครมกับนครรัฐกรีก เคยผ่านยุคตกต่ำ เผชิญความพลิกผัน ถูกชนชาติอื่นเข้ารุกราน กระทั่งพลิกกลับคือสู่ความรุ่งเรืองได้อีก... ครั่งแล้วครั่งเล่า ต่อเนื่องมาถึงยุคปัจจุบัน

แม้ประเทศอิหร่านทุกวันนี้ประกอบด้วยประชากรหลายเผ่าพันธุ์ เช่น อาหรับ เติร์ก อัฟกัน ฯลฯ แต่ประชากรกลุ่มใหญ่ที่สุดคือพวกอารยัน นับแต่หลายพันปีก่อน ชาวอารยันได้อพยพจากแถบเอเชียกลางหลายระลอกมุ่งสู่ดินแดนต่าง ๆ ชาวอารยันกลุ่มหนึ่งได้เลือกลงหลักปักฐานในบริเวณที่ราบสูงอิหร่าน

อาณาจักรเปอร์เซีย

ก่อนการก่อกำเนิดของอาณาจักรเปอร์เซีย บริเวณที่ราบสูงอิหร่านซึ่งเป็นที่ตั้งของประเทศอิหร่านปัจจุบัน เคยเป็นถิ่นอาศัยของชนหลายกลุ่มเป็นเวลาเนิ่นนานมาแล้ว

หลักฐานทางโบราณคดีบ่งชี้ว่าตั้งแต่ 15,000 ปีก่อน มีชนเผ่าล่าสัตว์เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบสูงอิหร่าน และได้พัฒนาไปเป็นสังคมเกษตรกรรมต่อมา ชุมชนเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลกตั้งอยู่ที่เมืองซีอัลค์ (Sialk) ไม่ไกลจากทางใต้ของกรุงเตหะรานในปัจจุบัน การขุดค้นพบที่ชุมชนโบราณแห่งนี้มีความก้าวหน้าในการก่อสร้าง การทำภาชนะประเภทหม้อ ชาม และการประดิษฐ์ลวดลายต่าง ๆ

ประมาณ 3,000 ปีก่อนคริสตกาล อารยธรรมอันรุ่งเรืองได้ปรากฏขึ้นบริเวณตะวันตกเฉียงใต้ของที่ราบสูงอิหร่าน กลุ่มชนผู้สรรสร้างอารยธรรมนี้คือพวกอิลามิท์ เมืองหลวงของพวกเขา คือเมืองซุซา (Susa) อาณาจักรอิลอมของชาวอิลามิท์เจริญรุ่งเรืองอยู่ในยุคเดียวกับอาณาจักรของชาวสุเมเรียนแห่งดินแดนเมโสโปเตเมีย ทางตะวันตกของที่ราบสูงอิหร่าน

ประมาณ 2,000 ปีก่อนคริสตกาลเป็นต้นมา สันนิษฐานว่าชาวอารยันซึ่งเป็นชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์และรู้จักใช้ม้า จากที่ราบสูงยูเรเชียและเอเชียกลางได้อพยพเข้ามาสู่ที่ราบสูงอิหร่านหลาย

แผนที่จักรวรรดิเปอร์เซียยุคราชวงศ์อาร์เคเมเนียน (700-330 ก่อน ค.ศ.)
 ผู้ก่อตั้งจักรวรรดิยุคแรกให้เป็นปึกแผ่นรุ่งเรืองจนสามารถขยายอาณาเขต
 ออกไปอย่างกว้างขวางมากที่สุดยุคหนึ่ง

ระลอก กระทั่งประมาณ 800 ปีก่อนคริสตกาล ก็ได้ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งตามเทือกเขา พวกเขาสร้างเมือง ทำการเกษตร มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง และรู้จักใช้เครื่องมือเหล็กอย่างแพร่หลาย ทั้งยังสามารถเพาะม้าพันธุ์ดี พวกอารยันในที่ราบสูงอิหร่านแบ่งออกเป็นสามกลุ่มใหญ่ ได้แก่ พวกปาร์เธียนอาศัยอยู่ทางตะวันออก พวกมีเดียตั้งมั่นอยู่ตะวันตก มีเมืองเอคบาตানা (Ecbatana) เป็นเมืองหลวง และพวกเปอร์เซีย ซึ่งมีถิ่นฐานอยู่ที่เพอร์เซีย (Persis) ทางใต้ ปัจจุบันคือเมืองฟาร์ส (Fars)

อาณาจักรอัสซีเรียซึ่งเป็นมหาอำนาจแห่งเมโสโปเตเมียในยุคนั้น ได้ยกกองทัพเข้าทำลายอาณาจักรอัสซีเรีย หลังจากนั้นเข้าโจมตีชนเผ่าอารยันหลายครั้ง เพราะต้องการยึดแหล่งทรัพยากรโลหะ ทั้งเหล็กและทองแดง รวมทั้งม้าเพื่อใช้ในการสงคราม แต่ก็ไม่สามารถพิชิตชาวอารยันลงได้

กระทั่ง 612 ปีก่อนคริสตกาล อาณาจักรอัสซีเรียก็ถูกโค่นล้มโดยกองทัพพันธมิตรของชาวมีเดียและชาวบาบิโลเนีย ชาวบาบิโลเนียขึ้นสู่อำนาจภายใต้กษัตริย์ราชวงศ์บาบิโลนใหม่หรือราชวงศ์ คอลเดีย (Chaldea)

อาณาจักรเปอร์เซียกำเนิดขึ้นเมื่อ 550 ปีก่อนคริสตกาล เมื่อไซรัสมหาราช กษัตริย์ราชวงศ์อาเคเมเนียน (Achaemenian) แห่งเปอร์เซียสามารถพิชิตพวกมีเดียได้ และรวบรวมชาวอารยันสองกลุ่มให้เป็นปึกแผ่น หลังจากนั้นยกกองทัพเข้าโจมตีอาณาจักรลิเดียในอนาโตเลีย แล้วเข้าโจมตีปาร์เธีย บัคเตรีย และภาคตะวันตกของอินเดีย กระทั่ง 540 ปีก่อนคริสตกาล อาณาจักรบาบิโลเนียก็ตกอยู่ใต้อำนาจเปอร์เซีย และยอมปล่อยชาวิวที่บาบิโลเนียกวาดต้อนมาให้กลับสู่ดินแดนปาเลสไตน์

นักประวัติศาสตร์ระบุว่า เหตุผลหนึ่งที่ไซรัสมหาราชสร้างอาณาจักรเปอร์เซียได้สำเร็จ เพราะพระองค์ทรงยอมให้กลุ่มชนต่างๆ ได้การปกครองสามารถดำรงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา และภาษาดั้งเดิมของตนเอาไว้ได้ อาณาจักรเปอร์เซียจึงเป็นองค์กรทางการเมืองที่ประกอบด้วยหลายวัฒนธรรม

นอกจากพระเจ้าไซรัสมหาราช กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่อีกองค์หนึ่งของอาณาจักรเปอร์เซีย ก็คือพระเจ้าดาริอุสมหาราช หรือดาริอุสที่ 1 (521-485 ปีก่อนคริสตกาล) ในรัชสมัยของพระองค์ อาณาจักรเปอร์เซียขยายพรมแดนไปถึงอินเดียและดินแดนปาเมิร์ทางทิศตะวันออก ทางทิศตะวันตกไปจดทะเลอาเดรียติก พรมแดนทางทิศเหนือไปถึงแถบคอเคซัส ทรานไซเซียนา และทะเลสาบแคสเปียน ส่วนทิศใต้จดทะเลโอมานและอ่าวเปอร์เซีย

จากชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ที่เคยอยู่ใต้การปกครองของกลุ่มชนที่เจริญกว่า ชาวเปอร์เซียกลายเป็นเจ้าของอาณาจักรยิ่งใหญ่ มีอำนาจปกครองดินแดนกว้างใหญ่ไพศาล ตั้งแต่อนาโตเลีย อียิปต์ เมโสโปเตเมีย อิหร่าน และอินเดียตะวันตก พระเจ้าไซรัสมหาราชและกษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาของราชวงศ์อาเคเมเนียนไม่เพียงปกครองประชาชนให้อยู่อย่างสงบสุข แต่ยังพัฒนาอาณาจักรให้เจริญรุดหน้า ไม่ว่าจะด้านกฎหมาย สร้างระบบท่อน้ำเข้าสู่พื้นที่แห้งแล้ง หรือสร้างถนนหนทางมากมาย โดยเฉพาะถนนขนาดใหญ่สายสำคัญที่เรียกว่า ถนนหลวง (Royal Road) ยาวถึง 1,677 ไมล์ จาก

อีเฟซัส (Ephesus) บนฝั่งเอเชียไมเนอร์ไปยังซูซา (Susa) ทางภาคตะวันตกของอิหร่าน ตามทางมีสถานีพัก 111 แห่งสำหรับเปลี่ยนม้าเร็ว และยังมีถนนหนทางเชื่อมต่อกันทั่วไปภายในอาณาจักร ถนนเหล่านี้นอกจากทำให้กษัตริย์สามารถสอดส่องเรื่องราวในอาณาจักรได้อย่างทั่วถึง ยังทำให้การติดต่อค้าขายกับโลกภายนอกรุ่งเรืองขึ้นด้วย

ประจักษ์พยานความรุ่งเรืองของอาณาจักรเปอร์เซียในยุคคนั้น ได้แก่พระราชวังอันโอฬารที่สร้างขึ้นโดยบรรดากษัตริย์แห่งราชวงศ์อาเคเมเนียน อาทิ พระราชวังซูซา (Susa palace) พระราชวังพาร์ซาคาร์ต (Pasargadae palace) และพระราชวังอพานาดา (Apanada palace) แห่งนครเปอร์ซิโปลิส (Persepolis)

กษัตริย์ดาร์อุสที่ 1 และเซอร์เชส--พระโอรสได้เข้าโจมตีกรีซ แต่ไม่สำเร็จ หลังรัชกาลกษัตริย์เซอร์เชสแล้ว มีกษัตริย์อื่นปกครองต่อมาอีกเจ็ดพระองค์ กระทั่งถึงรัชสมัยของกษัตริย์ดาร์อุสที่ 3 อาณาจักรเปอร์เซียยุคราชวงศ์อาเคเมเนียนก็ถึงกาลล่มสลาย หลังถูกกองทัพมหาของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชเข้าโจมตีเมื่อ 330 ปีก่อนคริสตกาล

พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชคือกษัตริย์ชาวมาซิโดเนียแห่งกรีก เมื่อ 334 ปีก่อนคริสตกาลพระองค์นำกองทัพราว 40,000 คน ออกจากถิ่นเกิดด้วยความทะเยอทะยาน เข้าโจมตีและพิชิตบ้านเมืองตามรายทางเรื่อยมา นับแต่ซีเรีย ปาเลสไตน์ อียิปต์ เมโสโปเตเมีย จนถึงอาณาจักรเปอร์เซีย

สงครามระเบิดขึ้นที่สมรภูมิลิสซัส (Issus) เมื่อ 333 ปีก่อนคริสตกาล กระทั่งอีกสองปีต่อมาที่สมรภูมิกัวกาเมลา (Gaugamela) กองทัพเปอร์เซียก็พ่ายแพ้อย่างราบคาบต่อกองทัพกรีก กษัตริย์ดาร์อุสที่ 3 เสด็จหนีไปทางตะวันออก ก่อนจะถูกสังหารโดยญาติของพระองค์

กองทัพกรีกเข้ายึดเมืองเปอร์ซิโปลิส นักประวัติศาสตร์กรีกบันทึกว่าต้องใช้เวลาถึง 10,000 คู่กับอูฐ 5,000 ตัว มาขนย้ายสมบัติจำนวนมากออกจากเมืองนี้ เหล่าทหารกรีกออกปล้นสดมภ์และเผาเมืองจนราบคาบ เปอร์เซียถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งในอาณาจักรยิ่งใหญ่ของอเล็กซานเดอร์มหาราช

หลังพระเจ้าอเล็กซานเดอร์สิ้นพระชนม์ที่บาบิโลนเมื่อ 323 ปีก่อนคริสตกาล อาณาจักรของพระองค์ก็แตกออกเป็นส่วน ๆ ทหารกรีกระดับผู้นำชื่อซีลีวคัส (Seleucus) ได้สถาปนาตนเองเป็นกษัตริย์ตั้งราชวงศ์ซีลีวซิด (Seleucid) ปกครองเปอร์เซียเป็นเวลา 80 ปี กระทั่งราว 200 ปีก่อนคริสตกาล ชนเผ่าปาร์เธียนซึ่งเป็นอารยันสาขาหนึ่งจากทางเหนือก็เข้ามารุกราน และสามารถขับไล่ผู้ปกครองชาวกรีกออกไปจากเปอร์เซีย

ราชวงศ์ปาร์เธียน (Parthian) ปกครองเปอร์เซียเป็นเวลา 350 ปี ก็ถูกโค่นล้มโดยราชวงศ์ซัสซานีเยน (Sassanian) ซึ่งปกครองต่อมาเป็นเวลา 400 ปี กระทั่งกองทัพอาหรับได้รุกเข้าสู่ที่ราบสูงอิหร่าน ในที่สุดเปอร์เซียก็ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิอิสลาม

ยุคอิสลาม

ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 7 ระหว่างที่ศาสดามุฮัมมัดเริ่มเผยแผ่หลักคำสอนศาสนาอิสลามในบริเวณคาบสมุทรอาหรับ ขณะนั้นอาณาจักรเปอร์เซียปกครองโดยราชวงศ์ซัสซานีเนียน และชนชาวเปอร์เซียส่วนใหญ่นับถือศาสนาดั้งเดิมของตน คือ ศาสนาไซโรแอสเตอร์ (Zoroaster) ซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่ยุคต้นของราชวงศ์อาเคเมเนเนียน

ก่อนศาสนาอิสลามถือกำเนิด คาบสมุทรอาหรับประกอบด้วยประชากรหลายเผ่า มีทั้งชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ในทะเลทรายและพวกที่ตั้งหลักแหล่งทำการค้าอยู่ในเมือง ศาสดามุฮัมมัดเกิดที่เมืองมักกะฮ์ แคว้นฮิญาซ (ปัจจุบันอยู่ในประเทศซาอุดีอาระเบีย) ประมาณ ค.ศ. 570 ในตระกูลพ่อค้า เมื่ออายุ 40 ปี ศาสดามุฮัมมัดเชื่อว่าพระองค์ได้รับบัญชาจากพระอัลเลาะห์ให้เป็นศาสนทูต (Rasul) นำคำสอนจากพระอัลเลาะห์มาสู่มวลมนุษยชาติ ทว่าการเทศนาสั่งสอนของศาสดามุฮัมมัดในเมืองมักกะฮ์ถูกคนบางกลุ่มต่อต้าน พระองค์พร้อมด้วยสาวกจำนวนหนึ่งจึงอพยพไปสู่เมืองเมดินา เมื่อปี ค.ศ. 622 การอพยพครั้งนั้นเป็นเหตุการณ์สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์อิสลาม ภายหลังจากปี ค.ศ. 622 เป็นต้นศักราชอิสลาม เรียกว่า ฮิจเราะห์ศักราช

ศาสดามุฮัมมัดสามารถสร้างความศรัทธาดึงดูดชาวเมืองเมดินาเข้าเป็นสาวกจำนวนมาก ชุมชนมุสลิมจึงขยายตัวอย่างรวดเร็ว กระทั่ง ค.ศ. 630 ศาสดามุฮัมมัดก็นำชาวมุสลิมผู้ภักดีเข้ายึดเมืองมักกะฮ์สำเร็จ จากนั้นกองทัพอิสลามก็ออกประกาศศาสนาใหม่ไปทั่วดินแดนอาหรับ เมื่อศาสดามุฮัมมัดสิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. 632 ศาสนาอิสลามได้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางทั่วคาบสมุทรอาหรับ หลังจากนั้นกองทัพอิสลามก็เริ่มขยายอิทธิพลสู่โลกภายนอก พวกเขาสามารถทำให้อาณาจักรน้อยใหญ่ตลอดเส้นทางเดินทัพยอมรับศาสนาอิสลาม ไม่ว่าจะดินแดนเมโสโปเตเมีย ซีเรีย ปาเลสไตน์ อียิปต์ เอเชียไมเนอร์ จนถึงคอนสแตนติโนเปิล

ค.ศ. 633 กษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์ซัสซานีเนียน ทรงพระนามว่า ยาซเดการ์ต ที่ 3 (Yazdegird III) ได้รับข้อเสนอให้อาณาจักรเปอร์เซียยอมรับอิสลาม แต่พระองค์ปฏิเสธ ขณะนั้นอำนาจของอาณาจักรเปอร์เซียกำลังเสื่อมถอย เนื่องจากติดพันการสงครามกับอาณาจักรโรมันตะวันออก (Byzantine) มานานปี กองทัพอิสลามของชาวอาหรับสามารถยึดไซเตซีฟอน (Ctesiphon) เมืองหลวงของเปอร์เซีย (ปัจจุบันตั้งอยู่ในประเทศอิรัก) ได้เมื่อ ค.ศ. 637 ต่อมาในสงครามที่สมรภูมินาฮาวานด์ (Nahavand) เมื่อปี ค.ศ. 642 กองทัพเปอร์เซียก็ถูกชาวอาหรับบดขยี้ย่อยยับ อาณาจักรเปอร์เซียถูกผนวกเข้าสู่จักรวรรดิอิสลามนับแต่นั้น และศาสนาอิสลามได้เผยแพร่ไปสู่การยอมรับของประชาชนชาวเปอร์เซียอย่างกว้างขวางและรวดเร็วแทนที่ศาสนาไซโรแอสเตอร์

นักวิชาการระบุว่า เหตุที่ชาวเปอร์เซียยอมรับศาสนาใหม่อย่างรวดเร็ว เนื่องจากหลักคำสอนของศาสนาอิสลามเน้นความเสมอภาค และลดความเหลื่อมล้ำในสังคม เพราะปลายสมัยราชวงศ์

ซัสซาเนียน ชนชั้นสูงได้ครอบครองผลประโยชน์ส่วนใหญ่ของสังคม ทำให้เกิดการต่อต้านในหมู่ประชาชนทั่วไป

การถูกชาวมุสลิมอาหรับพิชิต นับเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์อิหร่าน เพราะนำความเปลี่ยนแปลงอย่างล้ำลึกสู่โครงสร้างวัฒนธรรมเปอร์เซีย ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนศาสนา การใช้อักษรอาระบิกในภาษาเขียน อิทธิพลภาษาอาหรับแทรกเข้าสู่ภาษาพูดเปอร์เซีย หรือความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เช่น รูปแบบสถาปัตยกรรม การแต่งกาย ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อเนื่องมาถึงชาวอิหร่านยุคปัจจุบัน

หลังศาสดามุฮัมมัดสิ้นพระชนม์ ผู้สืบแทนตำแหน่งประมุขอาณาจักรอิสลามเรียกว่า "กาหลิบ" (caliph) เป็นทั้งประมุขของรัฐและผู้นำทางศาสนา เมื่อ ค.ศ. 661 ผู้นำฝ่ายทหารแห่งสกุลอุมัยยาดได้ขึ้นเป็นประมุข สมัยราชวงศ์อุมัยยาด (Umayyad ค.ศ.661–750) ศูนย์กลางอำนาจย้ายมาอยู่ที่กรุงดามัสกัส (Damascus) ประเทศซีเรีย กระทั่ง ค.ศ. 750 ราชวงศ์อุมัยยาดถูกโค่นอำนาจ ราชวงศ์อับบาซิด (Abbasid) ได้ขึ้นเป็นประมุขแทน ราชธานีย้ายจากดามัสกัสมาตั้งที่กรุงแบกแดด

ความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรอิสลามถึงจุดสูงสุดราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 8 ถึงต้นศตวรรษที่ 9 หลังจากนั้นก็เริ่มเสื่อมลง ดินแดนที่อยู่ไกลศูนย์กลางอำนาจพากันตั้งตัวเป็นรัฐอิสระ รวมทั้งชาวเปอร์เซียที่ตั้งราชวงศ์ขึ้นปกครองดินแดนบางส่วนของที่ราบสูงอิหร่าน เช่น ราชวงศ์ซัฟฟาวิด (Saffarid) ราชวงศ์ซามานิด (Samanid) และราชวงศ์กาซนาวิด (Ghaznavid)

อย่างไรก็ตามในช่วงปี ค.ศ.1040–1500 ศัตรูจากภายนอกได้แก่พวกเติร์ก มองโกล และกองทัพของเตเมอเลน (Tamerlane) ได้ทยอยเข้ารุกราน ทำให้จักรวรรดิอิสลามที่กว้างใหญ่ไพศาลถึงกาลแตกสลายกลายเป็นรัฐเล็กรัฐน้อย ดินแดนและประชาชนต่าง ๆ รวมทั้งชาวเปอร์เซียต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของชาวต่างชาติเหล่านี้

เซลจุกเติร์ก (Seljuk Turk) ซึ่งเป็นชนเผ่าที่พูดภาษาตระกูลเตอร์กิชจากทางตอนเหนือ ได้บุกเข้ารุกรานและปกครองเปอร์เซียระหว่างปี ค.ศ.1051–1220 อาณาจักรเซลจุกล่มสลายเพราะการมาถึงของผู้รุกรานกลุ่มใหม่ คือ พวกมองโกล

มองโกลเป็นชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์จากเอเชียกลาง พวกเขาเป็นนักรบบนหลังม้าที่เหี้ยมโหดน่าสะพรึงกลัว ภายใต้ผู้นำยิ่งใหญ่อย่างเจงกิสข่าน กองทัพม้ามองโกลได้ออกตระเวนตีบ้านเมืองน้อยใหญ่โดยไม่มีใครต้านทานได้ อาณาจักรมองโกลได้ขยายออกไปอย่างกว้างใหญ่ไพศาล

ระหว่างกรรุกรานอาณาจักรอิสลามเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 13 กองทัพมองโกลได้เข้าโจมตีดินแดนเปอร์เซียเมื่อ ค.ศ.1220 เมืองใหญ่ที่มั่งคั่งถูกปล้นสดมภ์และถูกเผาราบคาบ ผู้คนถูกสังหารหมู่ ผู้หญิงถูกข่มขืน ความสยดสยองครั้งนั้นกลายเป็นตำนานเล่าขานสืบต่อมาอีกนาน

กองทัพมองโกลเข้ารุกรานเปอร์เซียระลอกที่สองเมื่อปี ค.ศ.1254 ผู้นำทัพคือ ฮูลากู ข่าน ผู้เป็นหลานของเจงกีสข่าน ชาวมองโกลสถาปนาราชวงศ์อิลข่าน (Ilkhan) ขึ้นปกครองดินแดนแถบนี้ โดยมีเปอร์เซียเป็นศูนย์กลางอำนาจ

ราชวงศ์มองโกลปกครองเปอร์เซียถึงปี ค.ศ.1350 ก็เสื่อมอำนาจ กระทั่ง ค.ศ.1380 เปอร์เซียก็พบการรุกรานระลอกใหม่โดยกองทัพนักรบจากเอเชียกลาง ภายใต้ผู้นำชื่อเตเมอเลน (Tamerlane) เขาเป็นชาวเติร์กที่มีเชื้อสายมองโกล และอ้างตนว่าเป็นหลานของเจงกีสข่าน นักประวัติศาสตร์บันทึกว่าการรุกรานของกองทัพเตเมอเลนเต็มไปด้วยความป่าเถื่อนโหดร้าย เตเมอเลนและลูกหลานสถาปนาราชวงศ์ปกครองดินแดนต่าง ๆ รวมทั้งเปอร์เซียสืบมากระทั่ง ค.ศ.1507 อาณาจักรของเขาก็ล่มสลาย

ช่วงเวลาที่อยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์มองโกลและเตเมอเลน ชาวเปอร์เซียต้องพบกับความสิ้นหวังและหวาดหวั่น ศิลปวิทยาการต่าง ๆ เสื่อมถอย กระทั่งชาห์อิสมาอิล (Shah Ismail) ซึ่งเป็นชาวเปอร์เซียได้รวบรวมผู้คนยึดเมืองทับริซ และสถาปนาราชวงศ์ซาฟาวิด (Safavid) ขึ้นเมื่อ ค.ศ.1501 พร้อมประกาศให้ศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์เป็นศาสนาประจำชาติ นับเป็นการกลับสู่อำนาจของราชวงศ์เปอร์เซียอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นอาณาจักรเปอร์เซียภายใต้ราชวงศ์ซาฟาวิดก็กลับคืนสู่ความรุ่งเรือง

กษัตริย์ผู้เปี่ยมความสามารถแห่งราชวงศ์ซาฟาวิด คือ ชาห์อับบาสที่ 1 (Shah Abbas I ค.ศ. 1587–1629) เมื่อขึ้นครองราชย์พระองค์ได้ทำสงครามพิชิตพวกอุซเบก (Uzbek) และพวกเติร์กที่มักเข้ามารุกรานอาณาจักร ขับไล่ชาติโปรตุเกสที่กำลังแผ่อิทธิพลครอบงำอ่าวเปอร์เซียออกไป ทรงริเริ่มความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศยุโรปอื่น ๆ โดยเฉพาะอังกฤษ ปรับปรุงประสิทธิภาพด้านการทหาร และให้การสนับสนุนด้านการค้า ส่งผลให้ธุรกิจการค้าเจริญรุ่งเรืองขึ้น พระองค์ได้ย้ายเมืองหลวงจากกาซวินมาที่อิสฟาฮาน ซึ่งภายหลังกลายเป็นเมืองที่มั่งคั่งและเต็มไปด้วยสถาปัตยกรรมอันวิจิตรจนมีชื่อเสียงขจรขยายไปทั่วโลก รวมทั้งศิลปหัตถกรรมทุกประเภทก็เจริญถึงขีดสุดอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ไม่ว่าจะด้านจิตรกรรม วรรณกรรม งานฝีมือ หรือพรมเปอร์เซีย จนมีผู้กล่าวว่าเปอร์เซียในสมัยราชวงศ์ซาฟาวิดเป็น 1 ใน 3 ยุคที่อาณาจักรก้าวสู่ความยิ่งใหญ่สูงสุดภายหลังยุครุ่งเรืองในอดีต คือ อาณาจักรเปอร์เซียสมัยราชวงศ์อาเคเมเนียน และราชวงศ์ซัสซานีเนียน

ราชวงศ์ซาฟาวิดถูกโค่นอำนาจโดยชาวอัฟกันที่ยกกองทัพเข้ารุกรานเปอร์เซียเมื่อ ค.ศ.1736 ภายหลังจากมีอีกหลายราชวงศ์ที่ขึ้นสู่อำนาจ ได้แก่ ราชวงศ์อัฟชาร์ียะฮ์ (Afshar ค.ศ.1736–1750) ราชวงศ์ซันด์ (Zand ค.ศ.1750–1794) ราชวงศ์กอญูร์ (Qajar ค.ศ.1795–1925) จวบจนถึงกษัตริย์ราชวงศ์สุดท้ายที่ปกครองอิหร่านก็คือ ราชวงศ์ปาห์ลาวี (Pahlavi ค.ศ.1925–1979)

ยุคมหาอำนาจ

นับแต่ยุคราชวงศ์กอญูร์เป็นต้นมา เป็นช่วงที่เปอร์เซียตกอยู่ใต้อิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะรัสเซียและอังกฤษ ในรัชสมัยฟีฏอาลี ซาห์ เปอร์เซียทำสงครามกับรัสเซีย สองครั้ง และต้องเสียดินแดนแถบคอเคซัสทั้งหมดให้รัสเซีย ส่วนอังกฤษมีผลประโยชน์จำนวนมากในเปอร์เซีย โดยเฉพาะการขุดเจาะน้ำมันที่ค้นพบตอนต้นศตวรรษที่ 19 วัฒนธรรมตะวันตกหลังไหลเข้ามาสู่ประชาชนอิหร่าน ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1.(ค.ศ.1914–1918) เป็นช่วงเวลาแห่งความยากลำบากของเปอร์เซีย เพราะตกอยู่ภายใต้การคุกคามและแย่งชิงผลประโยชน์ของมหาอำนาจตะวันตกหลายประเทศ ทั้งรัสเซีย อังกฤษ ออตโตมาน เยอรมนี และอเมริกา จนเกิดกระแสต่อต้านอย่างกว้างขวางในหมู่ประชาชนทั่วเปอร์เซีย เพื่อปกป้องผลประโยชน์และเอกราชของชาติ

ท่ามกลางความระส่ำระสายทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ดำเนินมาเป็นระยะเวลายาวนาน ในที่สุดเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1921 เรซา ข่าน ผู้บัญชาการกองพันน้อยคอสแซคก็นำทัพบุกเข้าเมืองเตหะรานและยึดอำนาจได้ ภายหลังการรัฐประหาร อะหมัด ซาห์ กษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์กอญูร์ได้แต่งตั้ง ตะบาตะบาอี เป็นนายกรัฐมนตรี และเรซา ข่าน เป็นรัฐมนตรีกระทรวงสงคราม

ในปี ค.ศ.1923 อะหมัด ซาห์ได้เดินทางไปยุโรปและไม่ได้กลับอิหร่านอีกเลย ขณะนั้น เรซา ข่าน ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีควบคู่กับรัฐมนตรีกระทรวงสงคราม กระทั่งในวันที่ 12 ธันวาคม ค.ศ.1925 เรซา ข่าน ได้ประกอบพิธีราชาภิเษกตั้งตัวเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า เรซา ซาห์ ปาร์ลาวี เป็นกษัตริย์องค์แรกแห่งราชวงศ์ปาร์ลาวี ปี ค.ศ.1934 เปอร์เซียได้เปลี่ยนชื่อประเทศเป็น "อิหร่าน"อย่างเป็นทางการ

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ปะทุขึ้น กองทัพสัมพันธมิตรได้ตัดสินใจบุกอิหร่าน ซึ่งขณะนั้นมีความสัมพันธ์อันดีกับเยอรมนี โดยกองทัพอังกฤษเข้ายึดภาคใต้ของอิหร่าน และกองทัพรัสเซียเข้ายึดภาคเหนือของอิหร่าน ประเทศอิหร่านถูกควบคุมโดยกองทัพสัมพันธมิตร กษัตริย์เรซา ข่าน ถูกบีบบังคับให้สละราชสมบัติ เพื่อให้โอรสของพระองค์คือ มุฮัมหมัด เรซา ข่าน ขึ้นเป็นกษัตริย์แทน ประเทศอิหร่านหลังจากนั้นได้มีความสัมพันธ์อันดีกับประเทศตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอเมริกา

จากราชวงศ์กษัตริย์สู่รัฐอิสลาม

ปี ค.ศ.1942 อิหร่านทำสัญญาไตรมิตรกับอังกฤษและรัสเซีย โดยสองประเทศรับรองร่วมกัน ในการเคารพบูรณภาพในดินแดน อธิปไตย และเอกราชทางการเมืองของอิหร่าน

ประเทศอังกฤษและอเมริกาถอนกำลังของตนออกจากอิหร่านเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ.1946 แต่กองทหารโซเวียตยังคงอยู่ อิหร่านได้ร้องเรียนต่อสหประชาชาติ โซเวียตจึงยอมถอนทหารออกไปในเดือนพฤษภาคมปีเดียวกัน

ปี ค.ศ.1951 เป็นช่วงเวลาที่ประชาชนอิหร่านกำลังตื่นตัวเรื่องชาตินิยม ในเดือนพฤษภาคมปีนั้นเอง ดร.มุฮัมหมัด มุซัดเดก ผู้นำคนหนึ่งในขบวนการชาตินิยมอิหร่านได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี หลังจากนั้นมุซัดเดกได้ดำเนินการยึดบริษัทน้ำมันแองโกล-อิหร่าน ออยล์ ซึ่งเป็นของอังกฤษมาเป็นของรัฐ ทำให้ต่างชาติมีมาตรการตอบโต้โดยบอยคอตน้ำมันอิหร่าน ในวันที่ 22 ตุลาคมปีเดียวกัน รัฐบาลอิหร่านได้ประกาศตัดสัมพันธ์ทางการทูตกับอังกฤษ ขณะเดียวกันสถานการณ์ทางเศรษฐกิจเริ่มปั่นป่วนและเสื่อมทรุดลงอย่างรวดเร็ว เกิดความวุ่นวายขึ้นบ่อยครั้ง

เดือนสิงหาคม ค.ศ. 1953 ซาห์และราชินีได้เสด็จออกนอกประเทศ สามวันหลังจากนั้น นายพลซาเฮดีประกาศตนเป็นนายกรัฐมนตรีและเข้าควบคุมอำนาจ มุซัดเดกและคณะรัฐบาลของเขาถูกจับกุม ซาห์ได้เสด็จกลับอิหร่านและทำการแต่งตั้งรัฐบาลใหม่ซึ่งมีนโยบายนิยมตะวันตก อิหร่านได้เปิดสัมพันธ์ไมตรีทางการทูตกับอังกฤษใหม่อีกครั้ง และมีการเจรจาตกลงกับบริษัทน้ำมันอังกฤษและอเมริกา

บรรดานักสังเกตรณระหว่างประเทศต่างกล่าวว่า หน่วยงาน ซี.ไอ.เอ. ของสหรัฐอเมริกา มีบทบาทสำคัญในการโค่นล้มรัฐบาลมุซาเดกในครั้งนี้ เนื่องจาก ซี.ไอ.เอ. สืบรู้ว่ามุซาเดกกำลังขอความช่วยเหลือสหภาพโซเวียต หากปล่อยให้ประเทศที่มีแหล่งน้ำมันจำนวนมากอย่างอิหร่านตกอยู่ในอิทธิพลของพี่ใหญ่ค่ายคอมมิวนิสต์ ตะวันตกจะอยู่ในอันตราย

นับแต่ปี ค.ศ.1955 เป็นต้นมา ซาห์ก็เริ่มเข้ามามีบทบาทในการบริหารประเทศมากขึ้น และพาประเทศเข้าสู่การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในปี ค.ศ.1963 ซาห์ได้ริเริ่มโครงการสำคัญหลายโครงการ เพื่อพัฒนาประเทศอิหร่านให้เจริญก้าวหน้า อาทิ การปฏิรูปที่ดิน ปฏิรูปการเลือกตั้ง การให้สิทธิแก่สตรี การจัดตั้งหน่วยการศึกษา การจัดตั้งหน่วยอนามัย พัฒนาการเกษตร การโอนป่าเป็นของรัฐ ฯลฯ ซึ่งรัฐบาลอิหร่านเรียกโครงการเหล่านี้ว่า "การปฏิวัติขาว" เพราะเป็นการปฏิวัติที่ไม่เสียเลือดเนื้อ และดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน

อย่างไรก็ตามในปีเดียวกันนั้นเอง ได้เกิดเหตุการณ์ประชาชนเดินขบวนคัดค้านโครงการปฏิรูปที่ดินของซาห์ ซึ่งทำให้คนตายไปหลายคน อยาตุลเลาะห์ โคมัยนี ผู้นำคนสำคัญของชาวมุสลิมชีอะห์และเป็นผู้นำในการประท้วงครั้งนี้ ได้ถูกซาห์ขับไล่ออกนอกประเทศ

แม้โครงการปฏิรูปต่าง ๆ ของซาห์จะมีประชาชนจำนวนมากยอมรับในตอนแรก และทำให้ประเทศอิหร่านเจริญก้าวหน้า แต่ความเจริญอย่างรวดเร็วนั้นมาพร้อมกับปัญหาหลายประการ ซึ่งรุนแรงถึงกับทำให้บัลลังก์ของซาห์ต้องสะเทือน

มีสาเหตุหลายประการที่ทำให้ประชาชนไม่พอใจ และลุกฮือขึ้นต่อต้านชาห์ในภายหลัง ผลที่เด่นชัดประการหนึ่งของการปฏิวัติชาวก็คือ ราชวงศ์ของชาห์และข้าราชการบริพารที่ใกล้ชิดได้ครอบครองที่ดินจำนวนมาก และผลจากการพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตก ก็ทำให้อบายมุขต่าง ๆ เช่น บาร์ในดัลลัน หนังสือไป่ หลังไหลเข้ามาในประเทศ ทำให้ฝ่ายศาสนาและพวกอนุรักษนิยมไม่พอใจ นอกจากนั้นผลประโยชน์จากการพัฒนาประเทศกลับตกอยู่ในมือคนรวยไม่กี่ตระกูล รวมถึงราชวงศ์และเชื้อพระวงศ์ของชาห์ที่มีธุรกิจและกิจการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ บรรดาบริษัทต่างชาติที่เข้ามาลงทุนในอิหร่านยังเชิญเชื้อพระวงศ์และข้าราชการชั้นสูงที่มีอำนาจทางการเมือง การทหาร ให้เข้าเป็นคณะกรรมการบริษัทตนอีกด้วย ขณะที่ชาวอิหร่านส่วนใหญ่ยังดำรงชีพอยู่ด้วยความยากลำบาก งานว่างงาน ไร้การศึกษา อ่านเขียนไม่ได้ และขาดแคลนการรักษาโรค รวมทั้งนโยบายของชาห์ที่สนับสนุนอิสราเอลด้วย

เหตุที่การดำเนินนโยบายของชาห์ถูกประชาชนคัดค้านและต่อต้านมาตลอด ชาห์จึงตั้งหน่วยงานตำรวจลับ "ซาวัค" ขึ้น ทำหน้าที่คล้ายตำรวจเกสตาโปของเยอรมนี คอยแทรกซึมเข้าไปในวงการต่าง ๆ เพื่อสอดส่องและจับกุมฝ่ายตรงข้ามของพระองค์ ซึ่งส่วนมากเป็นพวกหัวก้าวหน้า อาจารย์ นักศึกษา นักการเมือง นักหนังสือพิมพ์ ตำรวจลับซาวัคขึ้นชื่อในเรื่องการจับกุมและทรมานนักโทษอย่างทารุณ เป็นที่หวาดกลัวในหมู่ประชาชน แต่ก็ไม่อาจปิดกั้นการเดินขบวนประท้วงที่มีขึ้นในเวลาต่อมาได้

ความไม่พอใจของปวงชนถึงจุดระเบิดเมื่อวันที่ 19 สิงหาคม ค.ศ. 1978 ซึ่งตรงกับเดือนรอมฎอน ได้เกิดไฟไหม้รุนแรงที่โรงพยาบาลในเมืองอะบาดาน มีผู้เสียชีวิตจากการถูกไฟครอกถึง 387 คน รัฐบาลออกข่าวว่าพวกศาสนานิยมหัวรุนแรงเป็นผู้อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ครั้งนี้ ทว่าเมื่อตำรวจไม่สามารถหาตัวคนทำผิดได้ ก็ทำให้ประชาชนเคียดแค้นรัฐบาลและเกิดการประท้วงตามเมืองต่าง ๆ

คู่ปรับศัตรูคนสำคัญของชาห์ยังคงเป็นอยาตุลเลาะห์ โคมัยนี แม้เขาถูกเนรเทศไปอยู่อิรักถึง 12 ปี และภายหลังถูกรัฐบาลอิรักขอร้องให้ออกนอกประเทศ จนต้องไปอาศัยอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส แต่โคมัยนีก็ใช้วิธีพูดอัดเสียงลงเทปคาสเซต แล้วส่งมาให้ลูกศิษย์ในอิหร่านเปิดฟัง "เทปปฏิวัติ" ของโคมัยนีได้ถูกอัดซ้ำและเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวางในหมู่นักศึกษาประชาชน ขบวนการต่อต้านชาห์เข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ และลุกลามไปถึงนักศึกษาอิหร่านที่อยู่ต่างประเทศด้วย

หลังโคกนาฏกรรมที่เมืองอะบาดาน ประชาชนที่เมืองเตหะรานได้รวมตัวประท้วงชาห์ มีการเผาธงชาติ ถือป้ายข้อความ "แยงกี้ โกโฮม" "ชาห์ต้องลาออก" และ "โคมัยนีเป็นผู้ปกครองอิหร่าน" มีสตรีแต่งกายด้วยชุดดำสวมผ้าคลุมศีรษะจำนวนมากเข้าร่วมขบวนด้วย ขบวนการประชาชนผู้ประท้วงเกิดการปะทะกับทหาร ทำให้มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บหลายคน

หลังเหตุการณ์นี้ก็มีการเดินขบวนประท้วงเกิดขึ้นตามเมืองต่าง ๆ ระลอกแล้วระลอกเล่า กรรมกรนับแสนคนนัดหยุดงาน พนักงานรัฐวิสาหกิจ บรรดาครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา ต่างเข้าร่วมการประท้วง

ส่วนคอมมิวนิสต์ที่อยู่นอกประเทศได้เรียกร้องให้คนมุสลิมทั่วโลกหันมาสนใจการต่อสู้ของประชาชนในอิหร่าน โดยได้กล่าวระหว่างฤดูกลางประกอบพิธีฮัจญ์มีใจความตอนหนึ่งว่า

“ชาห์ได้ยกทรัพยากรธรรมชาติ และผลประโยชน์ที่ประชากรพึงมีพึงได้ให้แก่ชาวต่างชาติจนหมดสิ้น ชาห์ยกน้ำมันให้อเมริกา ยกแก๊สธรรมชาติให้แก่โซเวียต ทุงเลียงสัตว์ ป่า และน้ำมันส่วนหนึ่งให้อังกฤษ โดยปล่อยให้ประชาชนอยู่ในความล้าหลัง”

การประท้วงครั้งใหญ่ที่สุดเกิดขึ้นในวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1978 ซึ่งเป็นวันรำลึกถึงการเสียชีวิตของอิหม่ามสุเซัน อิหม่ามที่ 3 ของนิกายชีอะฮ์ วันนั้นประชาชนนับล้านได้ออกมาชุมนุมกันบนท้องถนนและที่สาธารณะ ท่ามกลางคลื่นมหาชน รูปขนาดใหญ่ของคอมมิวนิสต์พร้อมเสียงตะโกนด่าอเมริกา และเสียงเรียกร้องรัฐอิสลาม

การประท้วงใหญ่อีกครั้งเกิดที่เมืองมาฮาด ประชาชนนับแสนถือเผาบ้านชาวอเมริกัน ตลอดจนกิจการต่าง ๆ ของชาวตะวันตก ทหารได้เข้าสกัดกั้นโดยใช้ปืนยิง ขว้างระเบิดและระเบิดน้ำตาเข้าใส่ ทำให้ผู้ประท้วงบาดเจ็บล้มตายนับร้อย

เหตุการณ์ที่ลุกลามใหญ่โตทำให้รัฐบาลอเมริกาและยุโรปสั่งให้คนของตนเดินทางออกจากอิหร่าน ความตึงเครียดที่ก่อกวนขึ้นทุกขณะทำให้ชาห์ต้องยอมทำตามคำแนะนำของอเมริกา โดยการเสด็จออกนอกประเทศอิหร่านพร้อมครอบครัว เมื่อวันที่ 13 มกราคม ค.ศ. 1979 โดยที่รัฐบาลของนายซาห์ปัวร์ บัคเตียร์ ได้ออกประกาศว่า พระองค์มิได้สละราชบังลังก์แต่อย่างใด

และแล้วในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ คอมมิวนิสต์พร้อมผู้ช่วยราว 500 คน และนักหนังสือพิมพ์อีก 150 คน ได้โดยสารเครื่องบินโบอิง 747 ของสายการบินฝรั่งเศสกลับสู่ประเทศอิหร่าน โดยมีประชาชนอิหร่านจำนวนมากมายมหาศาลมารอต้อนรับอย่างเนืองแน่น แม้ขณะนั้นคอมมิวนิสต์มีอายุถึง 78 ปีแล้ว ทว่ายังคงบุคลิกแห่งความเป็นนักสู้ที่เด็ดเดี่ยวเอาจริงเอาจัง นำเกรงขาม

แม้ระยะแรกกองทัพประกาศว่าพร้อมหลังเลือดเพื่อค้ำบัลลังก์ชาห์ หรือหนุนรัฐบาลของนายบัคเตียร์ ทว่ากองทัพอากาศได้เข้าร่วมกับกองทัพของประชาชน ในที่สุดกองทัพจึงประกาศวางตัวเป็นกลาง ประชาชนฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้เข้าควบคุมกรุงเตหะรานไว้ได้ โดยบุกยึดอาคารที่ทำการรัฐบาล กระทรวง ทบวงกรม ตึกรัฐสภา และสถานีตำรวจไว้ได้หมด

เมื่อเป็นฝ่ายกำชัยชนะไว้ได้อย่างเด็ดขาด รัฐบาลปฏิวัติที่ได้รับการแต่งตั้งจากคอมมิวนิสต์เข้ารับหน้าที่ควบคุมสถานการณ์ภายในประเทศ และนำอิหร่านเข้าสู่ยุคของรัฐอิสลามนับแต่นั้น

การเมืองการปกครองปัจจุบัน

หลังจากการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบราชาธิปไตย (สมบูรณาญาสิทธิราชย์) ในปี ค.ศ.1979 มาสู่การปกครองระบอบสาธารณรัฐอิสลาม โดยยึดเอาคัมภีร์อัลกุรอานเป็นแม่บทในการร่างรัฐธรรมนูญการปกครองประเทศ ชาวอิหร่านก็ได้ถือเอาวันที่ประกาศผลหยั่งเสียงประชามติ (Referendum) ที่ประชาชนกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ เลือกระบอบการปกครองแบบ "สาธารณรัฐอิสลาม" คือวันที่ 1 เมษายนของทุกปีเป็นวันชาตินับแต่นั้นมา

ในช่วงระหว่าง ค.ศ.1979-1989 ผู้นำสูงสุดของประเทศคืออิหม่ามโคมัยนี ตำแหน่งผู้นำสูงสุดนี้เป็นตำแหน่งที่มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "ฟากีฮ์ (Faghi) หรือรอฮ์บ์รร์" อันถือเป็นผู้นำสูงสุดทางด้านจิตวิญญาณ มีอำนาจครอบคลุมทั้งการเมืองและการปกครองทั้งหมด ตำแหน่งดังกล่าวทำหน้าที่ชี้แนะเพื่อให้กระบวนการบริหารและการปกครองอยู่ในกรอบ และสอดคล้องกับบทบัญญัติและแนวทางแห่งอิสลาม แม้การบริหารประเทศในทางการเมืองจะตกอยู่ภายใต้การบริหารของประธานา-

ธิบดี รองประธานาธิบดี รัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรี (คณะรัฐบาล) รวมถึงสภาและบรรดาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตลอดจนเจ้าหน้าที่ตุลาการ ก็ตาม หากทั้งสามสถาบันมีข้อพิพาทที่ดูประหนึ่งว่าจะตกลงกันไม่ได้ หรืออาจจะสร้างความแตกแยก ข้อวินิจฉัยของฟากีฮ์หรือรอฮ์บ์รร์ จะถือเป็นข้อยุติ

อิหม่ามโคมัยนีได้รับสิทธิในการเป็นผู้นำโดยประชาชาติอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์ จากบรรดาผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ และประชาชนทั้งประเทศ ที่พร้อมใจกันยอมรับในสถานะสูงสุดของท่าน ในฐานะที่ท่านเป็นผู้นำในการปฏิวัติให้ประสบผลสำเร็จ ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะพิเศษที่ไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน

ภายหลังจากการอสัญกรรมของท่านในวันที่ 3 มิถุนายน ค.ศ.1989 ตำแหน่งดังกล่าวต้องถูกกำหนดด้วยรูปแบบของการเลือกตั้งจากสภาผู้เชี่ยวชาญ (Assembly of Experts) จำนวน 83 ท่าน ซึ่งประกอบขึ้นด้วยบรรดาผู้เชี่ยวชาญและผู้นำศาสนาระดับสูงของประเทศ ในขณะที่เดียวกันก็ได้ถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญว่า หากไม่สามารถที่จะเลือกบุคคลที่มีสภาวะโดดเด่นเพียงคนเดียวขึ้นเป็นผู้นำได้ ให้เลือกคณะผู้นำจำนวน 3-5 ท่านขึ้นมาตั้งตำแหน่งฟากีฮ์หรือรอฮ์บ์รร์แทน ผู้นำที่ได้รับเลือกขึ้นมาจากสภาผู้เชี่ยวชาญต่อจากอิหม่ามโคมัยนี ก็คือ อยาตุลเลาะห์ ซัยยิด ฮุซัยนี คามาเนอิ (Ayatollah Syiid Ali Huseini Khamenei) ท่านผู้นำจะเป็นผู้แต่งตั้งประธานศาลฎีกา (ศาลสูงสุด-Supreme Court) ขึ้นมาบริหารกิจการด้านตุลาการ และแต่งตั้งคณะที่ปรึกษาาระดับสูงซึ่งประกอบขึ้นด้วยผู้นำศาสนาระดับสูงจำนวน 5-8 ท่าน

ส่วนตำแหน่งประธานาธิบดีเป็นตำแหน่งที่ได้รับเลือกขึ้นมาโดยตรงจากประชาชน แต่กระนั้น บรรดาผู้สมัครในตำแหน่งนี้ก็ต้องได้รับอนุมัติโดยท่านผู้นำสูงสุดก่อนเข้ามาสู่กระบวนการเลือกตั้ง

ประธานาธิบดีคนปัจจุบัน คือ ฮัยยิด อาลี มุฮัมหมัด คาเตมี อาร์ดาคานี (Syiid Ali Mohammad Khatami Ardakani) ซึ่งประธานาธิบดีจะเป็นผู้เลือกองประธานาธิบดีและคณะรัฐมนตรีขึ้นมาบริหารประเทศ ประธานาธิบดีจะดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี

ในส่วนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งทำหน้าที่นิติบัญญัติได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนตามจังหวัดและเขตเลือกตั้งต่าง ๆ ทั่วประเทศ ปัจจุบันจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในรัฐสภาของอิหร่าน มีจำนวนสมาชิกทั้งสิ้น 290 ท่าน จากเดิมที่มีอยู่เพียง 270 ท่าน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีขึ้นจากการเลือกตั้งครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 2000 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีอายุคราวละ 4 ปี

การร่างกฎหมายในสภานิติบัญญัติที่จะผ่านกฎหมายและบทบัญญัติใด ๆ ที่ขึ้นมาบังคับใช้จะต้องผ่านการเห็นชอบจาก “สภาผู้พิทักษ์กฎหมายอิสลาม” (Council of Guardians) ซึ่งมีหน้าที่ดูแลให้กฎหมายที่จะถูกบังคับใช้สอดคล้องกับหลักการของอิสลาม สภาดังกล่าวอยู่ในความควบคุมของประธานศาลสูงสุด

ส่วนการปกครองระดับท้องถิ่น ปัจจุบัน (ค.ศ.2003) ถูกแบ่งออกเป็น 28 แคว้น(เขตการปกครอง) จะถูกปกครองโดยผู้ว่าการที่ได้รับการแต่งตั้งมาจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในแต่ละแคว้นถูกแบ่งออกเป็นหลายจังหวัด ซึ่งเรียกว่า ชะฮ์เรสถาน (Shahrestan) จังหวัดเหล่านี้มีผู้ว่าราชการเป็นผู้บริหาร

แคว้นทั้ง 28 แคว้นมีดังต่อไปนี้

1. อาร์ดาบิล (Ardabil)
2. อาเซอร์ไบจาน-อิ-ฆาร์บี (Azerbaijan-e-gharbi) หรืออาเซอร์ไบจานตะวันตก
3. อาเซอร์ไบจาน-อิ-ชาร์กี (Azerbaijan-e-sharqi) หรืออาเซอร์ไบจานตะวันออก
4. บูเชห์ร์ (Bushehr)
5. ชะฮาร์ มาฮาล วะ บัคเตียริ (Chahar Mahall Va Bakhtiari)
6. อิสฟาฮาน (Isfahan)
7. ฟาร์ส (Fars)
8. กิลาน (Gilan)
9. โกลีสถาน (Golestan)
10. ฮามาดาน (Hamadan)
11. ฮอรัมุซกัน (Hormozgan)
12. อิลาม (Ilam)
13. เคอร์มาน (Kerman)
14. เคอร์มานชาฮาน (Kermanshahan)

15. โคราซาน (Khorasan)

แผนที่แสดงเขตปกครอง 28 แคว้น และเมืองหลวง
ของแคว้นต่าง ๆ ในประเทศสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน

16. คูชีสถาน (Khuzestan)
17. โคย์กีลูเย วะ โบเยอร์อะหมัด (Kohgiluyeh Va Boyer-Ahmad)
18. เคิร์เดสถาน (Kurdistan)
19. ลอเรสถาน (Lorestan)
20. มาร์กาซี (Markazi)
21. มาซันดาร์วาน (Mazandaran)
22. กาชวิน (Qazvin)
23. กุม (Qum)
24. เซมันอน (Semnan)
25. ซิสถาน วะ บาลูจิสถาน (Sistan Va Baluchistan)
26. เตหะราน (Tehran)
27. ยาซด์ (Yazd)
28. ซันจาน (Zanjan)

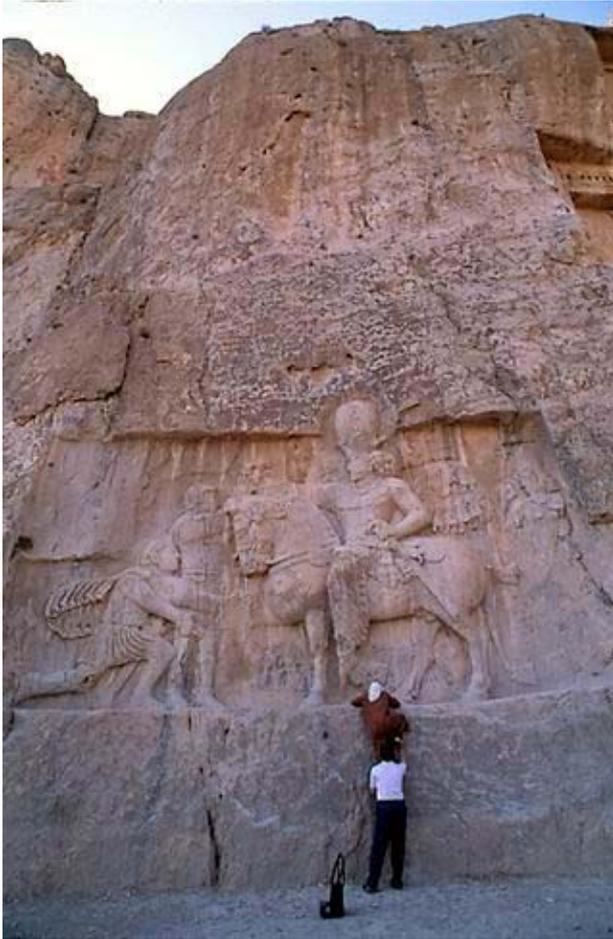
แคว้นเหล่านี้ในภาษาฟาร์ซีเรียกว่า อูสตัน (Ustan) ส่วนผู้ว่าการเรียกว่า อูสตันดาร์ (Ustandar)

บรรณานุกรม

1. ไนวน อรุณรังษี. อิหร่าน *คู่มือแห่งอารยธรรม*. ศูนย์วัฒนธรรมสถานเอกอัครราชทูต สาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน, 2544.
2. อิมรอน มะลูลีม, รศ.ดร. *วิเคราะห์การเมือง สังคม เศรษฐกิจ ของอิหร่าน ก่อนและหลังการปฏิวัติ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ทางนำ, 2533.
3. ชาร์ลส์ เอมมานูเนล ดีอกซอน. “ความลึกลับแห่งนครเปอร์เซพโพลิส” *คูเรีย* (พฤษภาคม 2538) : หน้า 40-43
4. Mohammad Taghi Faramarzi. *A Travel Guide to Iran*. Tehran: Yassavoli Publications, 2000
5. Werner Felix Dutz. *Persepolis and Archaeological Sites in Fars*. Japan: Library of Introductions to Persian Art., 1977

อักษรคูนิฟอร์มเป็นอักษรภาพที่ชนเปอร์เซียยุคโบราณใช้จารึกบนแผ่นหินและจดจาร ก่อนจะใช้อักษรอาหรับที่มาพร้อมกับการเผยแผ่ศาสนาอิสลาม

Naghsh-é Rostam หน้าผาหินที่ถูกสร้างเป็นสุสานหลวงของราชวงศ์อาร์เคเมเนียน

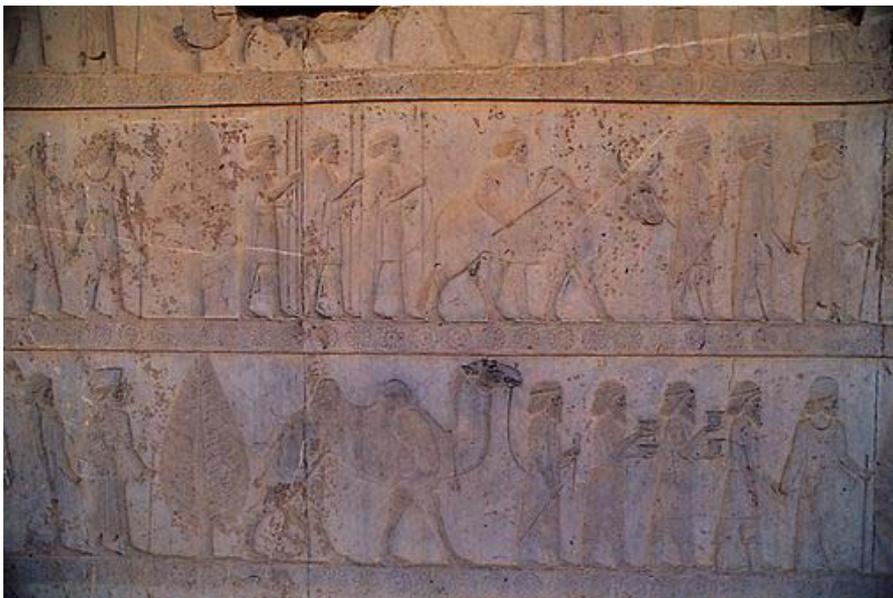
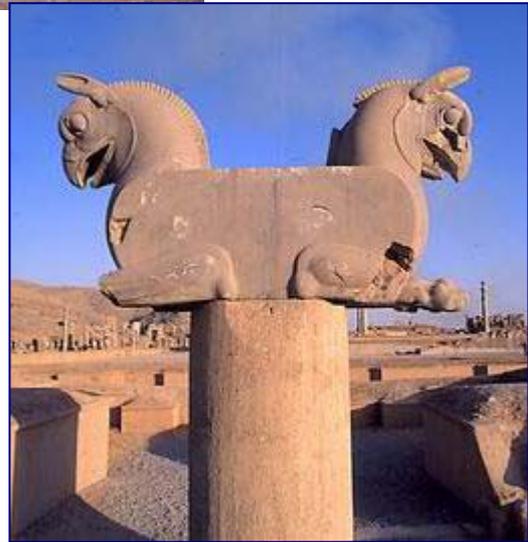

สุสานของไซรัสมหาราช ผู้ก่อตั้งจักรวรรดิเปอร์เซีย ตั้งอยู่ในเขตพระราชวังพาร์ซาคารด์

พระราชวังเปอร์ซีโพลิส ที่
ยังหลงเหลือเค้าความ
ยิ่งใหญ่โอฬาร

รูปสัตว์ประดับหัวเสาของวังเปอร์ซีโ
พลิส

ภาพสลักนูนต่ำบนผนังกำแพง แสดงให้เห็นชนชาติต่างๆ นำของบรรณาการมาถวาย
ผู้ปกครองเปอร์เซีย

บทที่ 3

วิถีความเชื่อ

ธเนศ ช่างพิชิต

ก่อนการมาถึงของศาสนาอิสลามในดินแดนเปอร์เซียหรืออิหร่านนั้น ชนชาวเปอร์เซียส่วนใหญ่ต่างมีความศรัทธาในแนวทางของศาสนาดั้งเดิมของตน คือ ศาสนาโซโรแอสเตอร์ (Zoroaster) ซึ่งมีกำเนิดบนดินแดนแคว้นอาเซอร์ไบจันของอิหร่านมาก่อน ศาสนาดังกล่าวแพร่ลงมาทางตอนใต้ และเป็นที่ศรัทธาของกษัตริย์ดาโรอุสที่ 1 แห่งราชวงศ์อะคาร์มินิกในช่วงระยะเวลา 486-550 ปีก่อนคริสตกาล

ศาสนาโซโรแอสเตอร์แต่เดิมดูประหนึ่งว่าจะยึดถือในแนวทางพระเจ้าองค์เดียว หรือเอกเทวนิยม (Monotheism) ซึ่งมีพระเจ้าทรงพระนามว่า “อะฮูรามาสตาร์” ดังจารึกที่กษัตริย์ดาโรอุสทรงบันทึกไว้ว่า “ความสำเร็จของพระองค์ทั้งมวลเกิดจากความโปรดปรานของพระเจ้าอะฮูรามาสตาร์” และมีคัมภีร์อะเวस्ता (Avesta) เป็นคัมภีร์ของศาสนา กับมีพิธีบวงสรวงพระเจ้าเป็นเจ้าบนยอดเขาสูงด้วยการบูชาไฟ ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “ศาสนาของพวกบูชาไฟ” ต่อมาภายหลังแนวทางของศาสนาโซโรแอสเตอร์ค่อย ๆ เสื่อมลงและมีการสังคายนาใหม่หลายครั้ง จนเปลี่ยนแปลงมาเป็นลัทธิมาสเตอร์ในสมัยราชวงศ์ซัสซานีเยน ซึ่งหันมานับถือพระเจ้าหลายองค์หรือพหุเทวนิยม (Polytheism) จนกระทั่งตอนปลายราชวงศ์ซัสซานีเยน สมัยกษัตริย์ยาซเดการ์ด (Yazdegard) เป็นช่วงเวลาที่ศาสนาอิสลามแผ่เข้าสู่ดินแดนเปอร์เซีย โดยการขยายอิทธิพลสมัยคอลิฟะห์อุมัยยะฮ์ (คอลิฟะห์ที่ 2 ในประวัติศาสตร์อิสลาม) กระบวนการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์อิสลามที่สำคัญเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังจากการเสียชีวิตของท่านศาสดามุฮัมมัด ซึ่งก่อให้เกิดแนวทางความศรัทธาที่แบ่งแยกออกเป็นสองแนวทางที่สำคัญในขณะนั้น คือ นิกายสุนหนี่และนิกายชีอะห์ ความแตกต่างของทั้งสองแนวทางอยู่ที่กระบวนการเลือกสรรผู้นำภายหลังจากการเสียชีวิตของท่านศาสดา แนวทางของนิกายสุนหนี่เลือกกระบวนการเลือกสรรผู้นำตามจารีตเดิมของชนชาวอาหรับ และสถาปนารูปแบบการปกครองอิสลามขึ้นโดยมี “คอลิฟะห์” หรือ “กาหลิบ” ในฐานะผู้มีอำนาจสูงสุดซึ่งนำประชาคมมุสลิมขณะนั้น ขณะที่แนวทางชีอะห์ยึดถือกระบวนการปฏิบัติตามคำชี้แนะของท่านศาสดามุฮัมมัด ด้วยระบบการแต่งตั้งและสืบทอดต่อจากท่านศาสดามุฮัมมัดอีก 12 คนในตำแหน่ง “อิหม่าม” นับแต่ท่านอะลี ผู้เป็นลูกพี่ลูกน้องกับท่านศาสดามุฮัมมัดและเป็นบุตรเขยของท่านด้วย ได้สืบทอดเรื่อยมาถึงอิหม่ามมะหฺดี เป็นอิหม่ามท่านที่ 12

ปัจจุบันแนวทางดังกล่าวเป็นแนวทางที่ชนส่วนใหญ่ของประเทศอิหร่านกว่าร้อยละ 90 ยึดถือศรัทธา และยังรวมถึงที่กระจายตัวอยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกมากกว่า 300 ล้านคน โดยมีประเทศอิหร่านเป็นศูนย์กลางของความศรัทธาในนิกายดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตามพัฒนาการของศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์มีกระบวนการในการเผยแผ่และเติบโตอย่างมีระบบ จากระดับชนชั้นล่างของประชาคมชาวอิหร่านและขยายตัวอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา บุคคลในหน้าประวัติศาสตร์อิสลามที่ถือเป็นผู้นำพาศาสนาอิสลามในแนวทางดังกล่าวเข้าสู่ดินแดนเปอร์เซีย คือ ท่านซัลมาน ฟารีซี ผู้ซึ่งเป็นสาวกสำคัญที่ใกล้ชิดท่านศาสดามุฮัมมัด เป็นผู้นำที่ยอมรับและศรัทธาในศาสนาอิสลามตั้งแต่ท่านศาสดาเริ่มเผยแผ่ศาสนา

ซัลมาน ฟารีซี เป็นชาวเปอร์เซียที่กำเนิดในตระกูลซึ่งยึดถือในแนวทางของศาสนาไซโรแอสเตออร์มาแต่เดิม และเมื่อท่านเปลี่ยนมาศรัทธาในแนวทางของศาสนาอิสลามตามที่ศาสดามุฮัมมัดนำมา ซัลมาน ฟารีซี จึงเป็นชาวเปอร์เซียท่านแรกที่นับถือศาสนาอิสลามในยุคแรกของการประกาศและเผยแผ่ศาสนา รวมทั้งยังเป็นผู้นำแนวทางความศรัทธาดังกล่าวกลับไปยังดินแดนเปอร์เซียในเวลาต่อมา

ปัจจัยที่มีน้ำหนักต่อความเปลี่ยนแปลงซึ่งนำไปสู่การเติบโตของศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ในดินแดนอิหร่านก็คือ การลี้ภัยจากดินแดนอาหรับมายังดินแดนเปอร์เซียของท่านอิหม่ามอะลี อัลดริฎอ ซึ่งเป็นอิหม่ามที่สืบทอดตำแหน่งดังกล่าวเป็นลำดับที่ 8 จากจำนวน 12 ท่านตามความศรัทธาของมุสลิมนิกายชีอะห์ ณ เมืองมาฮาด (Mashad) ซึ่งท่านเสียชีวิตลงในยุคสมัยของคอลิฟะฮ์ฮารูน อัลดรอชิด และน้องสาวของท่าน คือ ท่านหญิงมะซุมะฮ์ ก็เสียชีวิตลง ณ เมืองกุม (Qum) ในดินแดนเปอร์เซียเช่นเดียวกัน จึงทำให้ทั้งเมืองมาฮาดและเมืองกุมกลายเป็นเมืองศูนย์กลางศาสนาที่สำคัญของการศึกษาหาความรู้ในนิกายชีอะห์ดังกล่าว

อีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้ศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์มีความเป็นปึกแผ่นในดินแดนเปอร์เซียหรือประเทศอิหร่านปัจจุบัน คือ การสถาปนาศาสนาอิสลามนิกายดังกล่าวให้เป็นศาสนาประจำดินแดนเปอร์เซียในสมัยของซาร์ อิสมาอิล แห่งราชวงศ์ซาฟาวิด ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ตรงกับ ค.ศ. 1501

แนวคิดที่แตกต่างกันของนิกายสุนหนี่และชีอะห์ แม้จะมีจุดเริ่มต้นของความต่างเพียงตำแหน่งของผู้นำประชาชาติมุสลิมภายหลังการเสียชีวิตของท่านศาสดา คือ นิกายสุนหนี่ มีผู้นำประชาคมมุสลิมในตำแหน่งที่เรียกว่า คอลิฟะห์หรือกาหลิบ ในขณะที่นิกายชีอะห์ยึดถือตำแหน่งอิหม่าม ซึ่งเชื่อว่าสืบทอดโดยการแต่งตั้งจากท่านศาสดามุฮัมมัด ได้นำมาซึ่งความต่างของจำนวนผู้ศรัทธาในทั้งสองแนวทางอยู่มาก อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากพื้นฐานของชาวอาหรับที่ยึดถือระบบเผ่าเป็นสำคัญ ความแตกต่างดังกล่าวเริ่มเผชิญหน้ากันมากขึ้นเมื่อท่านอะลี อิบนิ อับีฏอลิบ ในฐานะอิหม่ามที่ 1 ในแนวทางชีอะห์ได้รับแรงสนับสนุนจากประชาคมมุสลิมโดยรวมให้ท่านเป็นคอลิฟะห์

ที่ 4 ซึ่งสร้างความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับระบบเผด็จการเดิม โดยเฉพาะมุออลิยะห์ ผู้ซึ่งทรงอิทธิพลในดินแดนตามัสกัส พยายามทุกวิถีทางที่จะขยายอิทธิพลของตนเพื่อช่วงชิงตำแหน่งคอลีฟะห์และการปกครองประชาชาติมุสลิมขณะนั้น โดยการวางแผนสังหาร อะลี อิบนิ อับฏอลิบ และบุคคลต่าง ๆ ในวงศ์วาน แม้ว่าบุคคลเหล่านั้นจะสืบเชื้อสายมาจากท่านศาสดามุฮัมมัดก็ตาม แผนการดังกล่าวดำเนินต่อมายังยะซีด บุตรของมุออลิยะห์ ก่อให้เกิดเหตุการณ์ที่สำคัญ ณ เมืองกัรบะลา ในวันที่ 10 เดือนมุฮัรรัม ฮิจเราะห์ที่ 61 ของประวัติศาสตร์อิสลาม นำมาซึ่งการสังหาร สุเซัน บุตรของอะลี ที่ดำรงตำแหน่งอิหม่ามที่ 3 ในแนวทางชีอะห์ อันเป็นที่มาของ “พิธีอาชูรอ” ที่สำคัญสำหรับบรรดามุสลิมที่นับถือแนวทางนี้เป็นอย่างมาก โดยมุสลิมกลุ่มนี้ทั่วโลกต่างจะเข้าร่วมพิธีกรรมเพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ดังกล่าวทุกปี รวมทั้งยังมีผลต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ หลายครั้งในประเทศอิหร่าน เช่น การปฏิวัติอิสลามในปี ค.ศ. 1979 ประชาชนชาวอิหร่านใช้อุดมการณ์การต่อสู้ของ สุเซัน อิบนิอะลี จากฮิจเราะห์ที่ 61 เป็นกระบวนการในการขับเคี่ยวพลังมวลชนให้เคลื่อนไหวทำการปฏิวัติจนประสบความสำเร็จ

วิถีความเชื่อและความศรัทธาในแนวทางของมุสลิมนิกายชีอะห์เป็นแบบแผนของประชาชนชาวอิหร่านในปัจจุบัน ซึ่งหากจะพิจารณาลักษณะความเหมือนระหว่างมุสลิมทั้งสองนิกายแล้ว จะพบว่า มีลักษณะที่สอดคล้องต้องกันทั้งสองหลักการ คือ หลักศรัทธาและหลักปฏิบัติอยู่เป็นส่วนใหญ่ แต่จุดที่มีความต่างกันอย่างเด่นชัดข้อหนึ่งในหลักศรัทธา ก็คือ มุสลิมนิกายชีอะห์จะมีหลักการศรัทธาที่สำคัญคือ ศรัทธาในอิมามะฮ์

อิมามะฮ์ คือ หลักศรัทธาในภาวะผู้นำ ซึ่งสืบทอดตำแหน่งโดยการแต่งตั้งจากศาสดามุฮัมมัด เริ่มจากอาลี อิบนิ อะบฏอลิบ ซึ่งได้สืบทอดตำแหน่งอิมามัต ที่เรียกว่า อิหม่าม ต่อมา รวมถึงในวงศ์วารของท่านอีกจำนวน 12 คน พ้องตามความหมายในภาษาอาหรับที่เรียกแนวทางนี้ว่า ชีอะห์ อิษนาอะซารียะห์ โดยคำว่า “อิษนาอะซารี” มีความหมายในภาษาอาหรับว่า “สิบสอง” ประกอบด้วย

1. อิหม่ามอะลี อิบนิ อะบฏอลิบ
2. อิหม่ามฮะซัน อิบนิ อะลี
3. อิหม่ามสุเซัน อิบนิ อะลี
4. อิหม่ามซัยนุลอาบิดีน อิบนิ สุเซัน
5. อิหม่ามมุฮัมมัด บาเก็ร อิบนิ ซัยนุลอาบิดีน
6. อิหม่ามญะฟัร อัล ศอดิก
7. อิหม่ามมุซา อัล กอซิม
8. อิหม่ามอะลี อัล ริฎอ
9. อิหม่ามมุฮัมมัด ตะกี
10. อิหม่ามอาลี อัล นากี

11. อิหม่ามฮะซัน อัศการ์
12. อิหม่ามมุฮัมหมัด มะหฺดี

มุสลิมนิกายชีอะห์เชื่อว่าอิหม่ามที่ 12 ของพวกเขาอยู่ในสภาวะของการไม่ปรากฏกายตามพระประสงค์ของพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของ และจะกลับมาปรากฏกายอีกครั้งในวันหนึ่งข้างหน้า โดยในระหว่างการไม่ปรากฏกายของอิหม่ามที่ 12 หรืออิหม่ามมะหฺดี จึงเป็นสภาวะแห่งการรอคอย ซึ่งระบบในการปกครองประชาคมมุสลิมนิกายชีอะห์จะใช้วิธีการชี้นำ โดยกลุ่มบุคคลที่คัดเลือกตามคุณสมบัติที่อิหม่ามที่ 12 กำหนดไว้ จึงเกิดกลุ่มบุคคลที่เป็นนักปราชญ์หรือเมธีในศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ขึ้นเพื่อควบคุมหรือมีบทบาทในการชี้นำประชาคมมุสลิมชีอะห์ อันเป็นที่มาของหลักการ “ตักลีด” (Taqlid) ซึ่งหมายถึงการเชื่อฟังหรือปฏิบัติตามผู้นำเหล่านั้น ที่รู้จักกันในนาม “อยาตุลเลาะห์”

บรรดาบุคคลผู้ซึ่งเป็นนักปราชญ์หรือเมธีในศาสนาอิสลาม ที่เรียกว่า “อยาตุลเลาะห์” เหล่านี้ มีบทบาทอย่างสูงในสังคมมุสลิมชีอะห์ โดยเฉพาะในประเทศอิหร่าน ซึ่งมีจุดเด่นอยู่ที่ “คำวินิจฉัย” หรือ “ฟัตวา” ของบุคคลเหล่านี้ จะได้รับการเชื่อถือและปฏิบัติตามจากบรรดามุสลิมนิกายชีอะห์อย่างเคร่งครัด และมีอิทธิพลสูงในสังคมประเทศอิหร่านปัจจุบัน คำวินิจฉัยต่าง ๆ ของบรรดานักปราชญ์เหล่านั้นทำให้เงื่อนไขต่าง ๆ ของศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์คงความทันสมัยสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยยังคงหลักการอันเป็นเนื้อแท้ได้โดยตลอด นำมาซึ่งการคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีชีวิตชีวา

แต่ขณะเดียวกันกลุ่มบุคคลดังกล่าวก็ถูกวิจารณ์ว่าเป็นนักบวชที่เข้าไปก้าวก่ายในการบริหารรัฐกิจ โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันของประเทศอิหร่านที่บรรดานักปราชญ์เหล่านี้มีบทบาทอย่างสูงในการปกครองของรัฐบาลต่าง ๆ ภายหลังจากปฏิวัติอิสลามในปี ค.ศ. 1979 เป็นต้นมา รวมทั้งบางครั้งอาจมีการใช้บทบาทดังกล่าวในการแสวงหาผลประโยชน์เข้าฝ่ายตน

อย่างไรก็ดีในเรื่องนี้จำเป็นต้องทำความเข้าใจ โดยพิจารณาจากรากฐานความเชื่อความศรัทธาในศาสนาอิสลามเป็นสำคัญ เช่น การไม่มีนักบวชในศาสนาอิสลาม และอิสลามไม่สามารถจำแนกแยกแยะระหว่างศาสนากับการปกครองออกจากกันได้ ประกอบกับระบอบการปกครองที่เกิดขึ้นภายหลังการปฏิวัติอิสลามในปี ค.ศ. 1979 นั้น เป็นรูปแบบผสมผสานที่เรียกว่า “สาธารณรัฐอิสลาม” นั่นคือการปกครองแบบเสรีบนครรลองของอิสลามเป็นสำคัญ จึงมีกระบวนการปกครองพื้นฐานด้วยการเลือกตั้งโดยประชาชน การชี้นำโดยกลุ่มบุคคลที่เป็นนักปราชญ์ทางศาสนา การถ่วงดุลย์อำนาจและการตรวจสอบโดยองค์กรต่าง ๆ ของรัฐ ซึ่งเป็นแบบแผนที่แตกต่างจากระบบเสรีประชาธิปไตยในโลกตะวันตกอย่างมาก ดังนั้นหากจะวิเคราะห์รูปแบบการปกครองที่เกิดขึ้นในประเทศ

อิหร่านปัจจุบัน จึงต้องวางอยู่บนรากฐานของความเข้าใจในวิถีความเชื่อและความศรัทธา อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของประชาชนชาวอิหร่านเป็นสำคัญ

อาจสรุปได้ว่าวิถีความเชื่อ ความศรัทธาของประชาชนในประเทศอิหร่านนั้น มีความเป็นมาที่ยาวนานนับแต่สมัยที่ศาสนาโซโรแอสเตอร์เข้ามามีบทบาท จนกระทั่งอิทธิพลศาสนาอิสลามแผ่มาถึง การเปลี่ยนแนวทางที่กำหนดให้ศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์เป็นศาสนาประจำชาติ และท้ายที่สุดก็คือ กระบวนการปฏิวัติอิสลามโดยประชาชนในปี ค.ศ. 1979 ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมของประชาชนชาวอิหร่านมีความใกล้ชิดกับแนวทางอิสลามนิกายชีอะห์มากขึ้น และกลายเป็นประเทศที่เป็น ศูนย์กลางของศาสนาอิสลามนิกายดังกล่าว ดังนั้นการมองสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศอิหร่านทั้งอดีตและปัจจุบัน จึงมีพื้นฐานที่แตกต่างจากประเทศต่าง ๆ และรัฐอิสลามแห่งอื่น ๆ และหากวิเคราะห์สภาพพื้นฐานของปัญหาตามวิถีความเชื่อ ความศรัทธา ในแนวทางที่ประชาชนเหล่านั้นดำรงชีวิตอยู่ ก็จะทำให้มองเห็นภาพของความเป็นสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่านได้กระจ่างชัดยิ่งขึ้นด้วย

บรรณานุกรม

1. ประสบการณ์จริงจากการดำเนินชีวิตในประเทศอิหร่านตั้งแต่ปี ค.ศ.1976 (ก่อนการปฏิวัติอิสลาม ซึ่งอยู่ในช่วงการปกครองของกษัตริย์ซาค์ 3 ปี) ถึงปี ค.ศ. 1986
1. Allamah Sayyid Muhammad Husayn Tabatabai. *Shi'ite Islam*, 1977.
2. Peter J. Chelkowski, *Ta'ziyeh: Ritual and Drama in Iran*, 1979.
3. Sayyid Saeed Akhtar Rizvi, *Islam*, 1983.
4. S.H. Nasr, "Ithna Ashariyya" in *The Encyclopedia*.
5. S. Husain M.Jafri, *Origins and Early Development of Shi'a Islam*, London and New York: Longman, 1979.

ล้อมกรอบ

อาชฺรอม-มุฮัรฺรอม-เจ้าเซ็น

พิธีกรรมของชาวเปอร์เซียในเมืองไทย

พิธีกรรมของกลุ่มชนชาวเปอร์เซียหรืออิหร่าน ซึ่งนับถือศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ ที่เรียกว่า “พิธีอาชฺรอม” หรือ “พิธีมุฮัรฺรอม” หรือคนท้องถิ่นเรียกว่า “พิธีเจ้าเซ็น” ซึ่งนำเข้ามาอย่างสังคมอยุธยา และบาทหลวงตาซาร์ดได้บันทึกไว้ในจดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศไทย แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลด้านศาสนาที่ได้รับการตอบรับจากสังคมสยามในเวลานั้นว่า “มีคนสยามเป็นอันมากทั้งชายหญิงทุกวัยที่นับถือศาสนาพระมะหะหมัด ด้วยว่านับตั้งแต่มีพวกมัวร์เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรแล้ว ก็ตั้งผู้คนพื้นเมืองไปเข้าศาสนาตนได้มิใช่น้อย อันเป็นการแสดงว่าคนสยามมิได้ผูกพันอยู่กับการเชื่อถือโซคกลางเท่าใดนัก และพวกเขาอาจผละมาได้ ถ้าเรามีความพยายามและความอดทนพอที่จะสั่งสอนให้พวกเขาารู้แจ้งเห็นจริงในพระสัจธรรมของเรา เป็นความจริงที่ว่าประเทศชาตินี้นิยมการแห่แห่นและพิธีที่ต้องที่หรูหราเป็นที่สุด เพราะฉะนั้นด้วยเหตุนี้เองพวกมัวร์จึงได้ทำการฉลองอย่างเอิกเกริกครึก ครื้น เป็นการชักจูงผู้คนไปสู่ศาสนาพระมะหะหมัดได้เป็นอันมาก”

พิธีดังกล่าวกระทำเพื่อรำลึกถึงการเสียชีวิตของอิหม่ามฮุเซ็น ซึ่งเป็นหลานชายของศาสดามุฮัมหมัด จัดในเดือนแรกหรือเดือนมุฮัรฺรอมตามปฏิทินอิสลาม และเนื่องจากพิธีกรรมดังกล่าวมีผู้คนจำนวนมากเข้าร่วมในขบวนแห่ สมเด็จพระนารายณ์ฯ จึงวางแผนอาศัยพิธีกรรมดังกล่าวเป็นโอกาสใช้จู่โจมเข้ายึดอำนาจจากสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาในปี พ.ศ. 2199

ในสมัยรัตนโกสินทร์กลุ่มชาวไทยมุสลิมเชื้อสายเปอร์เซีย ยังคงทำ “พิธีเจ้าเซ็น” เป็นประจำสืบต่อมาทุกปี และถือเป็นพิธีใหญ่พิธีหนึ่งที่จัดขึ้นอย่างเอิกเกริกในพระนครคู่กับพิธีโล้ชิงช้า ทั้งยังเป็นพิธีกรรมที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์อีกด้วย

นอกจากนี้ด้วยสายสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับราชสำนัก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จึงมีหมายรับสั่งให้นำพิธีกรรมดังกล่าวไปจัดถวายทอดพระเนตรในพระบรมมหาราชวัง หน้าพระที่นั่งสุภาศวรรย์ ติดต่อกันถึงสองปี คือ ปี พ.ศ. 2358 และ 2359 ด้วยเหตุนี้พระราชนิพนธ์กาพย์เห่เรือชมเครื่องคาวหวาน ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จึงปรากฏ “แห่บเจ้าเซ็น” ว่า

โคลง

ดลเดือนมะหะร่าเจ้า	เซ็นปี ใหม่แม่
มะหฺงุ่นประปรานทวี	เทวษให้
ห่อนเห็นมิ่งมารศรี	เสมอชีพ มานา
เรียมลูปอกไล่ได้	คู่ช่อน ทรวงเซ็น ฯ

ภาพย์

ดลเดือนเรียกมเหหว่า	ขึ้นสองคำแซกตั้งการ
เจ้าเซ็นสิบวันวาร	ประหารอก ฟกพุ่มนัยน์
มเหหว่าเรียกมคอยเคร่า	ไม่เห็นเจ้าเศร้าเสียใจ
ดูบอกไอ้อาลัย	ลาลดล้า กำศรวลเซ็น

และในสมัยต่อมาก็ยังปรากฏเอกสารกล่าวถึงพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ในบรมราชจักรีวงศ์ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์สำคัญ ๆ ได้เสด็จมาชม “พิธีเจ้าเซ็น” อยู่สม่ำเสมอ เช่น ครั้งหลังสุด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ และพระพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา มาร่วมชมพิธีเจ้าเซ็น ณ กุฎีเจริญพาศน์ ริมคลองบางกอกใหญ่ เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2496

แม้เวลาจะผ่านไปเกินกว่าสองทศวรรษแล้ว แต่ภาพโปสเตอร์ของอิหม่ามโคมัยนีพร้อมคำสอนยังคงมีติดอยู่ทั่วไปตามบ้านเรือนและที่สาธารณะต่าง ๆ

ภายในสุสานอิหม่ามโคมัยนีซึ่งตั้งอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปไม่กี่ไกล ชาวอิหร่านจากที่ต่าง ๆ นิยมเดินทางมาเยี่ยมเคารพศพอยู่ตลอดเวลา

ชาวอิหร่านจากจังหวัดไกล ๆ เมื่อเดินทางมาเยี่ยมเคารพศพผู้นำทางศาสนา--อยาตุลเลาะห์ที่โคมัยนี มักถือโอกาสสังสรรค์ดื่มน้ำชากันหน้าสุสาน เป็นภาพที่พบเห็นได้ตลอดเวลา

ในกรุงเตหะรานทุกวันศุกร์ ชาวเตหะรานจะมาทำละหมาดร่วมกันที่หอประชุมของมหาวิทยาลัยเตหะราน พลังศรัทธาของชาวอิหร่านเนื่องแน่นจนล้นออกมานอกถนน

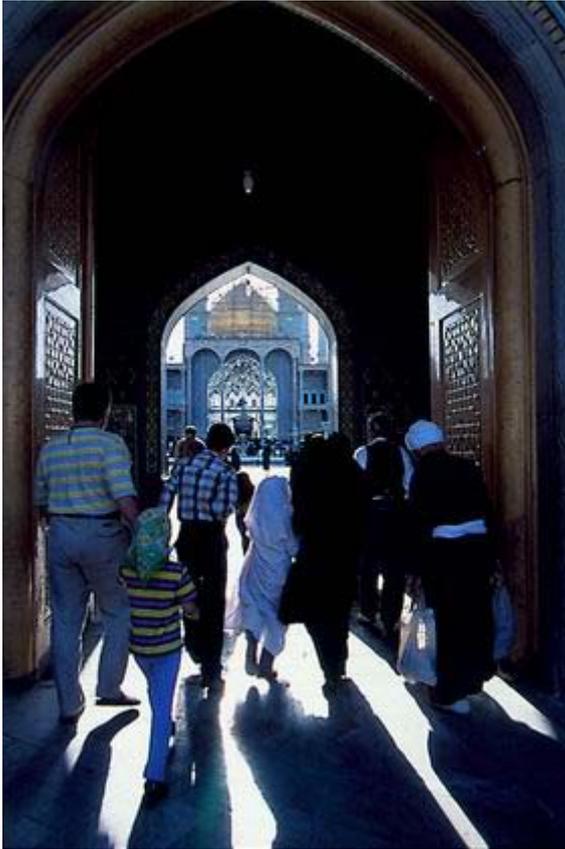
มัสยิดและโรงเรียนสอนศาสนาที่เมืองคาซาน รูปแบบสถาปัตยกรรมของโรงเรียนศาสนาในอิหร่านมักทำเป็นระเบียงสามด้าน มีบ่อน้ำอยู่ตรงกลาง แต่ละด้านของอาคารมีห้องเรียนแยกย่อยออกไป

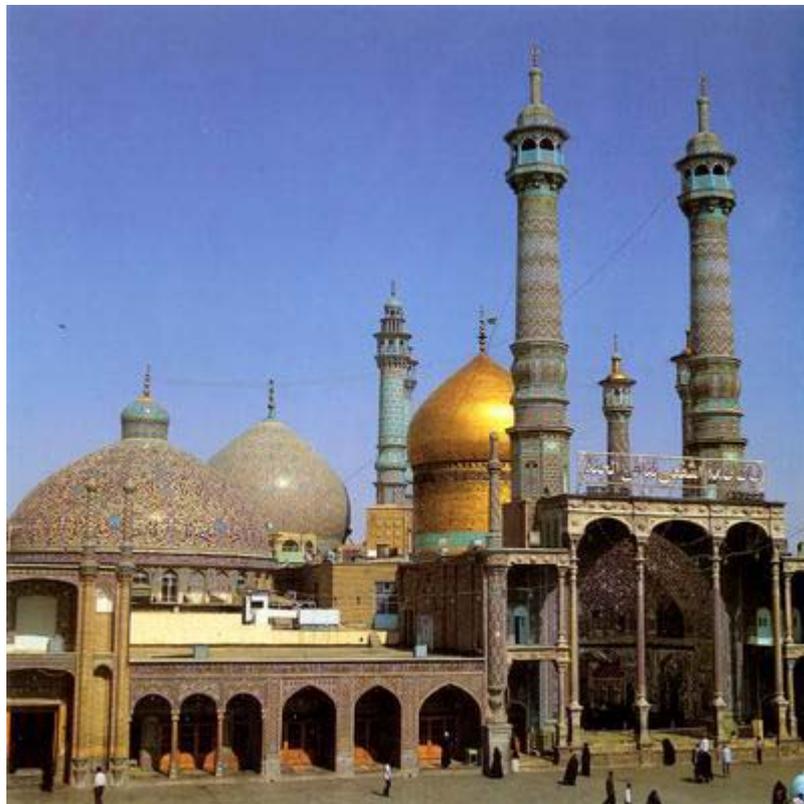
ก่อนการเข้ามาของศาสนาอิสลาม ชาวเปอร์เซียนับถือลัทธิบูชาไฟหรือโซโรแอสเตอร์ ซึ่งหลักฐานของการบูชาไฟยังคงปรากฏบนผนังหน้าสุสานของกษัตริย์ที่สลักเป็นรูปเทพอาสุรามาสดา

วิหารบูชาไฟของโซโรแอสเตอร์

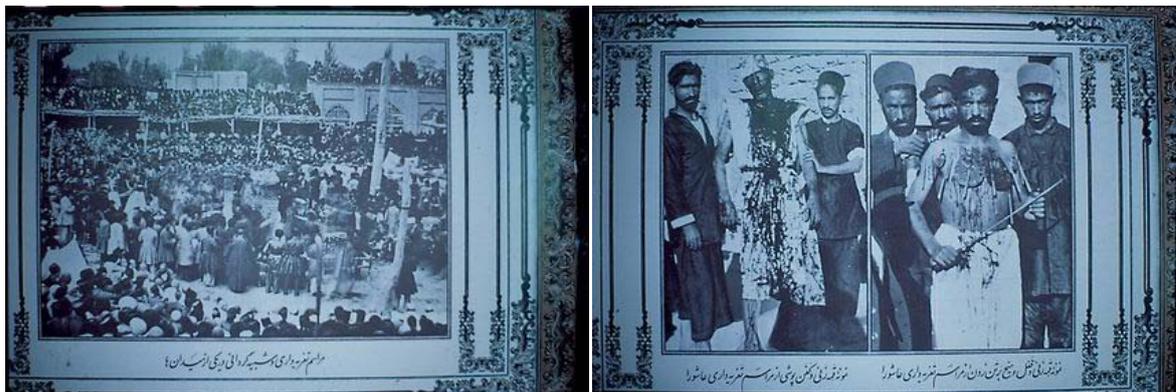

(ซ้าย, ล่าง) สุสานของท่านหญิงมัซซุนะฮ์--
น้องสาวของอิหม่ามที่ 8 ซึ่งมุสลิมนิกายชีอะห์
นับถือ ตั้งอยู่ ณ เมืองกุม การมาเสียชีวิตของ
ท่านที่นี่ ทำให้เมืองกุมเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์ทาง
ศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งของอิหร่าน

นอกเหนือไปจากการแสวงบุญที่มักกะฮ์ในประเทศซาอุดีอาระเบียแล้ว ชาวมุสลิมนิกายชีอะห์ทั่วโลกยังนิยมไปแสวงบุญยังสุสานของอิหม่ามริฎอ (อิหม่ามท่านที่ 8) ที่เมืองมาฮาดด้วย

ภาพพิธีอะฮ์ชียะห์หรือที่คนไทยเรียกว่า มุฮัรรอม อันเป็นพิธีรำลึกถึงการถูกพลีกรรมของอิหม่ามสุเซน ณ ทุ่งกัลบาราห์ ซึ่งชาวมุสลิมนิกายชีอะห์ให้ความสำคัญและจัดเป็นพิธีใหญ่ ในภาพเป็นพิธีอะฮ์ชียะห์ที่ชาวอิหร่านทำกันในอดีต แต่เมื่อเกิดการปฏิวัติอิสลาม อิหม่ามโคมัยนีให้ยกเลิกการทรมานร่างกายที่เคยทำกัน

สตรีที่สวมเครื่องแต่งกายในแบบไซโรแอสเตอร์เมื่อราว 80 ปีก่อน

บทที่ 4

ระบบเศรษฐกิจของอิหร่าน

ธเนศ ช่างพิชิต

อิหร่านเป็นประเทศหนึ่งในบรรดาไม่กี่ประเทศในย่านตะวันออกกลาง ที่มีความมั่งคั่งและความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรทางธรรมชาติต่อพื้นที่ติดอันดับ 1 ใน 10 ของโลก ทรัพยากรส่วนใหญ่เป็นทรัพยากรที่มีค่าสูงทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำมันดิบและแก๊สธรรมชาติที่ได้ถูกค้นพบในตอนต้นของศตวรรษที่ 20 (ค.ศ. 1901) นับแต่นั้นมาน้ำมันดิบก็ได้เปลี่ยนแปลงหน้าของอิหร่านให้กลายเป็นประเทศร่ำรวย และมีการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ก้าวกระโดดอยู่ระดับแนวหน้าของโลกภายในระยะเวลาอันสั้น พร้อมกันกับการเติบโตของอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ ที่จำเป็นหรือเกี่ยวข้องกับน้ำมันโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มีส่วนเกื้อหนุนความเจริญทางด้านอุตสาหกรรมของซีกโลกตะวันตกอย่างมหาศาล อุตสาหกรรมดังกล่าวได้หยุดชะงักลงเป็นเวลาไม่น้อยกว่าหนึ่งทศวรรษ ในช่วงระยะเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของโลก ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 และสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากอุตสาหกรรมน้ำมันเป็นอุตสาหกรรมทางยุทธศาสตร์ที่มีชาติมหาอำนาจตะวันตกหลายชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง และต่างฝ่ายต่างก็พยายามที่จะควบคุมพื้นที่ในการผลิตน้ำมัน เพื่อคงไว้ซึ่งความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศเหล่านั้น ประเทศมหาอำนาจที่ทรงอิทธิพลในโลกยุคนั้น เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี รัสเซีย อิตาลี และท้ายที่สุดก็คือ สหรัฐอเมริกา ซึ่งกำลังทะยานขึ้นสู่ความทรงอิทธิพลทางการทหารและเศรษฐกิจในระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยเหตุนี้อิหร่านจึงถูกนำเข้าสู่วังวนของความขัดแย้งและผลประโยชน์อย่างมีอาภหลักเลียงได้

นอกจากน้ำมันแล้ว อิหร่านยังมีรายได้จำนวนมากจากสินค้าที่ขึ้นชื่อของโลก ไม่ว่าจะเป็นพรมเปอร์เซีย ซึ่งมีคุณลักษณะโดดเด่นและมีคุณภาพสูง เป็นที่ต้องการไว้ในครอบครองของชนชั้นระดับกลางขึ้นไป ทำให้อิหร่านมีรายได้จากการค้าพรมรองลงมาจากน้ำมันในยุคหนึ่ง ไข่ปลาเคียวซึ่ง

ผลิตมาจากปลาเตอร์เจียน (Sturgeon) ที่มีอยู่เฉพาะในทะเลแคสเปียน ก็เป็นสินค้าอีกชนิดหนึ่งที่สร้างมูลค่าทางด้านเศรษฐกิจและสร้างชื่อเสียงให้กับประเทศ รวมถึงหญ้าฝรั่น (Saffron) หัวน้ำมันกุหลาบ (Rose Essential oil) น้ำกุหลาบ (Rose Water) รัตนชาติต่าง ๆ เช่น เทอร์ควอยซ์ (Turquoise) และพลอยนานาประเภท นอกจากนี้อิหร่านยังเป็นชาติที่ส่งสินค้าออกจำพวกหัตถกรรมที่มีความวิจิตรงดงาม เช่น เครื่องเงิน เครื่องประดับ เครื่องทองเหลือง ทองแดง ฯลฯ

เพราะฉะนั้นรายได้ที่สร้างความมั่งคั่งให้กับประชากรชาวอิหร่านในยุคนั้น จึงมิใช่เกิดจากอุตสาหกรรมน้ำมันเพียงอย่างเดียว

หลังจากจบสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา อิหร่านจัดอยู่ในกลุ่มของประเทศผู้แพ้สงคราม เนื่องจากเป็นชาติพันธมิตรอย่างเหนียวแน่นกับประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น จึงทำให้อิหร่านหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของประเทศรัสเซียทางตอนเหนือ อังกฤษ และอเมริกาทางตอนใต้

นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950 แผนการพัฒนาประเทศทางด้านการเมืองตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอังกฤษและอเมริกา โดยผ่านทางสถาบันกษัตริย์ที่มีชาห์ มุฮัมหมัด เรซาห์ แห่งราชวงศ์ปาห์เลวี ผู้ได้รับการสนับสนุนจากชาติมหาอำนาจดังกล่าว ส่งผลให้การพัฒนาประเทศตกอยู่ภายใต้การครอบงำอย่างยาวนาน จนมีคำกล่าวในหมู่ชนชาวอิหร่านว่า “อังกฤษและอเมริกา คือ ผู้ว่าราชการหลังม่าน”

อย่างไรก็ดีชาติมหาอำนาจเหล่านี้ได้มีส่วนผลักดันให้อิหร่านก้าวสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรม รวมทั้งได้ครอบงำความคิดของประชาชนโดยผ่านระบบการศึกษาของชาติ เพื่อนำไปสู่แนวคิดและแนวปฏิบัติแบบตะวันตก (Westernization)

นอกจากนี้การพัฒนาประเทศตามรูปแบบดังกล่าว ยังส่งผลให้ประชาชนในกลุ่มเกษตรกร เบี่ยงเบนความคิดจากสังคมกสิกรรมไปสู่สังคมเมือง หรือสังคมอุตสาหกรรมแบบใหม่ ทำให้ผลิตผลทางเกษตรที่เคยเพียงพอต่อการเลี้ยงประชากรทั่วประเทศ ตกอยู่ในสภาวะขาดแคลนและต้องพึ่งพาการนำเข้าจากต่างประเทศ เพื่อทดแทนมากถึงร้อยละ 80 ของการบริโภคตลอดปี

ในด้านการพัฒนาอุตสาหกรรมน้ำมันที่เกิดขึ้นในระยเวลานั้น ทำให้การสำรวจทรัพยากรน้ำมันประสบความสำเร็จอย่างมาก โดยมีการสำรวจพบแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติเพิ่มขึ้นมากในบริเวณทางตอนกลางและตอนใต้ของประเทศ รวมทั้งในบริเวณอ่าวเปอร์เซีย

ความพยายามของบรรดาชาติมหาอำนาจที่จะครอบงำและเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและวิถีชีวิตของคนอิหร่าน ได้ก่อให้เกิดกระแสต่อต้านในหมู่นักการศาสนาและประชาชนส่วนใหญ่ที่ตระหนักถึงภัยคุกคาม ซึ่งเกิดขึ้นตลอดระยะเวลาสองถึงสามทศวรรษ กระแสดังกล่าวนี้ได้นำไปสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลงในเวลาต่อมา ภายใต้ขบวนการปฏิวัติอิสลามในปี ค.ศ. 1979

สำหรับประเทศรัสเซียที่ควบคุมพื้นที่ทางตอนเหนือทั้งหมดของอิหร่านกลับต้องเผชิญกับปัญหาภายในของตนเอง อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากระบอบกษัตริย์ไปสู่ระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ และปัญหาด้านเศรษฐกิจของตนเองภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ส่งผลกระทบต่อการปกครองภายในชาติ รวมทั้งยังต้องเผชิญกับแรงกดดันทางด้านการเมืองจากประเทศอังกฤษและอเมริกา ในการจำกัดบทบาทของรัสเซียที่มีต่ออิหร่าน จึงทำให้รัสเซียสิ้นสุด

บทบาทในเวลาต่อมา ขณะที่ประเทศมหาอำนาจทางตะวันตกยังคงดำรงอิทธิพลแฝงอยู่อย่างมากมาย

ผลจากการสิ้นสุดบทบาทในครั้งนั้น รัสเซียได้รับผลประโยชน์ตอบแทนเป็นการแลกเปลี่ยนด้วยสัญญาการส่งแก๊สธรรมชาติและน้ำมันปิโตรเลียมจากอิหร่านไปยังรัสเซียในราคาต่ำกว่าราคาตลาดในเวลานั้นถึงห้าเท่าตัว ผลประโยชน์ที่ได้รับนี้ได้นำเงินตราจำนวนมหาศาลเข้าสู่รัสเซีย เนื่องจากรัสเซียได้จำหน่ายแก๊สดังกล่าวไปยังประเทศยุโรปอื่น ๆ สัญญาที่อิหร่านเสียเปรียบนี้ดำเนินต่อมากกว่าสองทศวรรษ และสิ้นสุดลงเมื่อการปฏิวัติอิสลามเกิดขึ้น

นอกจากนี้รัสเซียยังได้ผนวกเอาดินแดนบางส่วนของตอนเหนือของอิหร่านที่ติดกับแค้วนอาเซอร์ไบจานของอิหร่านเข้าเป็นของตนเอง (ในช่วงที่ยังเป็นสหภาพโซเวียต) ซึ่งต่อมาดินแดนส่วนนี้ได้ถูกผนวกกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศอาเซอร์ไบจานในปัจจุบัน

ตลอดระยะเวลาของการปกครองโดยซาร์เรซาร์ แม้สภาพเศรษฐกิจของประเทศจะเติบโตในอัตราที่สูง แต่รายได้ดังกล่าวกลับกระจุกตัวอยู่เฉพาะชนชั้นปกครองเท่านั้น ก่อให้เกิดช่องว่างทางสังคมและเศรษฐกิจที่มากขึ้นในกลุ่มของชนชั้นกลางและชนชั้นล่างของประเทศ การพัฒนาประเทศอย่างเร่งรีบเกิดขึ้นเพียงบางส่วนของประเทศ โดยเฉพาะตามเมืองใหญ่ ๆ ส่วนพื้นที่เมืองชนบทหรือห่างไกล กลับไม่ได้รับความสนใจจากผู้ปกครอง

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ตอกย้ำความไม่เป็นธรรมในสังคมขณะนั้น ก็คือ การปฏิวัติขาว (White Revolution) ซึ่งดำเนินโดยรัฐบาลของซาร์เรซาร์ที่ได้ออกกฎหมายยึดคืนที่ดินทั้งหมดเป็นของรัฐเพื่อจัดสรรให้กับประชาชน แต่ด้วยระบบการจัดการที่ไม่เป็นธรรมและเห็นแก่พวกพ้อง จึงทำให้พื้นที่อุดมสมบูรณ์อยู่ในพื้นที่ชลประทานที่เหมาะสมแก่การกสิกรรมต่าง ๆ กลับตกเป็นของกลุ่มชนชั้นปกครองเท่านั้น ส่วนประชากรหรือชนชั้นล่างซึ่งเคยเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินเหล่านั้น กลับได้รับการจัดสรรที่ดินที่เป็นพื้นที่ชั้นเลวต่อการกสิกรรม หรือไม่ก็ต้องกลายเป็นผู้เช่าหรือลูกจ้างของบรรดาผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ใหม่เหล่านั้น อันเป็นมูลเหตุสำคัญที่นำไปสู่ขบวนการปฏิวัติอิสลามในเวลาต่อมา

ผลจากการปฏิวัติอิสลาม (ค.ศ.1978-1979)

จากปัญหาสะสมที่เกิดขึ้นได้สร้างความไม่พอใจในหมู่ประชาชนชาวอิหร่านอย่างต่อเนื่องมาเกือบสามทศวรรษ นับจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้นถึงขีดสุดในระหว่างปี ค.ศ.1977-1979 ภายใต้การนำของอิหม่ามโคมัยนี ผู้นำทางด้านศาสนาและบรรดานักการศาสนาอื่น ๆ ที่มีชื่อเสียง ตลอดจน ขบวนการนักศึกษาและประชาชนได้ร่วมกันปฏิวัติล้มล้างระบอบการปกครองของซาร์แห่งราชวงศ์

ปาร์เลวี่งเป็นผลสำเร็จ และร่วมกันสถาปนาารูปแบบการปกครองที่เรียกว่า “สาธารณรัฐอิสลาม” ขึ้นเป็นครั้งแรก

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นี้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการบริหารการปกครองประเทศอย่างขนานใหญ่ ทันทิที่การปฏิวัติประสบผลสำเร็จ รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกโครงการสำคัญ ๆ หรือสัญญาผูกมัดที่ไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ซึ่งทำกับชาติมหาอำนาจต่าง ๆ ลงทันที เช่น สัญญาการซื้ออาวุธเข้าประจำกองทัพ ที่มีผลผูกพันต่องบประมาณของประเทศยาวนานกว่า 10 ปี ซึ่งมีมูลค่าสูงสุดในประวัติศาสตร์ คิดเป็นจำนวนเงินสูงถึงร้อยละ 20 ของงบประมาณประเทศในแต่ละปี หรือยกเลิกสัญญาการซื้อน้ำมันปิโตรเลียมที่ไม่เป็นธรรม ให้ราคาต่ำกว่าปกติถึงร้อยละ 40 ซึ่งทำกับมหาอำนาจต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า 1.8 ล้านบาเรลต่อวัน ฯลฯ

การกระทำดังกล่าวส่งผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจทันที บรรดาชาติมหาอำนาจโดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษและอเมริกา แสดงการต่อต้านและตอบโต้อย่างรุนแรงในเวทีโลก และพยายามเข้าแทรกแซงการเมืองภายในของอิหร่าน รวมทั้งผลักดันให้เกิดสงครามระหว่างอิรักกับอิหร่านในปีถัดมา (ค.ศ. 1980) ซึ่งสงครามนี้กินระยะเวลายาวนานถึงแปดปี ส่งผลให้เศรษฐกิจของอิหร่านเกิดการชะงักงันและหดตัวขนานใหญ่ (Economic Recession) เพราะงบประมาณเพื่อการพัฒนาประเทศกลับต้องถูกใช้ไปอย่างเร่งด่วนในการทำสงคราม

อย่างไรก็ตามแม้พื้นที่หนึ่งในสามของประเทศจะอยู่ในสภาวะสงคราม รัฐบาลอิสลามแห่งอิหร่านก็ได้เล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคชนบทและดินแดนที่ห่างไกล จึงได้จัดตั้งองค์กรเพื่อการพัฒนาหลายองค์กร โดยองค์กรที่เป็นแม่ข่ายในการพัฒนาประเทศซึ่งจัดตั้งขึ้นทันทีที่การปฏิวัติอิสลามเสร็จสิ้นลง ก็คือ องค์กรญิฮาดชาซันดีกี (Jihad Sazandeki) นับเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญที่สุดของประเทศ ในการระดมงบประมาณจากการบริจาคของประชาชนและการจัดสรรจากภาครัฐ รวมทั้งระดมสรรพกำลังความคิดเพื่อจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาประเทศ องค์กรดังกล่าวนี้จัดตั้งขึ้นเป็นการเฉพาะกิจและมีความหมายว่า “องค์กรเพื่อการต่อสู้และสร้างสรรค์”

พื้นที่ชนบทที่ไม่ได้รับการเหลียวแลและพัฒนาอย่างจริงจังจากรัฐบาลยุคก่อนการปฏิวัติกลับได้รับการส่งเสริมพัฒนาและเอาใจใส่อย่างดีเยี่ยม องค์กรนี้ได้สร้างระบบชลประทานเพื่อส่งน้ำให้กับเขตเมืองชนบทต่างๆ เพื่อการกสิกรรมไม่น้อยกว่า 7,000 แห่ง สร้างถนนเพื่อเชื่อมเส้นทางคมนาคมระหว่างหมู่บ้านและดินแดนห่างไกลไม่น้อยกว่า 51,000 กิโลเมตร และรวมถึงการสร้างโรงพยาบาล โรงเรียนอีกไม่น้อยกว่า 5,000 แห่ง จากการพัฒนาดังกล่าวทำให้พื้นที่ทางการเกษตรเพิ่มขึ้นอีกห้าเท่าตัว เช่นเดียวกับผลผลิตทางการเกษตรก็เพิ่มขึ้นหลายเท่าตัวในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา

ภายหลังจากสงครามอิรัก-อิหร่านที่ยาวนานถึงแปดปีสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 1988 รัฐบาลอิหร่านจำเป็นต้องรับภาระอันหนักอึ้งจากผลที่เกิดขึ้นของสงคราม ส่งผลให้การจัดการงบประมาณเป็นไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากต้องจัดทำงบประมาณเร่งด่วนเพื่อบูรณะและปฏิสังขรณ์พื้นที่ที่ได้รับความเสียหายในช่วงสงครามไม่น้อยกว่า 14 จังหวัดใหญ่ ๆ รวมทั้งแหล่งผลิตน้ำมัน โรงกลั่นน้ำมัน โรงงานปิโตรเคมีต่อเนื่อง รวมทั้งโรงงานอุตสาหกรรมประเภทอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ในเขตสงคราม

อย่างไรก็ดีความพยายามในการพึ่งพาตนเองในทุก ๆ ด้านของประเทศอิหร่าน ทำให้ประเทศได้มีพัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีใหม่ ๆ ขึ้นอย่างมากมายหลากหลายประเภท ทั้งทางภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม

อุตสาหกรรมปิโตรเลียมและแก๊สธรรมชาติ

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าอิหร่านมีความมั่งคั่งทางทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรน้ำมันและแก๊สธรรมชาติ

อุตสาหกรรมน้ำมันมีต้นกำเนิดในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ในปี ค.ศ. 1901 มร. วิลเลียม เดอ อาร์ซี (Mr. William Darcy) ได้รับสัมปทานการสำรวจและขุดเจาะน้ำมันกินพื้นที่ถึงสามในสี่ของพื้นที่ทั้งหมด และสำรวจพบปริมาณน้ำมันเชิงพาณิชย์ในปี ค.ศ. 1908 จากนั้นบริษัท แองโกล อิราเนียน ออยล์ คอมพานี (Anglo-Iranian Oil Company) ก็ถูกจัดตั้งขึ้นโดยมีรัฐบาลอังกฤษเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ บริษัทแห่งนี้ได้สำรวจและขุดเจาะน้ำมันเพื่อการค้าจนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1951 อันเป็นที่บริษัทน้ำมัน ต่างชาติทั้งหมดได้รับการรวมเข้าเป็นกิจการของประเทศในสมัยของรัฐบาล ดร. มุฮัมหมัด มุซัดเดก ภายใต้ชื่อ บริษัทน้ำมันแห่งชาติอิหร่าน (Iranian National Oil Company หรือ NIOC) การกระทำดังกล่าวได้รับการต่อต้านอย่างรุนแรงจากบริษัทน้ำมันต่างชาติที่ทรงอิทธิพลทั้งหลาย และในที่สุดบริษัทเหล่านั้นภายใต้การสนับสนุนของชาติมหาอำนาจ ก็ได้ร่วมกันโค่นล้มรัฐบาลของ ดร. มุฮัมหมัด มุซัดเดก ลงในปี ค.ศ. 1954 โดยเรซาซาห์ซึ่งปกครองประเทศขณะนั้นได้ตกลงทำสัญญาแบ่งผลประโยชน์ในกิจการน้ำมันแห่งชาติกับรัฐบาลมหาอำนาจเหล่านั้น ด้วยการจัดสรรพื้นที่การผลิตน้ำมันให้กับรัฐบาลสหรัฐอเมริการ้อยละ 40 รัฐบาลอังกฤษร้อยละ 40 บริษัทแองโกล-ดัชต์ร้อยละ 14 และอีกร้อยละ 6 ให้แก่รัฐบาลฝรั่งเศส

การจัดสรรดังกล่าวส่งผลให้อิหร่านต้องสูญเสียผลประโยชน์ของชาติอย่างมหาศาลเป็นระยะเวลายาวนานถึงสามทศวรรษ แม้ว่าจะผลิตออกมาในนามของบริษัทน้ำมันแห่งชาติก็ตาม ในช่วงระยะเวลานั้นอิหร่านเป็นประเทศที่ผลิตน้ำมันสูงสุดเป็นอันดับหนึ่งของโลก โดยมียอดการส่งออกถึงวันละ 1.8 ล้านบาเรล มีโรงกลั่นน้ำมันที่ใหญ่ที่สุดในโลกตั้งอยู่ที่เมืองอะบาดาน (Abadan) ซึ่งอยู่ประชิดชายแดนประเทศอิรัก มีปริมาณการกลั่นน้ำมันมากกว่าวันละ 500,000 บาเรล และยัง

เป็นเมืองที่ผลิตผลิตภัณฑ์ต่อเนื่องจากน้ำมันหลากหลายชนิดด้วย ในช่วงสงครามอิรัก-อิหร่าน โรงกลั่นดังกล่าวได้รับความเสียหายอย่างมาก จึงได้มีการพัฒนาโรงกลั่นในเขตอื่น ๆ ขึ้นทดแทน โดยส่งน้ำมันผ่านไปตามระบบท่อที่มีความสมบูรณ์ที่สุดในย่านตะวันออกกลางสู่โรงกลั่นในเมืองเตหะราน (Tehran) อีสฟาฮาน (Isfahan) ชีราส (Shiraz) ทับรีส (Tabriz) บาคตะราน (Bakhtaran) และอะรัก (Arak)

น้ำมันปิโตรเลียม

แหล่งขุดเจาะน้ำมันที่สำคัญของประเทศอยู่ที่บริเวณแคว้นคูซีสถาน (Khuzistan) โดยเฉพาะอย่างยิ่งรอบบริเวณแคว้นอะห์วาซ (Ahvaz) และทางตอนใต้ของแคว้นชีราส (Shiraz) บริเวณรอบแคว้นกุม (Qum) บริเวณทะเลทรายคารวี เอ ลูตต์ (Kavirr-e-Lut) และส่วนใหญ่ขุดพบบริเวณแหล่งขุดเจาะนอกชายฝั่งในอ่าวเปอร์เซียจำนวนมหาศาล ปัจจุบันอิหร่าน (Iran) ถือว่าเป็นประเทศที่มีปริมาณน้ำมันดิบสำรองมากเป็นอันดับสองของโลก (ค.ศ. 2001) มีปริมาณมากกว่า 130 พันล้านบาร์เรล (130,000,000,000 บาร์เรล) ถือเป็นปริมาณน้ำมันสำรองร้อยละ 15 ของโลก ส่วนประเทศที่มีปริมาณน้ำมันสำรองสูงสุด คือ ประเทศอิรัก มีปริมาณถึงร้อยละ 23 (190 พันล้านบาร์เรล) ดังนั้นหากเราประเมินสถานะน้ำมันสำรองของทั้งสองประเทศแล้ว จะเห็นได้ว่ามีปริมาณน้ำมันสำรองรวมกันเกือบร้อยละ 40 ของน้ำมันโลก

ด้วยเหตุนี้ประเทศอิรักและอิหร่านจึงเป็นที่หมายปองของบรรดาชาติมหาอำนาจตลอดมา และอิหร่านจัดเป็นประเทศที่อยู่ในกลุ่มประเทศมหาอำนาจด้านน้ำมัน พื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศอยู่ที่น้ำมันซึ่งสร้างรายได้ให้อย่างมากมหาศาล ปัจจุบันอิหร่านสามารถผลิตน้ำมันได้มากถึงวันละ 4.0 ล้านบาร์เรล โดยใช้ภายในประเทศ 1.4 ล้านบาร์เรลและเพื่อการส่งออกมากถึง 2.6 ล้านบาร์เรล ทำให้อิหร่านมีรายได้จากภาคการส่งออกน้ำมันดิบถึงวันละประมาณ 60 ล้านดอลลาร์สหรัฐ หรือปีละ 21,900 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (940,000 ล้านบาท) นั่นแสดงว่าประเทศอิหร่านไม่มีความจำเป็นที่จะต้องสูญเสียงบประมาณเพื่อพลังงานของชาติแต่ประการใดเลย

แก๊สธรรมชาติ

โดยทั่วไปแก๊สธรรมชาติเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับน้ำมันดิบ สามารถนำไปใช้เป็นพลังงานได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม มีการค้นพบแหล่งแก๊สธรรมชาติขนาดใหญ่หลายแห่งในอิหร่าน บริเวณคูซีสถาน ตามหมู่เกาะต่าง ๆ ในทะเลทรายคารวี เอ ลูตต์ (Kavirr-e-Lut) บริเวณรายรอบเมือง

กุม (Qum) แคว้นโคราซาน (Khorasan) ณ เมืองซาร์กต์ (Sarakt) ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ รวมทั้งในบริเวณทาบรีซ (Tabriz) และในอ่าวเปอร์เซีย (Persian Gulf)

ปริมาณแก๊สสำรองของประเทศอิหร่านล่าสุด (ค.ศ. 2001) พบว่ามีมากถึง 25 ทริลเลียน ลูกบาศก์เมตร ซึ่งเป็นปริมาณสำรองแก๊สอันดับหนึ่งของโลก ส่วนอิรักมีปริมาณแก๊สสำรองรองมาเป็นอันดับสอง

อิหร่านมีระบบเครือข่ายท่อแก๊ส สถานีเพิ่มแรงดันแก๊ส ที่ถือได้ว่าจะมีความทันสมัยสูงสุดในบริเวณตะวันออกกลางและของโลก เครือข่ายท่อลำเลียงแก๊สดังกล่าวได้กระจายอยู่ทั่วทุกเมือง ทำให้สามารถส่งแก๊สไปตามท่อเพื่อการใช้สอยในครัวเรือนอย่างทั่วถึง และยังส่งไปยังเขตอุตสาหกรรมต่าง ๆ อีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการวางระบบท่อแก๊สเพื่อส่งไปจำหน่ายยังประเทศเพื่อนบ้านหลาย ๆ ประเทศ อย่างตุรกี ปากีสถาน และทาจิกิสถาน ไปยังประเทศอินเดียด้วย รายได้จากการจำหน่ายแก๊สธรรมชาติไปยังประเทศเหล่านี้มีมากถึงร้อยละ 15 ของปริมาณการส่งออกน้ำมันดิบ

ยิ่งไปกว่านั้นเทคโนโลยีอันทันสมัยของโลกปัจจุบัน สามารถสังเคราะห์และสร้างผลิตภัณฑ์ทางเคมีต่อเนื่องที่มีมูลค่าสูงสำหรับภาคอุตสาหกรรมสำคัญ ๆ อีกหลายประเภท เช่น ของเหลวที่เกิดจากหลุมแก๊สธรรมชาติและที่เกิดจากโรงกลั่นน้ำมันดิบที่เรียกว่า คอนเดนเสท (Condensate) ได้ถูกส่งผ่านไปยังโรงงานอะโรมาติก (Aromatic) ซึ่งเป็นโรงงานระดับต้นน้ำ (Up-Stream) เพื่อกลั่นเป็นสารกึ่งสำเร็จรูปที่เรียกว่า เบนซิน พาราไซลิน ออร์โทไซริน โทลูอิน และมิคซ์ไซริน

สารเบนซินสามารถนำไปผลิตเป็นสารสไตรีนโมโนเมอร์ เพื่อใช้ผลิตโฟม ชิ้นส่วนรถยนต์ ชิ้นส่วนโทรทัศน์ วิทยุ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ เม็ดโฟมกันกระแทก กล่องโฟมบรรจุภัณฑ์อาหาร ฉนวนกันความร้อน ฯลฯ

สารพาราไซรินสามารถนำไปผลิตเป็นเส้นใยสังเคราะห์เพื่อใช้ในอุตสาหกรรมสิ่งทอ พิล์ม ภาชนะพลาสติกทั่วไป ขวดพลาสติกชนิดต่าง ๆ

ออร์โทไซรินใช้เป็นวัตถุดิบสำหรับการผลิตคอพอลิเมอร์ไฮดรอย เพื่อใช้ในอุตสาหกรรมก่อสร้าง เช่น สารเชื่อมท่อพีวีซี และอื่น ๆ

โทลูอินและมิคซ์ไซรินนำไปใช้เป็นตัวทำละลายในอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ เช่น อุตสาหกรรมสี กาว สารเคลือบพื้นผิว ยาฆ่าแมลง และอื่น ๆ

ในปัจจุบันคอนเดนเสทได้ถูกส่งออกไปยังประเทศยุโรป ญี่ปุ่น และเกาหลีเป็นส่วนใหญ่ หากโรงงานอะโรมาติกและโรงงานต่อเนื่องที่กำลังสร้างขึ้นบริเวณเมืองท่าบันดาร์ อิหม่ามโคมัยนี (Bandar Imam Khomeini) เมืองบุเชห์ร์ (Bushehr) และชีราส (Shiraz) เสร็จในปี ค.ศ. 2006 อิหร่านจะกลายเป็นประเทศที่ส่งออกผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ดังกล่าวอันดับต้น ๆ ของโลก โดยสามารถสร้างมูลค่าและเงินตราต่างประเทศเข้าสู่อิหร่านได้อย่างมหาศาล

แร่ธาตุต่าง ๆ

นอกจากรายได้จากภาคอุตสาหกรรมน้ำมันและแก๊สแล้ว อิหร่านยังมีรายได้ที่เกิดจากภาคอุตสาหกรรมเหมืองแร่อีกจำนวนมาก ได้แก่

เหล็ก (Iron)

อิหร่านมีปริมาณแร่เหล็กที่มีคุณภาพสูงจำนวนมาก แหล่งผลิตที่สำคัญอยู่บริเวณเมืองในเมือบบาฟัก (Bafq) ใกล้กับเมืองยาซด์ (Yazd) เมืองอะรัก (Arak) เมืองบันดาร์ อับบาส (Bandar Abbas) และอะห์วาซ (Ahvaz) แร่เหล็กถูกส่งไปถลุงในโรงงานอุตสาหกรรมเหล็กกล้าขนาดใหญ่ในแคว้นอิสฟาฮาน และส่งไปยังเมืองอุตสาหกรรมเหล็กกล้าเช่นอะห์วาซ ดังนั้นเหล็กจึงเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ของประเทศที่ติดอันดับ 1 ใน 10 ของโลก อิหร่านมีผลผลิตและผลิตภัณฑ์เหล็กไม่น้อยกว่า 50 ล้านตันต่อปี

ทองแดง (Copper)

เป็นทรัพยากรทางธรณีที่มีความสำคัญต่อประเทศอิหร่านอีกประเภทหนึ่ง แหล่งแร่ทองแดงของประเทศพบมากบริเวณทิศตะวันออก นับจากพรมแดนปากีสถานจนถึงอัฟกานิสถาน คือ แถบเมืองซาร์ชีสมเฮ (Sarshesmeh) ใกล้กับแคว้นเคอร์มาน (Kerman) บริเวณเมืองยาซด์ (Yazd) และแคว้นบาลูจิสถาน (Baluchistan) สํารวจพบปริมาณสำรองไม่น้อยกว่า 750 ล้านตัน ปัจจุบัน (ค.ศ. 2001) ได้สร้างโรงงานถลุงแร่ทองแดงที่มีประสิทธิภาพสูง ทำให้สามารถถลุงทองแดงแท่งได้ถึง 250,000 ตันต่อปี ถือเป็นปริมาณการผลิตทองแดงอันดับสามของโลก ปริมาณการผลิตดังกล่าวทำให้เพียงพอต่อการใช้ภายในประเทศ และยังสามารถส่งออกเพื่อสร้างเงินตราเข้าสู่ประเทศอีกทางหนึ่ง

บอกไซด์ (Boxide)

เป็นสินแร่ที่มีคุณค่าทางอุตสาหกรรมชนิดหนึ่ง เนื่องจากนำไปถลุงเป็นอะลูมิเนียม แร่ชนิดนี้พบมากในบริเวณแคว้นอิสฟาฮาน คูชีสถาน โคราซาน และเคอร์มาน

โรงงานถลุงอะลูมิเนียมในเคอร์มาน อิสฟาฮาน และชีราส เป็นโรงงานถลุงแร่ชั้นเยี่ยมที่มีกำลังการผลิตอะลูมิเนียมบริสุทธิ์รวมกันมากถึง 300,000 ตันต่อปี ซึ่งเพียงพอต่อความต้องการของอุตสาหกรรมภายในประเทศและยังมีเหลือเพื่อการส่งออกด้วย

สังกะสี (Zinc)

พบในบริเวณเดียวกันกับที่พบแร่ทองแดง โรงงานถลุงแร่สังกะสีอยู่ในเมืองเคอร์มานและอิสฟาฮาน มีกำลังการผลิตรวมกันถึง 200,000 ตันต่อปี จึงเพียงพอต่อความต้องการในประเทศ รวมถึงเพื่อการส่งออกด้วย

นอกจากทรัพยากรทางธรรมชาติที่กล่าวมาแล้ว อีหร่านยังมีแหล่งถ่านหิน แมงกะนีส พลวง โครเมียม ยิปซัม ดินขาว หินปูน รวมถึงอัญมณีที่มีค่าต่าง ๆ เช่น พลอย เทอร์ควอยซ์ มรกต ฯลฯ ตลอดจนยังเป็นแหล่งผลิตหินประดับ อย่างหินอ่อน หินแกรนิต ที่มีปริมาณมหาศาลเช่นกัน

เศรษฐกิจที่เกี่ยวกับป่าไม้ ประมง และการกสิกรรม

ป่าไม้ (Forest)

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าอีหร่านมีพื้นที่ป่าเศรษฐกิจและป่าปลูกมากถึงร้อยละ 10 ของพื้นที่ประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ป่าธรรมชาติมีถึง 81.25 ล้านไร่ สามารถสร้างผลผลิตที่เป็นไม้มีค่าทางเศรษฐกิจมากถึงปีละ 1.8 ล้านลูกบาศก์เมตร ไม้ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจเหล่านี้ ได้แก่ ไม้คอกวนท์ บีช ปอบลาร์ แอช เมเปิ้ล แอสเพน เฮอร์ม และอื่น ๆ

ไม้ดังกล่าวใช้ในการผลิตไม้อัด ไม้บาง ไม้อัดเส้นใยไม้ พาร์ติเคิลบอร์ด และไม้แปรรูป เพื่อใช้ในงานก่อสร้าง ตกแต่งภายใน และผลิตเฟอร์นิเจอร์ ผลิตภัณฑ์เหล่านี้สร้างมูลค่ามหาศาลและสามารถทดแทนการนำเข้ากว่าร้อยละ 70 นอกจากนี้ยังมีผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นรอบบริเวณพื้นที่ป่า คือ อุตสาหกรรมการเลี้ยงผึ้ง ที่ก่อให้เกิดผลผลิตน้ำผึ้ง นมผึ้ง เกสรผึ้ง และขี้ผึ้ง อุตสาหกรรมยาสมุนไพรที่ได้จากบริเวณป่าอีกด้วย

การประมง (Fishery)

เนื่องจากอีหร่านมีชายทะเลยาวถึง 2,240 กิโลเมตรในบริเวณอ่าวเปอร์เซียและ 740 กิโลเมตรบริเวณชายทะเลแคสเปียนทางตอนเหนือของประเทศ ทำให้สามารถทำการประมงได้จำนวนถึง 7,500 ตันในทะเลแคสเปียน โดยหนึ่งในสามของปริมาณปลาที่จับได้เป็นปลาเตอร์เจียนที่ให้ผลผลิตเป็นไข่ปลาเคเวียร์ซึ่งมีมูลค่าสูงและมีชื่อเสียงของโลกมากถึงปีละ 350 ตัน

ไข่ปลาเคเวียร์มีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 2,000 เหรียญสหรัฐ หรือ 84,000,000 บาทต่อตัน ดังนั้นมูลค่าการส่งออกไข่ปลาเคเวียร์เพียงอย่างเดียวก็สูงนับหมื่นล้านบาทต่อปี

นอกจากนี้ยังสามารถจับสัตว์น้ำในบริเวณอ่าวเปอร์เซียได้ในปริมาณถึง 35,000 ตัน ซึ่งในจำนวนนี้ 2,500 ตันเป็นกุ้งที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้นำมาสู่อุตสาหกรรมการแปรรูปและอุตสาหกรรมอาหารกระป๋อง ที่เพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศ รวมถึงสร้างมูลค่าการส่งออกได้อย่างงดงาม

การกสิกรรมและผลผลิตจากการกสิกรรม (Agriculture)

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศเป็นที่ราบสูง อยู่เหนือระดับน้ำทะเลกว่า 500 เมตร และที่ราบสูงเก่าแก่บนแนวภูเขาที่กักร่อน อันเกิดจากหน้าดินถูกกระแสน้ำ หิมะ ธารน้ำแข็ง และกระแสน้ำชะลงมาอยู่ในส่วนที่เป็นบริเวณหุบเขาและตามขอบทะเลทรายอันกว้างแห้งแล้ง ซึ่งเมื่อใดก็ตามที่พื้นที่แห้งแล้งเหล่านี้ได้รับน้ำโดยเฉพาะต้นฤดูใบไม้ผลิ ก็จะกลับกลายเป็นพื้นที่ที่เขียว

ช่อม มากด้วยพืชพรรณไม้ที่มีอายุสั้นซึ่งจะเติบโตงอกงามอย่างรวดเร็ว เนื่องจากหน้าดินที่ถูกธรรมชาติชะล้างมารวมกันนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุนานาชนิด

สำหรับพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการกสิกรรมสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1. พื้นที่ราบรอบชายฝั่งทะเลแคสเปียน ซึ่งเขียวชอุ่มไปด้วยป่าไม้ผลัดใบ อันเนื่องมาจากรับอิทธิพลความชุ่มชื้นจากทะเลแคสเปียน มีปริมาณน้ำฝนชุก ทำให้ที่ราบจากเชิงเขาจนจรดริมทะเลแคสเปียนเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ คือจากแคว้นกิลาน (Gilan) ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือไปจนจรดแคว้นโคราซาน (Khorasan) มีการเพาะปลูกธัญพืช โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณเมืองรัชต์ (Rasht) เป็นพื้นที่ปลูกข้าวเจ้าชนิดเมล็ดยาวพันธุ์ที่มีชื่อเสียงและมีราคาสูงของอิหร่าน นอกจากนี้บริเวณรอบทะเลสาบยังเป็นแหล่งเพาะปลูกยาสูบ ข้าวบาร์เลย์ และข้าวสาลีที่มีชื่อเสียง รวมทั้งสามารถทำสวนผลไม้ขนาดใหญ่ เช่น สวนส้ม มะกอก ฯลฯ

ส่วนบริเวณแคว้นโคราซานที่มีพื้นที่สูงกว่า แต่ยังคงได้รับอิทธิพลจากทะเลสาบแคสเปียนเป็นแหล่งปลูกผลไม้เมืองหนาว เช่น แอปเปิ้ล เชอร์รี่ แพร์ พลัม องุ่น พลัมหลากหลายชนิด และปลูกธัญพืชเมืองหนาวแหล่งใหญ่แห่งหนึ่งของประเทศ รวมทั้งผักและแตงเมืองหนาวประเภทต่าง ๆ สำหรับบริเวณที่ราบสูงที่อยู่ลึกเข้าไปภายในของแคว้นโคราซาน ค่อนไปทางตอนในของประเทศจดกับชายแดนประเทศอัฟกานิสถานจะมีอากาศหนาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ราบสูงในเมืองบิรจาน (Birjan) และพื้นที่ใกล้เคียงสามารถปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญชนิดหนึ่ง คือ หญ้าฝรั่น (Saffron) ซึ่งป็นต้นตำรับของผลผลิตหญ้าฝรั่นที่มีคุณภาพสูงที่สุดของโลก และมีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 70,000 บาท หญ้าฝรั่นจากที่นี่จะถูกส่งไปจำหน่ายยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ รวมถึงส่งออกขายต่างประเทศ สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจมหาศาลให้กับประเทศ

นอกจากนี้แคว้นโคราซานยังเป็นแหล่งผลิตธัญพืชเมืองหนาวแหล่งใหญ่ของประเทศ ได้แก่ ข้าวสาลี ข้าวโอ๊ต ข้าวบาร์เลย์ และอื่น ๆ

2. บริเวณทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศตามแนวเทือกเขาซาโกรส ตั้งแต่พรมแดนอาร์เมเนีย อาเซอร์ไบจาน ตุรกี เลาะแนวชายแดนอิรักลงมาจนถึงปากอ่าวเปอร์เซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแคว้นอาเซอร์ไบจานที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองทบรีส เป็นแหล่งผลิตผลไม้และพืชเมืองหนาวที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง รวมถึงแปรรูปผลิตภัณฑ์เกี่ยวเนื่องอื่น ๆ เช่น น้ำแอปเปิ้ล น้ำองุ่น น้ำเชอร์รี่ แยมประเภทต่างๆ ตลอดจนแปรรูปผลไม้แห้งเพื่อการส่งออก ได้แก่ ลูกเกด แอปปริคอต เชอร์รี่ และอื่น ๆ อีกมาก ส่วนทางแคว้นเคอร์ดิสถาน (Kurdistan) ฮามาดาน (Hamadan) ลูริสถาน (Luristan) เรื่อยลงมาทางใต้จนถึงแคว้นคูซีสถาน (Khusiztan) บนเทือกเขาซาโกรสนี้ก็เป็นแหล่งผลิตพืชพรรณเมืองหนาวที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง

3. บริเวณตอนกลางของประเทศ เช่นแคว้นอิสฟาฮานถือเป็นแหล่งผลิตพืชพรรณ

เมืองหนาวด้วยเช่นกัน ถัดจากแคว้นอิสฟาฮานลงมาทางใต้ อย่างแคว้นชีราสและแคว้นคูชีสถาน ตอนใต้ บริเวณเมืองอะห์วาซ โคร์มซาห์ อะบาदान และเมืองอื่น ๆ รอบอ่าวเปอร์เซียตอนบนมีสภาพภูมิอากาศที่ค่อนข้างร้อนชื้นมาก จึงเป็นแหล่งผลิตส้มและอินทผลัมที่ใหญ่ที่สุด มีมูลค่าการส่งออกที่สร้างรายได้เข้าสู่ประเทศมากเช่นกัน

โดยสรุปแล้วการกสิกรรมและการเพาะปลูกของประเทศ สามารถผลิตธัญพืชเลี้ยงพลเมืองได้อย่างเพียงพอ ขณะที่ผลไม้เมืองหนาวประเภทต่าง ๆ ก็อุดมสมบูรณ์ที่สุดในย่านตะวันออกกลาง โดยในแต่ละปีช่วงฤดูใบไม้ผลิถึงปลายฤดูร้อนจะมีปริมาณผลไม้เพื่อการส่งออก ทั้งสดและแปรรูปไปทั่วตะวันออกกลางและยุโรป สร้างมูลค่าการส่งออกให้แก่ประเทศอย่างมาก

แต่ในส่วนของผลผลิตข้าวเจ้านั้นยังไม่เพียงพอแต่การบริโภคภายใน จึงจำเป็นต้องนำเข้าจากต่างประเทศ โดยเฉพาะจากประเทศไทย ที่ส่งข้าวคุณภาพสูงไปยังอิหร่านสูงถึง 300,000-500,000 ตันต่อปี อิหร่านจึงนับเป็นลูกค้ารายใหญ่ที่สุดที่สั่งซื้อข้าวคุณภาพสูงจากประเทศไทย

การปศุสัตว์ (Livestocks)

พื้นที่เกือบทั้งหมดของอิหร่านอยู่บนที่ราบสูงที่มีหิวเขาสลับซับซ้อน และมีอากาศกึ่งขั้วโลก (Sub-Polar) จึงเกิดทุ่งหญ้าแบบสเตปป์ (Stappes) กระจายอยู่ทั่วประเทศ ดังนั้นทุก ๆ พื้นที่จึงเหมาะแก่การเลี้ยงสัตว์ตามฤดูกาล กลุ่มชนที่มีความสำคัญต่อกระบวนการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับประเทศในด้านการปศุสัตว์ ได้แก่ บรรดาชนเผ่าเร่ร่อน ที่มีรูปแบบการเลี้ยงสัตว์เคลื่อนย้ายถิ่นไปตามฤดูกาลของแหล่งอาหารสัตว์ โดยจะเคลื่อนย้ายจากทางตอนใต้ของประเทศไปทางตอนเหนือในฤดูร้อน ครั้นเมื่อเข้าสู่ฤดูหนาวขณะที่เริ่มมีหิมะทางตอนเหนือ กลุ่มชนเหล่านี้ก็จะอพยพเคลื่อนย้ายกลับลงสู่ทางตอนใต้ ทำเช่นนี้สลับกันไปตลอด

สัตว์ต่าง ๆ ที่เลี้ยงเพื่อการปศุสัตว์ ได้แก่ แพะ แกะ วัว อูฐ ม้า และอื่น ๆ การทำปศุสัตว์ดังกล่าวได้เอื้ออำนวยให้เกิดอุตสาหกรรมสำคัญอื่น ๆ ของประเทศอีกมาก เช่น อุตสาหกรรมขนสัตว์ เพื่อการผลิตเสื้อผ้าและทอพรม อุตสาหกรรมหนังสัตว์เพื่อการผลิตเครื่องหนัง อุตสาหกรรมนมและผลิตภัณฑ์จากนม เช่นครีมเนยและเนยแข็ง ปัจจุบันรัฐบาลได้จัดระบบการตั้งถิ่นฐานตามเขตต่าง ๆ ของประเทศ เพื่อให้กลุ่มชนเหล่านี้ยุติสภาพการเร่ร่อน เพราะลักษณะการเร่ร่อนตามแบบเดิมได้ก่อให้เกิดปัญหาการใช้พื้นที่กสิกรรมทับซ้อนกับชนกลุ่มอื่น ๆ

อย่างไรก็ตามเป็นเวลากว่าสองทศวรรษนับตั้งแต่การปฏิวัติอิสลาม รัฐบาลได้พัฒนาด้านการตั้งถิ่นฐานและการแบ่งพื้นที่ใช้สอยของประเทศ ตลอดจนให้ความสำคัญต่อภาคการเกษตรและปศุสัตว์มากขึ้น เช่นจัดหาอาหารทดแทนด้วยระบบปศุสัตว์แผนใหม่ ทำให้การเร่ร่อนแบบดั้งเดิมเริ่มลดน้อยลง การปศุสัตว์ก่อให้เกิดรายได้รวมในภาคกสิกรรมของประเทศ คิดเป็นมูลค่าสูงถึง

บทสรุป

นับตั้งแต่ประเทศสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน โดยอดีตประธานาธิบดีรฟซานจาณีทำการปฏิรูปเศรษฐกิจภาคการตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมบริการ อุตสาหกรรมต่อเนื่องด้านการแปรรูปสินค้าเกษตร ตลอดจนอุตสาหกรรมขนาดย่อม ด้วยการผ่อนคลายและเปลี่ยนแปลงกฎที่เข้มงวดด้านการปริวรรตเงินตรา ทำให้เอกชนเริ่มเข้ามามีบทบาทในการทำธุรกิจมากขึ้น และมาถึงสมัยของประธานาธิบดีมูฮัมหมัด คาเตมี ก็ได้ให้ความสำคัญกับการปฏิรูปดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง มีการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมสูงขึ้น ทั้งในภาคเอกชนก็มีการลงทุนสูงขึ้นด้วย ความเติบโตในภาคเศรษฐกิจดังกล่าวจึงส่งผลให้การส่งออกขยายตัว รัฐบาลได้ให้การสนับสนุนผ่านทางระบบธนาคารที่ปราศจากดอกเบี้ยแบบอิสลามและสหกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ไม่น้อยกว่า 4,000 สหกรณ์ทั่วประเทศ ระบบเศรษฐกิจของอิหร่านมีอัตราการเติบโตอย่างต่อเนื่องระหว่าง 5-7 เปอร์เซ็นต์นับแต่นั้นเป็นต้นมา

ภาครัฐยังพยายามที่จะลดระดับการพึ่งพารายได้จากการส่งออกน้ำมันให้สอดคล้องกับภาคอุตสาหกรรมที่เติบโตขึ้นมาทดแทน โดยได้อนุมัติโครงการขนาดใหญ่ต่าง ๆ ให้เอกชนเป็นผู้ดำเนินการ เขตอุตสาหกรรมต่าง ๆ ขึ้นทั่วประเทศ ตลอดจนยังลงทุนโครงสร้างสาธารณูปโภคขนาดใหญ่เพื่อการอุตสาหกรรมและเชื่อมโยงต่อภาคเกษตรกรรม ที่สำคัญที่สุดก็คือการสร้างโรงไฟฟฟานขนาดใหญ่ โดยใช้พลังงานแก๊สธรรมชาติและพลังงานถ่านหินขึ้นหลายร้อยแห่งทั่วประเทศ เพื่อป้อนโรงงานในเขตอุตสาหกรรมและเขตชุมชนเมืองเป็นหลัก

อิหร่านวันนี้จึงมีต้นทุนพลังงานที่ใช้ในอุตสาหกรรมต่ำมากที่สุดในโลก ส่งผลให้ต่างประเทศเริ่มเข้ามาลงทุนร่วมกับภาคเอกชนและรัฐวิสาหกิจเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการลงทุนจากประเทศในกลุ่มชาติยุโรป เช่น ฝรั่งเศส เยอรมนี อิตาลี สเปน ฯลฯ และในกลุ่มประเทศเอเชีย เช่น ญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน จีน มาเลเซีย ฯลฯ ทำให้ในช่วงระยะเวลา 8 ปีที่ผ่านมาอุตสาหกรรมการผลิตมีอัตราการเติบโตที่สูงแบบก้าวกระโดด

ระบบธนาคารอิสลาม และสหกรณ์

ตามที่กล่าวมาแล้วว่าระบบธนาคารแบบอิสลามที่ปราศจากดอกเบี้ยเป็นหัวใจสำคัญที่หนุนหลังภาคเศรษฐกิจ โดยให้การกู้ยืมด้วยการเข้าร่วมลงทุนโดยการวิเคราะห์โครงการอย่างมีระบบ ทำให้รายได้ส่วนใหญ่ของธนาคารมาจากการปันผลในภาคอุตสาหกรรม รวมทั้งจากค่าธรรมเนียมต่าง ๆ

ส่วนระบบสหกรณ์ที่มีอยู่ทั่วทุกชุมชนก็ได้ระดมทุนจากประชาชนในท้องถิ่น โดยให้อุตสาหกรรมขนาดเล็กในแต่ละท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนเป็นผู้กู้เพื่อการลงทุน ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นอุตสาหกรรมด้านการเกษตรและอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร รวมทั้งหัตถกรรมประเภทต่าง ๆ ทำให้สหกรณ์มีรายได้จากการปันผลและค่าธรรมเนียมในจำนวนที่น้อยกว่าภาคธนาคาร

ตัวเลขที่น่าสนใจในภาคเศรษฐกิจของประเทศอิหร่านมีดังต่อไปนี้

รายได้มวลรวมของประชาชาติ (GDP)	450,000,000,000	เหรียญ (ปี 2001)
อัตราการเติบโตภาคเศรษฐกิจโดยเฉลี่ย	4-5	เปอร์เซ็นต์
รายได้เฉลี่ยประชากร/คน	6,300	เหรียญ/ปี
รายได้ภาคการเกษตร	24	เปอร์เซ็นต์
รายได้ภาคอุตสาหกรรม	28	เปอร์เซ็นต์
รายได้ภาคบริการ	48	เปอร์เซ็นต์ของ GDP
งบประมาณรายจ่ายของประเทศเป็นแบบสมดุลงถึง	32,000,000,000	เหรียญ
รายได้จากการส่งออก	30,000,000,000	เหรียญ
สินค้าที่ส่งออกเป็นน้ำมัน	70	เปอร์เซ็นต์
ภาคอุตสาหกรรมโลหะและเคมี	20	เปอร์เซ็นต์
ภาคการเกษตรและหัตถกรรม	10	เปอร์เซ็นต์
การนำเข้า	17,000,000,000	เหรียญ

สิ่งที่น่าทึ่งก็คือประเทศอิหร่านเกือบจะไม่มีหนี้สินต่างประเทศ และมีภาคการนำเข้าที่น้อยกว่าการส่งออก ตลอดจนไม่ต้องพึ่งพาพลังงานจากภายนอก จึงทำให้ประเทศมีภาคเศรษฐกิจที่เข้มแข็งและเป็นประเทศที่มีความมั่งคั่งประเทศหนึ่งในโลก

บรรณานุกรม

1. ประสบการณ์จริงจากการดำเนินชีวิตในประเทศอิหร่านตั้งแต่ปี ค.ศ. 1976-1986
2. Jihad Sazandeki Organization, *Annual Report (1987-1998)*. รายงานประจำปีของ "องค์กรบรรณรงค์เพื่อการสร้างสรรค์ประเทศอิหร่าน" ปี ค.ศ. 1987-1988 (ภาษาเปอร์เซีย)
3. "Tahqiqat-e-Eqtasadi", *Quarterly Journal of Economic Research (1989 - 2001) in Persian Language*.

น้ำมันและผลิตภัณฑ์จากน้ำมันนำรายได้เข้าประเทศอิหร่านเป็นอันดับต้น ๆ มาโดยตลอด ทุกวันนี้อิหร่านเป็นประเทศที่มีปริมาณน้ำมันสำรองมากเป็นอันดับ 2 ของโลก รองจากอิรัก

กรุงเตหะราน--ศูนย์กลางทางการปกครองและเศรษฐกิจของอิหร่าน เป็นเมืองที่มีประชากรอาศัยอยู่มากกว่า 6 ล้านคน

(บน, ล่าง) พรมเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของอิหร่าน ทำรายได้ให้กับคนทุกระดับชั้น ตั้งแต่โรงงานอุตสาหกรรมไปจนถึงการทอพรมในครัวเรือน ภาพนี้เป็นโรงงานทอพรมที่เมืองคาซาน ซึ่งได้ดำเนินการออกแบบพรมประดับผนังเป็นภาพพระบรมสาทิสลักษณ์ของในหลวงรัชกาลที่ 5 และรัชกาลปัจจุบัน เพื่อที่จะนำมาจำหน่ายในเมืองไทย

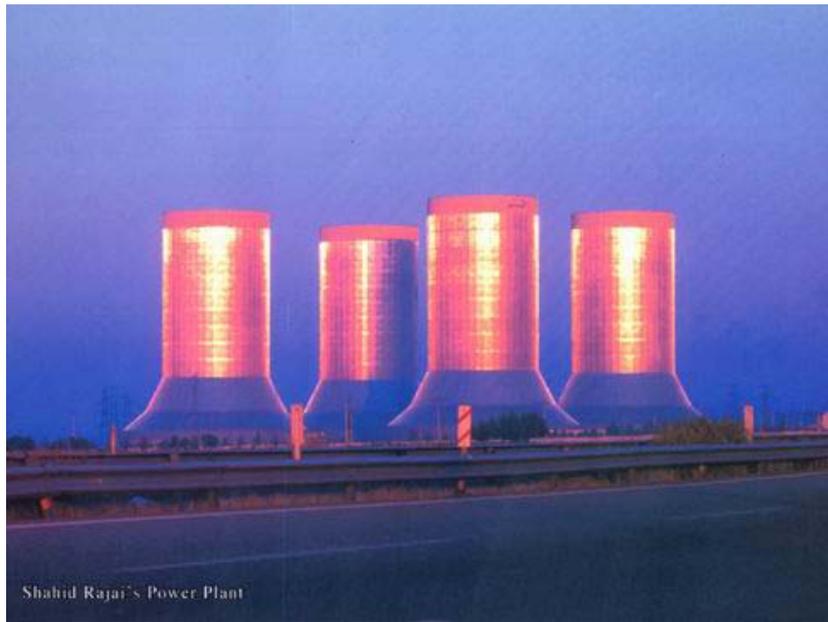

ปัจจุบันพรมอิหร่านประดิษฐ์เป็นลวดลายต่าง ๆ ที่ทันสมัยมากขึ้น เพื่อจะได้ส่งไปจำหน่ายในประเทศต่าง ๆ ได้กว้างขวางขึ้น

(ซ้าย, ล่าง) บาซาร์เป็นหัวใจสำคัญของเศรษฐกิจอิหร่าน ซึ่งเคลื่อนไหวอยู่ด้วยกลไกการค้าผ่านบาซาร์ หรือตลาดรูปแบบทันสมัย

โรงงานไฟฟ้าพลังแก๊สธรรมชาติ ณ เมืองชะฮีด ราจาอี ซึ่งเป็นชุมพลังงานใหญ่ของรัฐที่แจกจ่ายไปตามบ้านเรือนและเขตอุตสาหกรรมบริเวณตอนกลางก่อนไปทางใต้ของประเทศ

อุตสาหกรรมการผลิตไข่ปลาการ์เวียร์ิมทะเลสาบแคสเปียนที่มีชื่อเสียงทั่วโลก ณ เมืองกุเลสถาน สร้างเม็ดเงินมูลค่าหลายหมื่นล้านบาทจากการส่งออก

บทที่ 5

ผู้คน คู่ครอง และครอบครัว

สุดารา สุจฉายา

ธเนศ ช่างพิชิต

อิหร่านแม้จะเป็นประเทศอิสลามที่ตั้งอยู่ในบริเวณดินแดนอันแวดล้อมไปด้วยชาวอาหรับ แต่ก็หาใช่ชาวอาหรับ หากเป็นเผ่าพันธุ์อารยัน ซึ่งจัดเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ขณะเดียวกันก็มีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ รวมถึงพวกเร่ร่อนอีกหลายเชื้อชาติ เช่น อาหรับ เคิร์ด ลูร์ บัคเตรีย กัชกัย บาลูจิส ฯลฯ ปัจจุบันประชากรชาวอิหร่านราว 60 เปอร์เซ็นต์อาศัยอยู่ตามเมืองต่าง ๆ โดยประมาณ 15 เปอร์เซ็นต์อาศัยหนาแน่นอยู่ในเมืองเตหะราน นอกนั้นอาศัยอยู่ตามชนบทหรือเร่ร่อนโยกย้ายระหว่างที่ราบกับภูเขา ซึ่งมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์

ด้วยความแตกต่างทางด้านเผ่าพันธุ์ ชาวอิหร่านจึงมีภาษาพูดหลากหลาย ทั้งภาษาฟาร์ซี อาหรับ และตุรกี ภาษาฟาร์ซีจัดเป็นภาษาของประชากรส่วนใหญ่และถือเป็นภาษาประจำชาติ มีทั้งภาษาเขียนและภาษาพูด โดยในแต่ละถิ่นก็มีสำเนียงพูดแตกต่างกันออกไป

ภาษาฟาร์ซีหรือภาษาเปอร์เซียมีพัฒนาการเป็นสามช่วงใหญ่ ๆ คือ **ยุคภาษาเปอร์เซียโบราณ** ที่เขียนด้วยอักษรคูนiform ใช้ตั้งแต่ 514 ปีก่อนคริสตกาลถึง ค.ศ. 250 **ยุคตอนกลาง** ที่รู้จักกันในนาม ปาร์ลาวิ ใช้ระหว่าง ค.ศ. 250-900 เป็นภาษาราชการของอาณาจักรซัสซานีเยนและเป็นภาษาในหมู่นักบวชโซโรแอสเตอร์ และ**ยุคสมัยใหม่** ที่เริ่มมีการพัฒนาใน ค.ศ. 900 เมื่อชาวอาหรับมีชัยชนะเหนือราชวงศ์ซัสซานีเยนในศตวรรษที่ 7 ภาษาเปอร์เซียจึงค่อย ๆ เปลี่ยนไปพร้อม ๆ กับการที่ประชาชนได้หันมานับถือศาสนาอิสลาม ภาษาอาหรับได้กลายมาเป็นภาษาเขียนที่ใช้ในงานเขียนด้านศาสนาและวรรณคดี ขณะที่ภาษาเปอร์เซียยังคงใช้ในการบันทึกของราชสำนักและยังได้หยิบยืมภาษาอาหรับจำนวนมากมาใช้ในภาษาเปอร์เซีย ทั้งตัวเขียนและคำศัพท์ ทำให้ภาษาเปอร์เซียร่ำรวยคำมากขึ้น นอกจากนี้ในช่วงศตวรรษที่ผ่านมาก็นำคำในภาษาตุรกีจำนวนมากเข้ามาผสมผสานอีกด้วย ปัจจุบันภาษาเปอร์เซียมีพยัญชนะ 32 ตัว และเขียนจากขวาไปซ้าย นักภาษาศาสตร์ต่างมีความเห็นว่าภาษาเปอร์เซียเป็นภาษาที่มีความไพเราะ โดยเฉพาะในการขับขานโคลงกลอน นอกจากภาษาเปอร์เซียที่ถูกกำหนดให้สอนกันในชั้นเรียนแล้ว ภาษาอาหรับก็เป็นอีกภาษาที่ทางราชการอิหร่านกำหนดให้มีการเรียนการสอนในโรงเรียนด้วย เพราะเป็นภาษาที่ต้องใช้ในการศึกษาคัมภีร์อัลกุรอาน

ปัจจุบันชาวอิหร่าน 95 เปอร์เซ็นต์ นับถือศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ ตามแนวทาง 12 อิหม่าม (อิษนาอะชารี) ซึ่งเติบโตและกลายมาเป็นศาสนาประจำชาติในยุคราชวงศ์ซาฟาวิด ส่วนศาสนาดั้งเดิมคือ โซโรแอสเตอร์ยังคงมีผู้นับถืออยู่ นอกจากนี้ก็ยังมีผู้นับถือศาสนาอิสลามนิกายสุหนี่และชีอะห์แนวทางอื่นๆ รวมถึงศาสนายิว และคริสเตียน อีกด้วย

ผู้คนเผ่าพันธุ์

กลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าหลัก ๆ ในอิหร่านที่ควรทำความรู้จัก ได้แก่

เปอร์เซีย

จัดเป็นกลุ่มประชากรที่ใหญ่ที่สุดในอิหร่าน โดยมากอาศัยอยู่ในเขตเมืองใหญ่ ๆ ทางภาคกลางและตะวันออกของประเทศ เช่น เตหะราน อีสฟาฮาน มาฮาด ซีราส อะรัก คาซาน เคอร์มาน กุม และยาซด์ นอกนั้นกระจายอยู่ตามหมู่บ้านในที่ราบสูงตอนกลาง ชาวเปอร์เซียส่วนใหญ่มักมีบทบาทเป็นชนชั้นผู้นำในสังคม เช่น ในตำแหน่งผู้บริหารของรัฐบาล พวกกวี ศิลปิน นักดนตรี เป็นต้น นอกจากนี้พวกเขาก็ภูมิใจในความเป็นอารยัน มีสำนึกถึงความเป็นผู้มีอารยธรรมเก่าแก่ มีอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่เกรียงไกร และเป็นดินแดนที่รุ่มรวยบทกวีและวรรณคดี อันปรากฏให้เห็นความหยิ่งทรนงในข้อนี้อย่างชัดเจน ทั้งในหมู่คนเปอร์เซียปัจจุบันและในอดีต ดังคำกล่าวของกษัตริย์ดาริอุสสมหาราช ที่สลักไว้บนแผ่นผาที่ Bisutan ถึงสามภาษาว่า “เราคือดาริอุส กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ กษัตริย์แห่งกษัตริย์ กษัตริย์ของเปอร์เซีย...นับแต่โบราณกาลเราสืบทอดมา นับแต่โบราณกาลเชื้อชาติของเราเป็นกษัตริย์ตลอดมา” ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์เปอร์เซียก็คือ ภาษาฟาร์ซี

ลูร์และบัคเตรีย

ทั้งสองเผ่านี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันทางด้านเผ่าพันธุ์ อาศัยอยู่ตอนกลางและใต้ของภูเขาซาโกรส พูดภาษาที่เรียกว่า ลูร์ ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับภาษาเปอร์เซีย ทั้งสองกลุ่มต่างก็นับถือศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์

พวกลูร์เป็นเผ่าพันธุ์อิหร่านที่ไม่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างเท่าไรนัก พวกเขายังคงรักษารูปร่างที่สูงใหญ่และแข็งแรง มีความสุขภาพอ่อนโยน ลูร์เป็นชนเผ่าที่เร็วร้อนที่เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมในอิหร่าน ลักษณะเดียวกับชาวอะบอริจินในออสเตรเลีย พวกลูร์อยู่ทางตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือของภูเขาซาโกรส กับทางตะวันออกเฉียงใต้ของบัคเตรีย ในกลางทศวรรษปี 1980 ลูร์ในอิหร่านมีประชากรราว 5 แสนคน อาศัยอยู่ในเมืองคอร์รัมบาดซึ่งเป็นเมืองหลวงของแคว้นลูร์สถาน แต่ก่อนปี ค.ศ. 1900 ชาวลูร์ ส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าเร็วร้อนที่ทำปศุสัตว์เลี้ยงแกะ ในช่วงระหว่างทศวรรษปี 1920-1930 รัฐบาลซาร์เรชาห์ได้พยายามบังคับให้ชนเผ่าเร็วร้อนต่าง ๆ ตั้งถิ่นฐานถาวร ซึ่งพวกลูร์

ส่วนใหญ่ก็ได้พากันอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองและตามหมู่บ้านชนบท แต่เมื่อซาร์สละราชสมบัติ เผ่าลัวร์จำนวนมากก็พากันกลับไปใช้ชีวิตเร็วร้อนดั้งเดิม

ส่วนบัคเตรียเป็นชนเผ่าที่แยกออกมาจากเผ่าลัวร์ไม่ต่ำกว่าสองศตวรรษมาแล้ว พวกเขาตั้งถิ่นฐาน อยู่บริเวณพื้นที่ตอนใต้ระหว่างแคว้นลูริสถานกับคูชีสถาน และทางตะวันตกของอิสฟาฮาน ห่างจากชายแดนอิรักเพียง 80 กิโลเมตร ชนเผ่าบัคเตรียเป็นชนเผ่าเร็วร้อนที่ปรากฏชื่อในประวัติศาสตร์อิหร่านเมื่อราวต้นศตวรรษที่ 14 มีการรวมตัวกันเป็นสมาพันธ์ของชนเผ่าในศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งความรุ่งเรืองของเผ่า มีกองทหารของสมาพันธ์และมีอำนาจศาลของตนเอง ในช่วงต้นของทศวรรษปี 1920 ซาร์แห่งปาห์เลวีสามารถเข้าไปควบคุมและสถาปนาอำนาจของรัฐบาลกลางในเขตปกครองของบัคเตรียได้ การรวมกันทางการเมืองและเศรษฐกิจส่งผลให้อำนาจของกลุ่มสมาพันธ์ชนเผ่าบัคเตรียลดลง ตลอดจนวัฒนธรรมของชนเผ่าก็สูญสิ้นไปด้วย โดยเฉพาะเมื่อโยกย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองและได้รับการศึกษาในโรงเรียนของรัฐ จนเมื่อเกิดการปฏิวัติอิสลาม ชาวบัคเตรียบางส่วนได้กลับไปใช้ชีวิตชนเผ่าเร็วร้อน ทำปศุสัตว์เลี้ยงแกะตามเดิม

บาลูจิส

เป็นชนเผ่าเล็ก ๆ ที่มีประชากรส่วนใหญ่อาศัยในแคว้นซิสถาน ะ บาลูจิสถาน มีจำนวนประมาณ 6 แสนคนในอิหร่าน เมื่อกลางทศวรรษปี 1980 พวกเขาอาศัยอยู่ในประเทศปากีสถาน และในบางพื้นที่ทางตอนใต้ของอัฟกานิสถาน เผ่าบาลูจิสในอิหร่านตั้งถิ่นฐานในที่ราบสูงมากราน และแผ่ขยายลงมาทางตะวันออกเรื่อยไปตามชายฝั่งของอ่าวโอมานจนถึงชายแดนปากีสถาน บาลูจิสพูดภาษาอินโด-อิหร่านที่ห่างไกลจากภาษาเปอร์เซีย แต่มีความใกล้ชิดกับภาษาปชตุน ซึ่งเป็นภาษาหลักของอัฟกานิสถาน รองลงมาจากภาษาอูรดู ในอดีตพวกบาลูจิสมีแต่ภาษาพูด แม้ว่าปัญญาชนชาวบาลูจิสในปากีสถานจะพัฒนาภาษาเขียนขึ้น โดยยืมอักษรอาหรับมาใช้ ชาวบาลูจิสส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามนิกายสุหนี่ ประมาณครึ่งหนึ่งของชนเผ่าเป็นพวกกึ่งเร็วร้อนหรือเร็วร้อนเลี้ยงฝูงอูฐ ส่วนที่เหลือทำอาชีพเกษตรกรรม บาลูจิสเป็นชนเผ่าที่รัฐบาลกลางไม่สามารถควบคุมได้เนื่องจากปัญหาด้านการสื่อสาร เผ่าบาลูจิสนับเป็นชนเผ่าที่ยากจนและด้อยการศึกษาที่สุดในอิหร่าน

เคิร์ด

ในอิหร่านมีประชากรชาวเคิร์ดราว 4 ล้านคน ซึ่งนับเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีมากเป็นอันดับสามรองจากเปอร์เซียและอาเซอร์ไบจัน พวกเขาอาศัยอยู่ในบริเวณภูเขาซาโกรสตามชายเขตตะวันตกที่ติดกับประเทศตุรกีและอิรัก โดยเฉพาะมีมากในแคว้นอาเซอร์ไบจันตะวันตก เคิร์ดิสถาน เคอร์มาน-ชาฮาน และอิลาม รวมถึงบางส่วนของลูริสถาน นอกจากนี้ยังอาศัยอยู่ในสหภาพโซเวียตและซีเรีย ชาวเคิร์ดในอิหร่านอาศัยอยู่ทั้งในเมืองและชนบท มากกว่าครึ่งของกลุ่มที่อยู่ในชนบทเป็นชนเผ่าเร็วร้อน ทำปศุสัตว์เลี้ยงแกะ ชาวเคิร์ดยังแพร่กระจายอยู่ในแคว้นฟาร์ส เคอร์มาน และซิสถาน ะ บาลูจิสถาน และกลุ่มใหญ่สุดประมาณ 350,000 คน อาศัยอยู่ในพื้นที่เล็ก ๆ ทางตอนเหนือของ

โคราชาน ชาวเคิร์ดมีประชากรลดลง เนื่องจากถูกรัฐบาลกดดันให้อพยพไปอยู่ทางตะวันตกของ อิหร่านในระหว่างศตวรรษที่ 17 ชาวเคิร์ดในชนบทยังคงมีลักษณะรวมกลุ่มแบบชนเผ่า แม้ตำแหน่ง หัวหน้าเผ่าจะมีความสำคัญน้อยลงในหมู่ชาวเคิร์ดส่วนใหญ่ที่อาศัยในชนบท เมื่อเทียบกับพวกที่ ยังคงเร่ร่อนอยู่ก็ตาม ชาวเคิร์ดทั้งในเมืองและชนบทส่วนใหญ่ที่อาศัยในจังหวัดอาเซอร์ไบจาน ตะวันตกและเคิร์ดิ-สถานนับถือศาสนาอิสลามนิกายสุหนี่ ขณะที่ในเคอร์มานซาฮานนับถือนิกาย ซืออะห์และนิกายย่อยอื่น ๆ นอกจากนี้มีบางส่วนที่นับถือศาสนาฮินดู

ชาวเคิร์ดเป็นชนเผ่าที่มีนิสัยมุทะลุและนิยมความรุนแรง พวกเขา มักจะต่อต้านรัฐบาลและมี ปัญหาเกี่ยวกับการจัดระบบเมืองในยุคใหม่ของรัฐ ด้วยเขาเชื่อว่ารัฐบาลพยายามที่จะกลืนชาติพันธุ์ของ เขาให้หายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ กฎหมายชาวเคิร์ดจึงเกิดขึ้นทำการต่อสู้กับรัฐบาลด้วยวิธีการต่อสู้ แบบจรรยา

ชาวเคิร์ดมีภาษาถิ่นหลากหลาย ในอิหร่านเรียกภาษาเคอร์มานจิ สามารถจำแนกออกเป็น กลุ่มสำเนียงทางเหนือและทางใต้ ภาษาเคิร์ดมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับภาษาเปอร์เซียมากกว่าเผ่า บาลูจิส และมีคำศัพท์หลายคำที่ยืมมาจากภาษาเปอร์เซีย พวกเคิร์ดในเมืองส่วนใหญ่และพวกที่ ได้รับการศึกษาสามารถพูดได้ทั้งภาษาเปอร์เซียและภาษาเคิร์ด

อาเซอร์ไบจาน

เป็นชนเผ่ากลุ่มใหญ่ที่พูดภาษาตุรกีในอิหร่าน พวกเขาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือ ของประเทศ เป็นประชากรส่วนใหญ่ที่อยู่ในพื้นที่ระหว่างทะเลสาบแคสเปียนและทะเลสาบอรูมีย์ ภาษาของอาเซอร์ไบจานที่เรียกว่า อซีรี (Azeri) มีโครงสร้างคล้ายกับภาษาที่พูดกันในตุรกี แต่มี สำเนียงพูดแตกต่างกันอย่างชัดเจน ชาวอาเซอร์ไบจานประมาณครึ่งหนึ่งอาศัยในเมือง ส่วนใหญ่อยู่ใน ทับปรีส อรุมีย์ อาร์ดาบิล ชันจาน คูฮียี และ มารากะฮ์ การใช้ชีวิตของพวกที่อยู่ในเมืองเหล่านี้ไม่มี ความต่างจากชาวเปอร์เซียทั่วไป และในหมู่ชนชั้นสูงของพวกเขาก็แต่งงานกันเอง เช่นเดียวกับการ แต่งกายของชาวอาเซอร์ไบจานในชนบทก็ไม่แตกต่างจากพวกเปอร์เซีย นอกจากนี้ส่วนใหญ่ยังนับถือ ซืออะห์อีกด้วย มีเพียงส่วนน้อยที่นับถือศาสนาบาไฮ

กัชกัย

เป็นชนเผ่าใหญ่อีกกลุ่มรองจากอาเซอร์ไบจานที่พูดภาษาตุรกี พวกเขาเป็นชนเผ่าเร่ร่อนที่ อาศัยอยู่ท่ามกลางภูเขาสูงในแคว้นฟาร์ส และในฤดูหนาวจะด่อนฝูงแกะและแพะลงมาหาหญ้ากิน ทางตีนเขาซาโกรส ทางด้านใต้และตะวันตกของชีราส เมื่อถึงฤดูร้อนก็จะโยกย้ายกลับขึ้นไปบนเขา เส้นทางคาราวะเคลื่อนย้ายของเผ่ากัชกัยค่อนข้างไกลและยากลำบากกว่าชนเผ่าเร่ร่อนกลุ่มอื่น ๆ ใน อิหร่าน กัชกัยส่วนใหญ่ นับถือซืออะห์ เสื้อผ้าการแต่งกายประจำเผ่าเหมือนกับพวกบัคเตรีย เว้นแต่ หมวกที่มีรูปร่างละม้ายหมวกของนโปเลียนแห่งฝรั่งเศส

เตอร์กมาน

เป็นชนเผ่าที่สืบเชื้อสายมาจากพวกมองโกล ซึ่งเข้าสู่อิหร่านในช่วงราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 11 พวกเขามีโครงสร้างโดดเด่นตรงที่มีโหนกแก้มสูงและตาเฉียง เตอร์กมานอาศัยอยู่ทาง ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ ทางเหนือของโคราซาน และตะวันออกของมาซันดาราน ปัจจุบัน พวกเขาส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรมและประมงตามชายฝั่ง ชาวเตอร์กมานส่วนใหญ่เป็นสุหนี่

อาหรับ

เป็นกลุ่มชนในอิหร่านที่พูดภาษาอาหรับในตระกูลภาษาเซมิติก พวกเขาส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในคูชีสถาน ตามที่ราบชายฝั่งของอ่าวเปอร์เซีย และมีส่วนน้อยที่อยู่ทางตอนกลางและตะวันออกของ อิหร่าน ชาวอาหรับประมาณ 40 เปอร์เซ็นต์อาศัยอยู่ในเมือง อย่างในอบาดาน อะห์วาซ และมัก ค้าขายกับทำงานด้านบริการ ส่วนชาวอาหรับที่อาศัยในชนบทของคูชีสถานทำกิจกรรมและประมง พวกเขานับถือชีอะห์ ส่วนที่อยู่ตามชายฝั่งของอ่าวเปอร์เซียเป็นชนเผ่าเร่ร่อน ทำปศุสัตว์ ดูแลฝูงวัว แกะ และอูฐ

อาร์เมเนียน

ชาวอาร์เมเนียนไม่ใช่มุสลิม พวกเขาพูดภาษาอินโด-ยูโรเปียนที่มีสำเนียงภาษาใกล้เคียงกับพวก เปอร์เซีย ในช่วงการปฏิวัติอิสลามปี ค.ศ. 1979 ประชากรชาวอาร์เมเนียนมีอยู่ในอิหร่านประมาณ 3 แสนคน พวกเขาอาศัยอยู่ในเตหะราน อีสฟาฮาน ทับรีซ และอาเซอร์ไบจัน ชาวอาร์เมเนียนเป็นผู้มี การศึกษา พวกเขาจัดตั้งโรงเรียนของตัวเองและมีหนังสือพิมพ์ที่เป็นภาษาของตนเองด้วย นอกจากนี้ยังเป็นผู้สนใจทำอาชีพค้าขายและงานเทคนิคต่าง ๆ พวกเขาส่วนใหญ่เป็นชาวคริสต์ นิกายกรีก-เรียน มีบ้างที่นับถือคาทอลิก โปรเตสแตนต์ และออร์ทอดอกซ์ โบสถ์และวัดของอาร์เม เนียนที่เซนต์-ทาดิอูสทางตอนเหนือของอาเซอร์ไบจันไม่เพียงเป็นสถานที่ที่ยอดเยี่ยมสำหรับการ ท่องเที่ยว แต่ยังมียอดของผู้จาริกแสวงบุญนับพัน ประชาคมชาวอาร์เมเนียนที่ใหญ่ที่สุดอยู่ใน จังหวัดจูลฟา ของแคว้นอิสฟาฮาน ซึ่งมีโบสถ์ท้องถิ่นถึง 14 แห่ง อาสนวิหาร 1 แห่ง และพิพิธภัณฑ ์ ชาวคาทอลิกแห่งเอเชีย

นอกจากนี้ก็เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่มีอยู่ไม่มากนัก เช่น อัซซีเรียน อัฟกัน รวมถึงพวกยิว ยิวคล้ายกับอาร์เมเนียนที่ยังรักษาสำเนียงภาษาและศาสนาของตนไว้ รวมกันอยู่ในเมืองใหญ่ ๆ ส่วนอัซซีเรียนอาศัยอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ นับถือคริสต์นิกายเนสโตรีเรียน สำหรับ ชาว

อัฟกัน ส่วนใหญ่หาเลี้ยงชีพด้วยการทำปศุสัตว์ เลี้ยงแกะ โดยในช่วงฤดูร้อนจะอาศัยอยู่ตามที่ราบ หุบเขาแถบทะเลสาบอูร์มียี และเมื่อก็ดูแลกับฮามาดาน พอถึงฤดูหนาวจะเคลื่อนย้ายไปอาศัยยังที่ ราบใกล้ฝั่งทะเลแคสเปียน แต่ก็มีพวกอัฟกันบางกลุ่มตั้งถิ่นฐานถาวรในพื้นที่ระหว่างเคอร์มานและ บันดาร์อับบาส ตอนใต้ของอิหร่าน ปัจจุบันประชากรชาวอัฟกันเพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากการ

อพยพหลบหนีความไม่สงบในอัฟกานิสถาน มาเกาะกลุ่มอาศัยอยู่ในค่ายผู้ลี้ภัยตามแนวชายแดน อัฟกานิสถานและอิหร่าน

หลังจากการปฏิวัติอิสลามในปี ค.ศ. 1979 รัฐบาลได้ให้สิทธิกับชนกลุ่มน้อยอย่างทัดเทียมกับประชากรส่วนใหญ่ โดยตราเป็นบทบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญของประเทศ พวกเขา มีสิทธิเสรีภาพ และอิสรภาพในการปฏิบัติศาสนกิจ การประกอบอาชีพ และการศึกษา ตลอดจนมีตัวแทนของตนเอง ในรัฐสภาอีกด้วย

บุคลิกและตัวตนของคนอิหร่าน

ด้วยความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ประเพณีวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมทางกายภาพของแต่ละถิ่น กำหนดให้ประชาชนในแต่ละเมืองแต่ละท้องถิ่นมีคุณสมบัติอันเป็นลักษณะเฉพาะ ซึ่งเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปของคนอิหร่าน เช่น คนเมืองอิสฟาฮานเป็นนักธุรกิจที่ฉลาดหลักแหลม มีวาทีศิลป์ และเป็นนักอุตสาหกรรม ขณะที่คนเมืองยาซด์เป็นเกษตรกรที่บากบั่นและทุ่มเททำงานหนัก ส่วนอาเซอร์ไบจานเป็นเมืองที่ผลิตนักการทหารและพ่อค้า สำหรับชาวเคิร์ดเป็นคนที่ไม่ยึดติดกับศาสนาและ เป็นนักต่อสู้ที่บ้าบิ่น โกลัศเคียงกับคนทาบรีสที่มีความห้าวหาญและเป็นนักสู้ ต่างจากชาวชีราสที่เป็นผู้มีอารมณ์อ่อนไหวและมีจินตนาการกว้างไกล คนเมืองนี้จึงเป็นกวีและศิลปินโดยมาก ปัจจุบัน ลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นเหล่านี้ค่อย ๆ หายไป เพราะมีการโยกย้ายถิ่นเกิดการผสมผสานมากขึ้น แต่ กระนั้นท้ายชื่อของคนอิหร่านทุกคนในปัจจุบันก็ยังบ่งบอกให้รู้ว่าเขาหรือเธอผู้นั้นเป็นคนมีถิ่นฐานมาจากเมืองใด เช่น อยาตุลเลาะห์ รุซูลเลาะห์ มุซาวิ โคมัยนี (Ayatullah Ruhullah Musavi Khomeini) เมื่อดูท้ายชื่อท่านที่มีการลงเสียง “i” นั้น แสดงให้รู้ว่าท่านอยาตุลเลาะห์มาจากเมือง โคมัย นั้นเอง

นอกจากนี้คนอิหร่านส่วนใหญ่ยังเป็นผู้มีบุคลิกนุ่มนวล สุภาพ ให้เกียรติกับผู้อื่น แต่ ขณะเดียวกันก็เคร่งครัดต่อหลักการและระเบียบวิธีการ อีกทั้งยังรักศักดิ์ศรีและเคารพในสิทธิของตนเองอย่างมาก แม้ว่าจะมีสถานะชนชั้นการทำงานที่ต่ำต้อยกว่า หากผู้มีอำนาจบังคับให้ทำหรือให้หาหนทางที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่ตน ทว่าเป็นสิ่งที่ผิดต่อหลักการแล้ว ผู้น้อยก็มักไม่ยอมปฏิบัติ แต่จะใช้คำพูดและท่าทีที่ อ่อนหวาน นุ่มนวล ทั้งไม่ปฏิเสธและตอบรับ หากผลลัพธ์สุดท้ายก็คือจะไม่มีสิ่ง ที่ร้องขอหรือถูกบีบบังคับให้เกิดขึ้น

สังคมอิหร่านแม้คนทุกผู้นามจะได้รับความเสมอภาคเท่าเทียมตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลาม แต่เป็นที่รู้กันโดยนัยว่าสังคมอิหร่านแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มชนชั้นร่ำรวย เรียกว่า khassa เป็นผู้มีการศึกษาและมาจากสายตระกูลชนชั้นกษัตริย์ ชูนนาง คหบดี ซึ่งได้รับการเคารพนับถือ มีสิทธิและอำนาจตำแหน่งทางสังคม กับอีกกลุ่มที่เรียกว่า amma เป็นชาวเมืองและชาวชนบท

ทั่วไป อย่างไรก็ตามมีบุคคลบางกลุ่มบางอาชีพที่คนอิหร่านยกย่องให้เกียรติและให้ความเคารพ โดยเฉพาะผู้ที่มีความรู้ใน สาขาต่าง ๆ ได้แก่ บรรดานักการศาสนา ครูบาอาจารย์ นายแพทย์ วิศวกร พ่อค้า และนักธุรกิจ ซึ่งความเคารพนับถือนี้ยังครอบคลุมไปถึงคนในครอบครัวของพวกเขาด้วย

ระบบการศึกษา

ด้วยเป็นคู่อารยธรรมสำคัญของโลกตะวันออกไม่น้อยกว่า 3,000 ปี ร่องรอยของความเจริญทางการศึกษาและความเป็นผู้มีการศึกษาปรากฏอยู่ทั่วไปในประเทศนี้ โดยเฉพาะที่เมืองกุม (Qum) ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางใหญ่ของการศึกษาศาสนาอิสลาม มีห้องสมุดที่เก็บหนังสือคัมภีร์เก่าแก่อายุนับร้อย ๆ ปีอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย และเมืองเตหะราน ซึ่งส่งสมัญญาชนอิหร่านไว้เกือบทุกแขนงวิชา

หลังการปฏิวัติทางศาสนาเพื่อโค่นล้มการปกครองของราชวงศ์ปาห์เลวี ในปี ค.ศ. 1979 อุดมการณ์ตามแนวทางของศาสนาอิสลามได้กลายเป็นวิธีอันสำคัญที่นำประชาชนออกจากหนทางการพึ่งพิงตะวันตกมาสู่การพึ่งพิงตนเอง เพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ประเทศชาติของตนอย่างเรียบง่าย แต่มั่นคงในศรัทธาต่อพระเจ้า

ในปี ค.ศ. 1980 อิหม่ามโคมัยนี ผู้นำจิตวิญญาณได้เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษา ซึ่งเป็นพื้นฐานหลักสำคัญในการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า กอปรกับวาระของท่านศาสนานบี มุฮัมมัด ก็ได้ชี้ชัดให้เห็นว่าการศึกษาถือเป็นหลักสำคัญของอิสลามิกชนทุกผู้ทุกนาม ดังกล่าวว่า

“จงแสวงหาความรู้ แม้จะต้องบากบั่นเดินทางไปถึงเมืองจีน” หรือ

“ จงแสวงหาความรู้ ตั้งแต่ยังเป็นทารกนอนเปลตราบกระทั่งถึงหลุมฝังศพ” (ตั้งแต่เกิดจนตาย)

เหตุนี้เองอิหม่ามโคมัยนีจึงประกาศให้มีการรณรงค์ด้านการศึกษาจริงจังและต่อเนื่อง ด้วยคำขวัญหลักที่ว่า **การเรียนและการสอนถือเป็นหนึ่งในการบูชาต่อพระผู้อภิบาล** นโยบายดังกล่าวทำให้ประเทศอิหร่านใน 10 ปีต่อมา มีจำนวนผู้รู้หนังสือเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว วงการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาก็ตื่นตัวขึ้นอย่างมากมาย

ปัจจุบันระบบการศึกษาของอิหร่านเริ่มต้นจากชั้นปฐมวัย (pre-primary) 1 ปี (ดูแลอนุบาล) ชั้นประถมศึกษา 5 ปี ซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี มัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี โดยแยกเป็น 3 แขนงย่อย คือ สายอาชีพศึกษา สายสามัญ (Theoretical Diploma) สายเทคนิค (Technical Diploma) และการศึกษาหลังมัธยมศึกษา 1 ปี ซึ่งเป็นการเรียนเพื่อเตรียมตัวเข้าเรียนในระดับมหาวิทยาลัยอีก 4 ปี หรือเลือกเรียนในสายที่เรียกว่า Open Associate Degree 2 ปี ส่วนผู้เรียนสายเทคนิคสามารถเรียนต่อเพื่อรับอนุปริญญาทางเทคนิค (Integrate Associate

Degree) อีก 2 ปี และท้ายสุด ผู้จบปริญญาสามารถเรียนต่อได้ถึงระดับปริญญาโท โดยใช้เวลาอีก 2 ปี

แผนภูมิการศึกษาของประเทศอิหร่าน

จำนวนโรงเรียน

จากข้อมูลทางการศึกษาในปี ค.ศ.1999 แสดงข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองและชนบทแต่ละระดับ แสดงให้เห็นถึงการขยายปริมาณทางการศึกษาอย่างต่อเนื่องครอบคลุมทั่วประเทศ

ระดับ	ค.ศ. 1988- 89	ค.ศ. 1997-98	ค.ศ.1998-99
อนุบาล			
จำนวนรวม(เมือง/ชนบท)	2,547	6,114	6,120
เขตชนบท	504	1,111	1,150
ประถมศึกษา			
จำนวนรวม(เมือง/ชนบท)	54,431	62,659	64,192
เขตชนบท	43,099	43,424	45,083
มัธยมศึกษาตอนต้น			
จำนวนรวม(เมือง/ชนบท)	13,405	26,697	27,414
เขตชนบท	8,234	13,357	13,958
มัธยมศึกษาตอนปลาย			
จำนวนรวม(เมือง/ชนบท)	4,398	13,151	13,790
เขตชนบท	1,147	2,807	3,109
เตรียมอุดมศึกษา			
จำนวนรวม(เมือง/ชนบท)	-	701	1,709
เขตชนบท	-	13	58
รวมทั้งหมด			
จำนวนรวม(เมือง/ชนบท)	74,781	106,658	113,225
เขตชนบท	52,948	60,223	63,358

จำนวนนักเรียน

อีกทั้งสถิติของจำนวนนักเรียนในช่วงปี ค.ศ. 1988 ถึงปี ค.ศ. 1998-99 เพิ่มขึ้นเกือบหนึ่งเท่าในทุกๆระดับ แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญและความนิยมในการศึกษาเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับมัธยมศึกษาและระดับเตรียมเข้าสู่มหาวิทยาลัย รวมทั้งการเพิ่มของจำนวนนักเรียนหญิง ดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ระดับ	ค.ศ. 1988- 89	ค.ศ. 1997-98	ค.ศ.1998-99
อนุบาล			
จำนวนรวมหญิงและชาย	177,979	204,322	220,434
หญิง	85,233	100,308	109,723
ประถมศึกษา			
จำนวนรวมหญิงและชาย	8,262,441	8,938,237	8,463,547
หญิง	3,724,812	4,217,915	2,404,875
มัธยมศึกษาตอนต้น			
จำนวนรวมหญิงและชาย	2,724,606	5,282,881	5,294,672
หญิง	1,086,056	2,401,989	2,404,875
มัธยมศึกษาตอนปลาย			
จำนวนรวมหญิงและชาย	1,573,017	3,704,655	3,919,626
หญิง	628,342	1,800,716	1,896,793
เตรียมอุดมศึกษา			
จำนวนรวมหญิงและชาย	-	199,714	366,697
หญิง	-	144,485	212,489
รวมทั้งหมด			
จำนวนรวมหญิงและชาย	12,738,043	18,329,809	18,264,947
หญิง	5,524,443	8,635,4413	8,601,747

สัดส่วนระหว่างนักเรียนและครู

สัดส่วนของนักเรียนต่อครู 1 คนโดยเฉลี่ยลดลงจากปี ค.ศ. 1988-98 จาก 32 คน ลดลงเหลือ 28.7 คน ในปี ค.ศ.1998-99 ดังปรากฏในรายละเอียดดังนี้

ระดับ	ค.ศ. 1988-89	ค.ศ.1998-99
อนุบาล	29.5	32
ประถมศึกษา	36.1	27
มัธยมศึกษาตอนต้น	27.8	29.5
มัธยมศึกษาตอนปลาย	26.8	29
เตรียมอุดมศึกษา	-	44.2
เฉลี่ย	32	28.7

นอกจากนี้ระบบการศึกษาของอิหร่านยังให้ความสำคัญแก่การพัฒนาอัจฉริยภาพของนักเรียน เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ จากข้อมูลในปี ค.ศ. 1999 พบว่า มีโรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพถึง 214 โรงเรียน และมีนักเรียนที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีแววจักริยะถึง 28,169 คน ดังรายละเอียดในตารางข้างทำยนี้

สถิติของนักเรียนในโครงการพัฒนาอัจฉริยภาพ

จำนวนโรงเรียน	มัธยมศึกษาตอนต้น	มัธยมศึกษาตอนปลาย	รวม
	81	133	214
จำนวนนักเรียน			
หญิง	5,844	8,139	13,983
ชาย	6,155	8,031	14,186
รวม	11,999	16,170	28,169

เอกสารของศูนย์วัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน ประจำกรุงเทพมหานคร ได้กล่าวถึงการให้ความสำคัญของการยกระดับคุณภาพการศึกษาของชาติหลายโครงการ เช่น การเปิดโอกาสให้สตรีเข้าสู่ระบบการศึกษา โดยร้อยละของนักเรียนหญิงต่อนักเรียนชายเพิ่มขึ้นจาก 28 เปอร์เซ็นต์ เป็น 48.7 เปอร์เซ็นต์ และมีสถิติที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาอีกหลายด้าน เช่น

จำนวนหนังสือที่ตีพิมพ์เพิ่มจาก 70 ล้านเล่ม ในปี ค.ศ. 1979 เป็น 180 ล้านเล่มในปัจจุบัน โดยมีหัวข้อเรื่องต่าง ๆ มากกว่า 900 เรื่อง

จำนวนประชากรไม่รู้หนังสือที่มีประมาณ 52.5 เปอร์เซ็นต์ ในปี ค.ศ. 1979 เหลือเพียง 20 เปอร์เซ็นต์

จำนวนสตรีที่อ่านออกเขียนได้ซึ่งเคยมีอยู่ประมาณ 25 เปอร์เซ็นต์ของประชากร ปัจจุบันเพิ่มขึ้นถึง 74 เปอร์เซ็นต์

ในปี ค.ศ. 1979 มีผู้หญิงทำงานในกระทรวงศึกษาธิการเพียง 11 เปอร์เซ็นต์ ปัจจุบันเพิ่มขึ้น 22 เปอร์เซ็นต์

จำนวนครูที่มีวุฒิต่ำกว่าประกาศนียบัตร เคยมีถึง 70 เปอร์เซ็นต์ ปัจจุบันลดลงเหลือ 35 เปอร์เซ็นต์

และในช่วงปี ค.ศ. 1997 นักเรียนอิหร่านได้ออกไปร่วมกิจกรรมแข่งขันด้านวิชาการในระดับโลกมากขึ้น โดยในปี ค.ศ. 1997 มีนักเรียนอิหร่านชนะเลิศการแข่งขันวิชาเคมี และในปี ค.ศ. 1998 ชนะเลิศการแข่งขันคณิตศาสตร์ และได้ที่ 3 ในการแข่งขันด้านฟิสิกส์

ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การจัดกิจกรรมเพื่อชักจูงใจให้เยาวชนหนุ่มสาวสนใจการอ่านหนังสือเพิ่มมากขึ้น ด้วยการจัดงานแสดงหนังสือนานาชาติทั่วประเทศถึง 11 ครั้ง จัดงานมอบรางวัลนักเขียน การแข่งขันการอ่าน ที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น ตามสถิติในปีปัจจุบันมีห้องสมุดประชาชนกระจายอยู่ทั่วประเทศถึง 1,179 แห่ง โดยมีผู้มาใช้บริการถึง 71 ล้านคน

นอกจากนี้นโยบายเรื่อง Dialogue among Civilizations ของประธานาธิบดีคาเตมี ที่มุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือร่วมกันในหมู่ประเทศที่มีอารยธรรม ยังเป็นการขยายพรมแดนแห่งการเรียนรู้ของประชาชนชาวอิหร่าน และเป็นการเปิดประตูต้อนรับมวลมิตรจากประเทศต่าง ๆ ที่นำความรู้ ความคิดมาแลกเปลี่ยนทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน บนพื้นฐานของความเคารพนับถือและการเห็นคุณค่าของแต่ละฝ่าย ด้วยแนวความคิดดังกล่าว การศึกษาจึงจัดเป็นงานหลักสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งรัฐบาลได้จัดตั้งโครงการที่มีชื่อว่า Education and Academic Affairs (EDAC) ขึ้น โดยให้เป็นส่วนงานหลักอย่างหนึ่งของศูนย์ระหว่างชาติเพื่อความเข้าใจในกลุ่มประเทศที่มีอารยธรรม (The International Center for Dialogue Among Civilizations) ดังมีเป้าหมายดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมของความเข้าใจในชนบททุกกลุ่ม
2. ทำให้ประชาชนมีความเข้าใจในวัฒนธรรมและอารยธรรม และความสัมพันธ์กับคนในชาติอื่น
3. สร้างปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในกลุ่มชนต่างรุ่น และให้การศึกษาเพื่อให้ความเข้าใจในความหลากหลายของวัฒนธรรม

4. เตรียมตัวคนรุ่นแรกของศตวรรษที่ 3 เพื่อการเผยแพร่อารยธรรมใหม่ตามยุคโลกาภิวัตน์
5. ขยายกิจกรรมทางวิชาการ ทางวิทยาศาสตร์ บนฐานของความร่วมมือกับนานาชาติ
6. กระตุ้นให้คนรุ่นใหม่ของอิหร่านไปใช้ชีวิตในต่างประเทศ ไม่ลืมรากฐานทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของตนเอง

และด้วยความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน ทำให้เกิดการสร้างสรรค์งานออกมา 3 ฝ่ายใหญ่ ๆ คือ

1. ฝ่ายการศึกษา (Department of Education)
2. ฝ่ายคนรุ่นใหม่ (Department of New Generation)
3. ฝ่ายศิลปะและวัฒนธรรม (Department of Art & Cultural Activities)

ฝ่ายการศึกษา

มีกิจกรรมที่แยกย่อยออกไปดังนี้

งานของสำนักงานการศึกษากลาง

ทำหน้าที่สร้างความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เพื่อจัดการประชุมสัมมนา จัดบรรยายทางวิชาการ จัดอภิปรายทางวิชาการในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม อารยธรรมตลอดปี

งานของสำนักงานการศึกษาระดับจังหวัด

มุ่งเน้นการทำกิจกรรม โดยจัดประชุมสัมมนาบรรยายทางวิชาการในระดับท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในอารยธรรมของนานาชาติ

งานของสำนักงานการศึกษานานาชาติ

มุ่งเน้นการจัดประชุมสัมมนาระดับนานาชาติ ทั้งในระหว่างนักวิชาการของอิหร่านและของต่างประเทศ รวมทั้งนักวิทยาศาสตร์ในต่างประเทศ

อีกทั้งมีบทบาทในการสร้างโครงการแลกเปลี่ยนนักศึกษา คณาจารย์กับ

มหาวิทยาลัยในต่างประเทศ

ฝ่ายคนรุ่นใหม่

จากการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ของสังคมอิหร่านในปัจจุบัน มีผลกระทบต่อเยาวชนคนหนุ่มสาวของอิหร่าน ในเรื่องแนวความคิด พฤติกรรม และทัศนคติ ดังนั้นการศึกษาที่จะสอนให้เยาวชนรู้จักการปรับเปลี่ยนอย่างเหมาะสมด้วยรูปแบบของการศึกษาแบบใหม่ ๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็น งานของฝ่ายจึงมุ่งเน้นส่งเสริมให้เยาวชนได้แสดงออกถึงบุคลิกภาพ ความคิดฝัน และวัฒนธรรม บนพื้นฐานทางวิชาการและความเป็นมนุษย์ โดยมีเป้าหมาย ดังนี้

- รักษา미ตรภาพของเยาวชนอิหร่านกับเยาวชนนานาชาติ
- ให้การเรียนรู้แก่เยาวชนเกี่ยวกับภาษา วรรณกรรม นิทาน การแสดง เพลง ฯลฯ

ของนานาชาติ

- จัดการประชุม จัดนิทรรศการ
- จัดพิมพ์หนังสือ วารสาร และวรรณกรรม
- ส่งเสริมสันติภาพ มิตรภาพ และจิตใจอันมีสุขของเยาวชน
- ฝึกอบรมเยาวชนให้มีสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรม

ฝ่ายศิลปะและวัฒนธรรม

เป็นที่ทราบกันดีว่าอิหร่านเป็นประเทศที่มีรากฐานทางด้านวรรณกรรม ดนตรี การวาดภาพ และงานด้านสถาปัตยกรรม ภารกิจของฝ่ายนี้จึงมุ่งเน้นการใช้ศิลปะและวัฒนธรรมเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน กิจกรรมที่ทำจึงแบ่งย่อยออกเป็น

- งานทางวรรณคดี เน้นการสืบค้นวรรณคดีโบราณ การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดี บทกวี ตลอดจนการนำมาพิมพ์เผยแพร่ใหม่
- งานด้านละครเวที เน้นการศึกษาเกี่ยวกับการแสดงละครเวที การถ่ายทอดศิลปะการแสดงละครของอิหร่าน ให้แก่เยาวชนและชาวต่างชาติ
- งานด้านทัศนศิลป์ เน้นการให้การศึกษาทั้งแนวสมัยใหม่และแนวดั้งเดิมของอิหร่าน มีการจัดนิทรรศการอย่างหลากหลายในศิลปะทุกแขนง
- งานด้านดนตรี เน้นการให้การศึกษาด้านดนตรีและใช้ดนตรีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจทั้งในและต่างประเทศ เพื่อสร้างวัฒนธรรมดนตรีที่เข้าถึงคนทุกชนชั้น
- งานหัตถกรรม รวมทั้งการอนุรักษ์ความงดงามของพรมทอมือ ซึ่งถือเป็นงานฝีมือที่ยอดเยี่ยมของอิหร่าน ตลอดจนศิลปะด้านเซรามิก การทำแก้ว แกะไม้ และอื่น ๆ
- งานด้านภาพยนตร์ จัดกิจกรรมด้านการแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องภาพยนตร์ การจัดประชุมสัมมนา และพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างผู้สร้างภาพยนตร์จากนานาชาติ
- งานด้านสถาปัตยกรรมและการวางผังเมือง โดยอาศัยความชำนาญและองค์ความรู้ที่มีมาแต่โบราณเผยแพร่ให้นานาชาติ เพื่อให้เห็นถึงความเจริญของชาวอิหร่านในด้านนี้ตั้งแต่อดีต นอกจากนี้ยังได้พัฒนาโครงสร้างทางภูมิสถาปัตยกรรมด้านสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ให้มีความกลมกลืนและเกิดผลดีทางด้านภูมิทัศน์ที่งดงามแก่เมืองและสังคมในยุคปัจจุบัน
- งานด้านสตรีและวัฒนธรรม ปัจจุบันสตรีอิหร่านแม้จะมีบทบาททางสังคมที่เท่าเทียมกันกับผู้ชาย แต่งานของฝ่ายนี้ก็ยังคงเน้นให้การสนับสนุนและส่งเสริมอย่างเป็นทางการ เพื่อเพิ่มบทบาทของสตรีในสังคม รวมทั้งการแสดงผลงานถึงคุณค่าอันงดงามทางศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี
- งานด้านการกีฬา เน้นการใช้กิจกรรมกีฬาเพื่อสร้างความสุข การมีสุขภาพพลานามัยที่แข็งแรงให้แก่ประชาชน ด้วยการส่งเสริมการเล่นกีฬาในทุกระดับ

- งานด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากอิหร่านเป็นดินแดนแห่งประวัติศาสตร์และอารยธรรมอันเก่าแก่ ทั่วประเทศจึงมีโบราณสถานมากมายที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชม งานในฝ่ายนี้จึงมุ่งจัดทัศนศึกษาให้แก่นักเรียนนานาชาติ ร่วมมือกับภาคเอกชนปรับปรุงการท่องเที่ยว รวมทั้งการพัฒนางานประเพณีของท้องถิ่นที่จะเป็นเครื่องดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวด้วย

สิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นเพียงบางแง่มุมของการศึกษาในอิหร่าน แต่ก็สามารถกล่าวได้ว่า อิหร่านประสบความสำเร็จอย่างมากในการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาคนรุ่นใหม่ ให้มีความรู้ ความคิดเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของนานาชาติบนพื้นฐานความเข้าใจซึ่งกันและกัน อย่างผู้มีอารยธรรมและมีเกียรติเท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ยังมีข้อน่าสังเกต คือ ชาวอิหร่านส่วนใหญ่นิยมศึกษาและมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษในวิชาการแขนงคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ฟิสิกส์ และเคมี จากการสุ่มถามประชากรอิหร่านที่ทำงานอยู่ในหน่วยงานต่าง ๆ จะพบว่า 2 ใน 10 คนมีอาชีพเป็นวิศวกร สถาปนิก และแพทย์

ชีวิตครอบครัว

สังคมชาวอิหร่านโดยทั่วไปมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ ไม่ปรากฏให้เห็นในลักษณะที่เรียกว่าหรูหราฟุ่มเฟือยอย่างที่เห็นในสังคมมุสลิมบางประเทศ ชีวิตที่เรียบง่ายสมถะนี้อาจเป็นเพราะเศรษฐกิจของประเทศอยู่ระหว่างการฟื้นตัวภายหลังสงครามกับอิรักที่กินเวลายาวนานหลายปี หรืออาจเป็นอุปนิสัยของชาวอิหร่านเองก็เป็นได้

อย่างไรก็ตามแม้เป็นการไปเยือนอิหร่านในช่วงเวลาสั้น ๆ เราพบว่าชาวอิหร่านให้ความสำคัญกับครอบครัวอย่างมาก ในรัฐธรรมนูญของอิหร่านเองก็ยังตราบทบัญญัติไว้ว่า “ครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคมและเป็นศูนย์กลางของความจำเริญ ตลอดจนทั้งความสูงส่งสำหรับมนุษยชาติ การประสานอุดมคติและแนวความคิดต่าง ๆ เข้าด้วยกันในการก่อรูปของครอบครัว ในฐานะที่เป็นแหล่งสำคัญที่จะทำให้พื้นฐานของกระบวนการแห่งวิวัฒนาการและการพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้สูงส่งขึ้นนั้น จึงเป็นหลักการพื้นฐานและเป็นแหล่งที่จะก่อให้เกิดหลักการต่าง ๆ เหล่านั้น ตลอดจนทั้งจักก่อให้เกิดความเป็นไปได้เพื่อการบรรลุถึงวัตถุประสงค์นี้ นั่นก็เป็นความรับผิดชอบประการหนึ่งของรัฐบาล อิสลาม...”

ด้วยเหตุนี้กฎหมายของรัฐที่สัมพันธ์กับศาสนบัญญัติหลายข้อจึงส่งเสริมให้ระบบครอบครัวของชาวอิหร่านแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งงาน การหย่าร้าง การสืบทอดมรดกหรือแม้แต่การปกครองเลี้ยงดู ว่ากันว่านับตั้งแต่การปฏิวัติอิสลามเมื่อ ค.ศ. 1979 รัฐบาลได้ให้ความสำคัญและสนับสนุนระบบครอบครัวอย่างมาก บ่อยครั้งที่รัฐให้เงินกู้กับการทำธุรกิจที่เสี่ยง หากเจ้าของธุรกิจหรือบุคคลในครอบครัวนั้นเป็นมุสลิมที่ดี หรือเคยทำคุณประโยชน์ต่อการปฏิวัติอิสลามในด้าน

โตด้านหนึ่ง ชาวอิหร่านจึงเห็นว่าญาติพี่น้องหรือบุคคลในครอบครัวมีบทบาทอย่างมากต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของครอบครัว คนในครอบครัวจึงมีหน้าที่ในเชิงปฏิสัมพันธ์ต่อกันในหลายลักษณะ เช่น การสงเคราะห์ การเยี่ยมเยียน หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ

ครอบครัวของชาวอิหร่านไม่ต่างจากครอบครัวในสังคมอิสลามทั่วไป คือ ฝ่ายชายมีบทบาทเป็นผู้นำครอบครัว ไม่ว่าจะในฐานะของสามีหรือบิดา ซึ่งทุกคนในครอบครัวต้องเชื่อฟังและคาดหวังในทางกลับกันเขาก็ต้องเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติตัว ทั้งทางด้านจิตวิญญาณ สังคม และการหาเลี้ยงคนในครอบครัว เขาจึงต้องเป็นผู้มีศีลธรรมและวินัยอันเคร่งครัด เป็นศูนย์กลางของความรัก และเป็นบุคคลที่สมาชิกในครอบครัวต้องมีภาระหน้าที่อันพึงกระทำต่อเขาด้วย

ฝ่ายชายมีหน้าที่หลักในการหารายได้เข้ามาใช้จ่ายในครอบครัวทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็ค่าใช้จ่ายส่วนตัวของภรรยา ค่าใช้จ่ายของบุตรและธิดา ค่าใช้จ่ายเพื่อดูแลสุขภาพาริชองทั้งฝ่ายภรรยาและฝ่ายตนเอง ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาของบุตร ค่าใช้จ่ายเพื่ออำนวยความสะดวกตามสมควรแก่สถานะ ฯลฯ หน้าที่เหล่านี้ถือเป็นภาระอันยิ่งใหญ่ของฝ่ายชายที่ต้องรับผิดชอบ ขณะเดียวกันฝ่ายหญิงในฐานะภรรยามีหน้าที่และภาระหลักในครัวเรือน นั่นคือการให้กำเนิดบุตรและธิดา ตลอดจนการดูแลจัดการในบ้าน แต่สิ่งสำคัญกว่านั้นก็คือ การอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาให้เติบโตขึ้นมาพร้อมกับจริยธรรมและคุณงามความดี ตามวิถีทางของบทบัญญัติแห่งอิสลามและจารีตที่งดงามของสังคม ในกรณีนี้ถือได้ว่าสตรีเป็นผู้แบกรับภาระที่ยิ่งใหญ่ของสังคม ด้วยสถาบันครอบครัวคือเสาหลักแรกเริ่มของสังคมซึ่งจะรวมตัวกันขึ้นเป็นสังคมชาติ การมีครอบครัวที่สมบูรณ์พร้อมด้วยจริยธรรมและคุณงามความดี ย่อมเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความเป็นปึกแผ่นและมั่นคงให้กับประเทศ ซึ่งท่านอยาตุลเลาะห์ โคมัยนี ก็ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “ตักแมคือห้องเรียนแรกของลูก ถ้าห้องเรียนนั้นสะอาด มีวัฒนธรรมจริยธรรมที่ดีงาม เด็กก็จะเจริญเติบโตขึ้นด้วยคุณสมบัติเช่นเดียวกัน ดังนั้นความสุขหรือความหายนะของมนุษยชาติขึ้นอยู่กับผู้หญิง”

การแบ่งบทบาทระหว่างหญิงกับชายในลักษณะนี้ดูประหนึ่งว่าผู้หญิงเป็นฝ่ายเสียเปรียบและถูกกีดกันมิให้ทำงานนอกบ้านเช่นชาย แต่ตามบทบัญญัติแห่งอิสลามและในสังคมของอิหร่านเอง ผู้หญิงมีสิทธิแสวงหาความรู้ ทำการศึกษาในมหาวิทยาลัย และมีสิทธิที่จะประกอบอาชีพได้เท่าเทียมกับบุรุษในทุกระดับชั้นของสังคม หากไม่ได้ขัดต่อบทบัญญัติแห่งอิสลามหรือจริยวัตรที่ท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวไว้ แต่สตรีอิหร่านก็ตระหนักถึงหน้าที่ในฐานะมารดาที่จะอบรมเลี้ยงดูบุตรและธิดาให้เติบโตขึ้นอย่างมีคุณภาพ หญิงชาวอิหร่านส่วนใหญ่จึงเลือกภาระในการอบรมเลี้ยงดูบุตร เพื่อให้อยู่ในกรอบของจริยธรรม คุณความดีตามหลักการแห่งศาสนบัญญัติ เพื่อเด็ก ๆ จะเติบโตขึ้นอย่างมีคุณภาพในสังคมมากกว่าที่จะเลือกทำงานนอกบ้าน

นอกจากนี้ชาวอิหร่านยังให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวในสังคมเครือญาติและบรรดามิตรสหาย ด้วยการไปเยี่ยมเยียนและไปมาหาสู่ระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอ เช่น ถ้า

อาศัยอยู่ในเมืองเดียวกันก็จะไปเยี่ยมเยียนกันสัปดาห์หรือสองสัปดาห์ครั้ง แต่ถ้าอยู่ในย่านใกล้เคียงกันมักจะไปพูดคุยทานน้ำชากันบ่อยครั้ง ความสัมพันธ์ฉันท์ญาติพี่น้องจึงเหนียวแน่น เช่นเดียวกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่มีกิจกรรมทำร่วมกันสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะเป็นการเล่นกีฬา ออกกำลังกาย พักผ่อนนอกสถานที่ร่วมกัน ในวันหยุดสุดสัปดาห์และวันหยุดต่าง ๆ เราจึงเห็นชาวอิหร่านพาครอบครัวไปเที่ยวพักผ่อนตามสวนสาธารณะกันอย่างเนืองแน่น ห้างร้านส่วนใหญ่ก็จะพากันปิดดำเนินการครึ่งวัน เพื่อให้ผู้ค้าขายมีเวลาสำหรับครอบครัวเช่นกัน สังคมอิหร่านจึงเป็นสังคมที่มีความเป็นปึกแผ่น และพบปัญหาครอบครัวน้อยมาก ไม่ว่าจะเป็นการหย่าร้างหรือครอบครัวแตกแยก

ปัจจุบันแม้กระแสนิยมแบบตะวันตกนิยมในสังคมอิหร่านจะทวีความรุนแรงมากขึ้น แต่สายสัมพันธ์แห่งวิถีครอบครัว ความเชื่อ ความศรัทธาที่ดั้งเดิม ยังคงเป็นปราการสำคัญที่ปกป้องและหล่อลื่นอิทธิพลดังกล่าวไว้ได้ในระดับหนึ่ง และการให้ความสำคัญต่อครอบครัว ตลอดจนการอบรมบ่มพื้นฐานของศาสนา ทำให้สังคมส่วนใหญ่ของชาวอิหร่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนรุ่นหนุ่มสาว แม้จะมีความคิดเห็นที่เป็นตัวของตัวเอง แต่ยังคงให้ความสำคัญและผูกพันกับคำแนะนำและคำตักเตือนของผู้อาวุโสกว่า ซึ่งลักษณะดังกล่าวปรากฏชัดในการเลือกคู่ครองของคนหนุ่มสาวในสังคมอิหร่านปัจจุบัน

ในอดีตการเลือกคู่ครองของคนหนุ่มสาวมักถูกมองว่ามีลักษณะการคลุมถุงชน คือเป็นบทบาทของครอบครัวหรือบิดามารดาของทั้งสองฝ่ายเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงสิทธิในการเลือกคู่ครองยังเป็นของคนหนุ่มสาวโดยตรง โดยที่ผู้ปกครองหรือบิดามารดา หรือญาติผู้ใหญ่เข้ามามีส่วนร่วมในการเลือกสรร แนะนำ ชี้แนะให้แก่หนุ่มสาวเท่านั้น ส่วนหน้าที่ในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายยังคงเป็นเอกสิทธิ์ของหนุ่มสาวโดยสมบูรณ์ ปัจจุบันชายและหญิงมีเสรีภาพในการคบหากันมากกว่าอดีตแต่อย่างไรก็ตามสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เคร่งครัดและมีระเบียบแบบแผน ยังเป็นตัวควบคุมมิให้เกิดปัญหาลักษณะชิงสุกก่อนห่ามหรือการผิดจรรยาบรรณทางเพศของสังคม อันนำไปสู่กระบวนการแต่งงานที่ถูกต้องและมีระบบ

คู่ครองและการแต่งงาน

การแต่งงานของชาวอิหร่านเป็นไปตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ ขณะที่ชนในศาสนาอื่น ๆ เช่น เป็นคริสเตียน ยิว ไชโรแอสเตอร์ ก็ได้รับการยกเว้นในปฏิบัติตามศาสนบัญญัติของตน ก่อนการปฏิวัติอิสลามกฎหมายกำหนดอายุของคู่แต่งงานต้องอยู่ในวัยคือ หญิงอายุ 18 ปี และชายอายุ 21 ปี แม้ว่าในทางปฏิบัติคู่แต่งงานส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นกลางของสังคมเมือง และตามชนบทมักแต่งงานในวัยที่ต่ำกว่าที่กำหนด ดังนั้นหลังจากการปฏิวัติอิสลามรัฐบาลได้ออก

กฎหมายกำหนดอายุคู่แข่งงานให้ต่ำลงคือ ผู้ชายอายุ 15 ปี ส่วนผู้หญิงอายุ 13 ปี โดยการแต่งงานต้องได้รับการอนุญาตจากบิดา เภทอายุที่ต่ำลงนี้ก็เนื่องจากรัฐบาลส่งเสริมและช่วยเหลือให้เกิดการสร้างครอบครัวเร็วขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับศาสนบัญญัติของอิสลามและความเป็นจริง

โดยปกติการตัดสินใจเลือกคู่ครองของชาวอิหร่านยังยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติแต่เดิม คือนิยมทำการสมรสกันในหมู่เครือญาติพี่น้อง (ซึ่งมีแค่บุคคลที่ไม่ได้รับการอนุมัติตามหลักการศาสนา เช่น บุคคลที่อยู่ในสายเลือดเดียวกัน ฯลฯ) เพราะญาติย่อมรู้จักกันและกันได้ดีกว่า อันจะส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติแน่นแฟ้นขึ้น อีกทั้งการดำเนินชีวิตสมรสก็จะมั่นคง ลดทอนปัญหาการหย่าร้างได้ง่าย เนื่องจากมีญาติผู้ใหญ่สามารถให้คำชี้แนะและช่วยลดข้อขัดแย้งระดับปัญหาดังกล่าว

หลังจากชายหนุ่มเลือกคู่ครองได้แล้วและตัดสินใจจะแต่งงาน บิดามารดาของฝ่ายชายก็จะดำเนินการตามขั้นตอนคือ ไปพูดคุยทำการขอร้องจากบิดามารดาของฝ่ายหญิง หากฝ่ายหญิงและผู้ปกครองมีความสนใจตอบรับ ก็จะเจรจาตกลงเรื่องสินสอด ของหมั้น และมะฮัร ที่จะมอบให้แก่เจ้าสาว และครอบครัวในเวลาแต่งงาน มะฮัรมีใช้ของหมั้นที่เป็นสิ่งซึ่งมอบให้ฝ่ายหญิงเพื่อแสดงว่าจะมาแต่งงานต่อไป และไม่ใช้สินสอดที่เป็นเงินทองซึ่งฝ่ายชายให้แก่บิดามารดาฝ่ายหญิง เพื่อชดเชยการสูญเสียของครอบครัวฝ่ายหญิง แต่มะฮัรคือสิ่งของหรือเงินที่มอบให้หญิงที่จะแต่งงานและเป็นสิทธิอันชอบธรรมของเธอโดยเฉพาะ ไม่ใช่ของพ่อแม่ เพื่อเป็นเสมือนของกำนัลที่แสดงถึงความรักให้เกียรติแก่สตรี และที่สำคัญเป็นหลักประกันเรื่องทรัพย์สินให้แก่ฝ่ายหญิง หากมีข้อผิดพลาดในชีวิตคู่

เมื่อสองครอบครัวตกลงเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ฝ่ายชายและหญิงจะผ่านกระบวนการเลือกสรรที่ เรียกว่า คอสติการี (Khastikaree) อันเป็นช่วงเวลาต่างฝ่ายใช้เวลาเรียนรู้คบหาทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน ภายใต้การดูแลของครอบครัวทั้งสองฝ่าย ซึ่งอาจกินเวลา 3 เดือนถึง 1 ปี ก่อนกำหนดพิธีหมั้นและแต่งงานในที่สุด ช่วงเวลาดังกล่าวนี้ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายและหนุ่มสาว โดยเฉพาะฝ่ายหญิงมีสิทธิที่จะกำหนด เงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อปกป้องสิทธิของตนโดยมีการบันทึกไว้เป็นพันธสัญญาระหว่างทั้งสองฝ่าย และถือเป็นเงื่อนไขที่จะต้องปฏิบัติตามนั้นโดยมีผลทางกฎหมายอิสลามด้วย ซึ่งได้ถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญเพื่อปกป้องสิทธิของฝ่ายหญิง สัญญาดังกล่าวจะถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรโดยนายทะเบียนประจำท้องถิ่น ณ สำนักงานทะเบียน ดังนั้นฝ่ายหญิงจำเป็นจะต้องตระหนักถึงสิทธิของตนเองในทุก ๆ ทางก่อนเข้าพิธีสมรส

นอกจากนี้ก่อนการแต่งงานคู่บ่าวสาวยังต้องมีใบประกาศรับรองว่าผ่านการอบรมเรื่องการวางแผนครอบครัวมาแล้ว มิเช่นนั้นก็ไม่อาจทำการสมรสได้ ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงปลายของทศวรรษปี 1980 รัฐบาลมีนโยบายที่จะชะลออัตราการเกิดของประชากรที่ทวีจำนวนเพิ่มมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการสนับสนุนให้หญิงอิหร่านมีลูกมาก ๆ ในช่วงหลังการปฏิวัติ ดังนั้นในปี ค.ศ. 1989 รัฐบาลจึงมี

การรณรงค์วางแผนครอบครัวและในปี ค.ศ. 1994 ก็เปิดคอร์สอบรมเรื่องการคุมกำเนิดให้กับคู่สมรส ทั้งนี้ได้รับการเห็นชอบจากรัฐสภาและการสนับสนุนจากอยาตุลเลาะห์ คามาเนอี ผู้นำทางด้านจิตวิญญาณของชาวอิหร่านปัจจุบัน ที่ให้คำวินิจฉัยอันไม่เป็นการกระทำที่ขัดต่อหลักศาสนา ดังนั้นในปี ค.ศ. 1998 กระบวนการการวางแผนครอบครัวจึงเป็นที่นิยมในหมู่ชาวอิหร่าน และมีคลินิกให้คำปรึกษาการวางแผนครอบครัวของรัฐเกิดขึ้นกระจายทั่วประเทศไม่น้อยกว่า 28,000 แห่ง ยังไม่นับรวมคลินิกของเอกชน

สำหรับในส่วนของวันสมรส การจัดงานจะถูกแยกออกเป็นฝ่ายชายและฝ่ายหญิงตามระบบของสังคม โดยฝ่ายหญิงและฝ่ายชายจะจัดการเลือกตัวแทนในการดำเนินพิธีตามหลักการของศาสนา ซึ่งเรียกว่าการกล่าว “อักดิ นิเกาะห์” (Agdi-Nigah) ที่หมายถึงการประกาศเจตนารมณ์ตามศาสนบัญญัติในการเป็นสามีภรรยาต่อกัน ส่วนใหญ่แล้วตัวแทนที่แต่ละฝ่ายเลือกเพื่อกระทำพิธีการดังกล่าวนั้นจะเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในทางศาสนา เพราะในขั้นตอนนี้มีความละเอียดอ่อนและผูกพันทั้งในแง่ของกฎหมาย สังคม และเงื่อนไขของศาสนาด้วย ดังนั้นจึงต้องมีเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ได้รับเชิญมาลงนามเพื่อเป็นสักขีพยาน หลังจากเสร็จสิ้นพิธีการแล้วจึงเป็นการเฉลิมฉลองการสมรสซึ่งมักจัดขึ้นตามสมควรแก่ฐานะ

สำหรับการอนุญาตให้มีภรรยาได้ 4 คนตามศาสนบัญญัติของอิสลามนั้น มีพื้นฐานที่มาจากสภาวะทางสังคม ซึ่งสังคมของชาวโลกส่วนใหญ่ก่อนการมาถึงของอิสลามทราบจนถึงปัจจุบัน เป็นสังคมที่บรรดาบุรุษเพศมีภรรยาหลายคน ทั้งในสังคมของชาวตะวันตกและตะวันออก โดยมีได้มีกฎเกณฑ์หรือกติกาใด ๆ มารองรับ ชำร่วยไปกว่านั้นในสังคมยุคใหม่ นับตั้งแต่ศตวรรษที่แล้วเป็นต้นมา ได้ถูกสร้างให้รูปแบบของการมีภรรยาเพียงคนเดียวเป็นรูปแบบมาตรฐานในสังคมยุคใหม่ อันเกิดขึ้นมาจากแนวคิดของโลกตะวันตก กฎเกณฑ์ดังกล่าวได้ถูกสร้างขึ้นมาครอบสังคมมนุษย์ และเป็นเหตุผลผลักดันให้การมีภรรยาหลายคนกลายเป็นสิ่งนอกกฎหมาย และอยู่ในมุมมืดของสังคมที่ต้องซ่อนเร้น ทำให้สภาวะที่เป็นปัญหาดั้งเดิมของสังคมที่ยังไม่ได้รับการเยียวยา กลับมีอาการหนักขึ้น จำนวนของบุตรนอกกฎหมายหรือบุตรนอกสมรสทวีจำนวนเพิ่มมากขึ้น บรรดาเด็กเหล่านั้นได้ถูกกีดกันออกจากความอบอุ่นของครอบครัว ออกจากสภาวะการสืบทอดมรดก ถูกห้ามเหยียดจากสังคม และถูกกีดกัน ออกจากสิทธิตามกฎหมายต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้เองอิสลามจึงคำนึงถึงสิทธิของเด็กผู้บริสุทธิ์ที่เกิดมาในโลกด้วยการกระทำของผู้ใหญ่ ภายใต้เงื่อนไขของการมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน ด้วยการอนุมัติให้การมีภรรยาเกินกว่าหนึ่งคนเป็นสิ่งที่ถูกอนุมัติ และให้สิทธิที่เท่าเทียมกันกับบุตรที่เกิดมาไม่ว่าจากภรรยาคนใดก็ตาม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการนำเด็กที่อยู่นอกระบบของสังคม เข้ามาสู่ระบบที่ถูกต้องชอบธรรมแห่งกฎหมายอิสลาม

นอกจากนี้ในศาสนบัญญัติของอิสลามนิกายชีอะห์ยังอนุมัติให้มีการแต่งงานแบบชั่วคราวหรือแบบมีเงื่อนไขที่เรียกว่า “มุตอะฮ์” (Muttah) หรือ “ซีเกาะห์” (Segeh) โดยคู่หนุ่มสาวสามารถตก

ลงที่จะใช้ชีวิตร่วมกันฉันท์สามีภรรยาโดยมีเงื่อนไขเรื่องเวลา ซึ่งสามารถกำหนดเวลาได้ช่วงสั้น ๆ ไปจนถึงกำหนดเวลาที่ยาวถึง 99 ปีก็ได้ การสมรสแบบมีเงื่อนไขเวลานี้มีข้อกำหนดคือ ทั้งฝ่ายชายและหญิงจะต้องบรรลุนิติภาวะแล้ว และได้อยู่ภายใต้การปกครองของพ่อแม่หรือผู้ปกครอง อีกทั้งทั้งคู่จะต้องมีข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันอย่างชัดเจน พร้อมกับสามารถกล่าว “ประโยค” ที่แสดงถึงการยอมรับการเป็นสามีภรรยาในภาษาอาหรับได้อย่างถูกต้องชัดเจน หากไม่สามารถกล่าวได้ก็ต้องให้ “นักการศาสนา” หรือ “ผู้รู้” เป็นผู้กระทำให้ การสมรสลักษณะดังกล่าวนี้ก็มีเหตุผลหลัก เช่นเดียวกับการอนุมัติให้มีภรรยามากกว่า 1 คน นอกจากนี้ไม่มีข้อจำกัดถึงจำนวนคนที่จะสามารถมุดอะฮ์ และบทบัญญัติในกฎหมายยังได้รับรองสิทธิของบุตรที่เกิดจากการสมรสแบบชั่วคราวอีกด้วย อย่างไรก็ตามชาวอิหร่านส่วนใหญ่ไม่นิยมแต่งงานในลักษณะนี้ ด้วยเห็นว่าการแต่งงานสร้างครอบครัวเป็นเรื่องที่ต้องไตร่ตรองอย่างรอบคอบ และมั่นใจต่อการมีสัมพันธ

ในช่วงระหว่างการปกครองของซาห์ แม้ตามหลักศาสนาจะอนุมัติการมีภรรยาหลายคน แต่รัฐบาลซาห์พยายามขัดขวางข้อกำหนดดังกล่าวด้วยการออกกฎหมายที่เข้มงวด เช่น ต้องได้รับการอนุญาตจากภรรยาคนแรกก่อนที่จะมีการเซ็นใบสมรสกับภรรยาคนที่สอง เป็นต้น แต่ในทางปฏิบัติการแต่งงานในหมู่ญาติพี่น้องก็มีการต่อต้านการมีภรรยาหลายคน ด้วยการกดดันผู้ชายมิให้มีภรรยาคนที่สองอยู่แล้ว หลังการปฏิวัติอิสลามข้อกำหนดดังกล่าวที่ขัดต่อศาสนาได้รับการยกเลิก แต่กระนั้นชายชาวอิหร่านส่วนใหญ่ก็มักมีภรรยาคนเดียว ด้วยการมีภรรยาได้เกินหนึ่งคนนั้นตามศาสนบัญญัติกล่าวว่า “ฝ่ายชายจะต้องสามารถเลี้ยงดูภรรยาและครอบครัวที่มีมากกว่าหนึ่งนั้นได้อย่างเท่าเทียมกัน และต้องให้ความเสมอภาคกับภรรยาและครอบครัวที่มีเพิ่มมากขึ้นด้วย” กรณีแห่งความยุติธรรมและความสามารถในการเลี้ยงดูกลายเป็นกรอบในการกำหนดให้เฉพาะผู้ที่มีฐานะดีเท่านั้นที่จะสามารถปฏิบัติตามศาสนบัญญัติ ขณะเดียวกันเป็นการกระจายความมั่งคั่งของคนหนึ่งคน ให้มีภรรยารับผิดชอบเลี้ยงดูสตรีที่อยู่ในฐานะด้อยกว่าและต้องการการดูแลที่มีผลครอบคลุมไปถึงบุพการีฝ่ายหญิงด้วย ถือได้ว่าวิถีดังกล่าวเป็นการนำสังคมมนุษย์เข้าสู่วิถีทางแห่งความถูกต้อง ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการดูแลซึ่งกันและกันในทางสังคม

การหย่าร้าง

ดังที่กล่าวเบื้องต้นว่าประเทศอิหร่านปัจจุบันเป็นประเทศที่ยึดถือธรรมเนียมการปกครองตามหลักกฎหมายอิสลามที่สอดคล้องกับคัมภีร์อัลกุรอาน และจารีตประเพณีที่อิงตามจริยวัตรของท่านศาสดามุฮัมมัด ชนชาวอิหร่านจึงมีความสัมพันธ์ทางครอบครัวและวงศ์วานที่เข้มแข็ง ด้วยสายสัมพันธ์อันดี งามทั้งสองประการนี้เองที่ได้สร้างสภาวะทางสังคมที่เหมาะสมแก่การดำรงอยู่ตามรูปแบบของครอบครัวที่ดี ทำให้สถิติการหย่าร้างในสังคมชาวอิหร่านมีน้อยกว่าประเทศอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม

ก็ตามหากมีเหตุแห่งการหย่าร้างเกิดขึ้น ครอบครัวของทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะเป็นตัวที่ช่วยประสานกันในเรื่องต้นไม้มให้เกิดการหย่าร้าง หากถึงที่สุดแล้วชายและหญิงไม่พึงประสงค์จะใช้ชีวิตร่วมกันต่อไป โดยที่ญาติทั้งสองฝ่ายไม่อาจทัดทานได้แล้ว จะมีการตกลงเงื่อนไขต่าง ๆ และกำหนดหน้าที่ของแต่ละฝ่ายอย่างชัดเจนในระหว่างญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย โดยยึดถือตามข้อตกลงและเงื่อนไขที่ได้กำหนดไว้ก่อนการสมรสเป็นบรรทัดฐานสำคัญ โดยฝ่ายชายจะต้องถือปฏิบัติตามเงื่อนไขดังกล่าว แม้จะมีได้เป็นไปตามบทบัญญัติทางศาสนาก็ตาม

อย่างไรก็ดีหากมิได้มีการระบุไว้ชัดเจนในสมรส (Ghobaleh) ในเบื้องต้นฝ่ายชายยังคงจะต้องจ่ายค่าเลี้ยงดูให้กับฝ่ายหญิงจนกว่าฝ่ายหญิงจะแต่งงานใหม่ อีกทั้งยังคงต้องจ่ายค่าเลี้ยงดูบุตรจนกว่าบุตรจะมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ และจะมีการแบ่งสินสมรสตามที่ได้ตกลงกันไว้ในสมรส ทะเบียนสมรส หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมิได้ปฏิบัติตามก็สามารถที่จะยื่นเรื่องฟ้องร้องศาลให้บังคับตามข้อตกลงได้

ในเรื่องสถานะของหญิงหม้าย โดยทั่วไปจะได้รับการดูแลและให้เกียรติจากสังคมพอสมควร อีกทั้งรัฐยังให้การเกื้อหนุนดูแล โดยจัดลำดับดังต่อไปนี้

- หญิงหม้ายที่เกิดจากสามีเสียชีวิตในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่ เช่น เป็นข้าราชการทหารที่เสียชีวิตในหน้าที่และสงคราม ในกรณีนี้หญิงหม้ายจะได้รับสิทธิพิเศษในการเลี้ยงดูและได้รับการอำนวยความสะดวกในทางสังคมอย่างสูงสุด ทั้งบุตรจะได้รับการสงเคราะห์จากภาครัฐให้ได้รับการศึกษาจนถึงระดับสูงสุด

- หญิงหม้ายที่ถูกสามีทอดทิ้งหรือสามีเสียชีวิตโดยปกติ มักยังคงอยู่ในระบบครอบครัวรวมอาศัยอยู่กับพ่อแม่ จะได้รับการอนุเคราะห์สิทธิพิเศษในด้านต่าง ๆ จากภาครัฐ เช่น ได้รับการอุดหนุนจากภาครัฐด้านค่าครองชีพพื้นฐาน เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้สถานภาพของหญิงหม้ายในสังคมอิหร่านไม่ว่าจะกรณีใด ๆ ก็ตาม จะมีฐานะที่ค่อนข้างได้รับการดูแลเป็นอย่างดีทั้งทางตรง (ครอบครัวและวงศ์ญาติของตนเอง) และทางอ้อม (ได้รับการอุดหนุนจากภาครัฐ) จึงถือได้ว่าหญิงหม้ายในสังคมอิหร่านมีสถานภาพที่ดีและได้รับความคุ้มครองด้านสิทธิในระดับมาตรฐานสากล

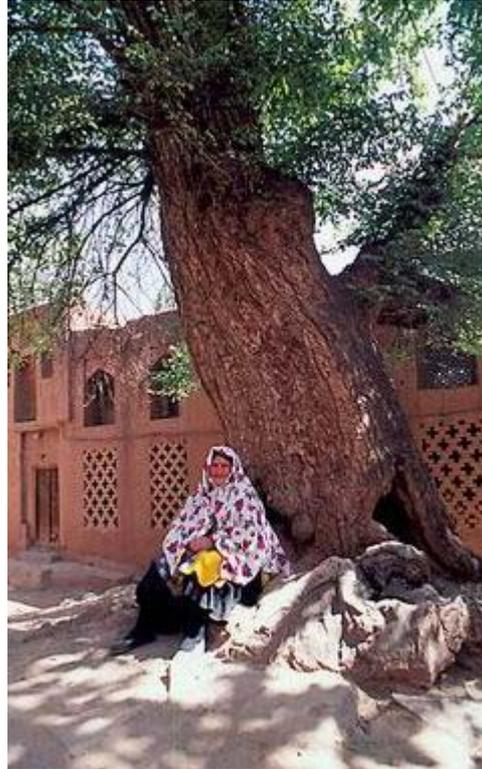
แม้อิหร่านจะประกอบด้วยกลุ่มชนหลากหลายเผ่าพันธุ์ แต่ศาสนาอิสลามเป็นเสมือนแกนกลางที่หล่อหลอมวิถีแห่งการดำรงชีวิตของชาวอิหร่านให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และภายใต้ความเข้มแข็งของระบบครอบครัวของชาวอิหร่าน ส่งผลให้สังคมอิหร่านเป็นสังคมที่สงบ มีชีวิตอย่างเรียบง่าย เอื้ออาทรและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ระหว่างกัน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นเช่นเดียวกับที่สังคมไทยในอดีตเคยมี

บรรณานุกรม

1. ธเนศ ชวงพิชิต. “ภาษาเปอร์เซียในสังคมสยาม,” ใน *อิหร่าน: ภูมิลักษณะ ประชาชน และวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชียศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และ ศูนย์วัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน, 2544.
2. ไรวาน อรุณรังษี. *อิหร่าน อยู่นั่งอารยธรรม*. (กรุงเทพฯ: ศูนย์วัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน, 2544).
3. ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, รศ. ดร.. “การศึกษาของอิหร่าน: มองผ่านจากผ้าสีดำ,” ใน *อิหร่าน: ภูมิลักษณะ ประชาชน และวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชียศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และศูนย์วัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน, 2544.
4. เสาวณีย์ จิตต์หมวด, ผศ.. *วัฒนธรรมอิสลาม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายน้ำ, 2535).
5. อาเยตุลลอฮ์ อิบรอฮีม อามินี. *การเลือกผู้ครอง*. แปลโดย เซค ชัยนุลอาบิตีน ฟินดี. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร, 2540).
6. จากประสบการณ์จริงในการดำเนินชีวิตในประเทศอิหร่าน นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1976-1986 และได้สัมผัสกับสตรีชาวอิหร่าน จึงมีความรู้พื้นฐานเรื่องครอบครัวชาวอิหร่านเป็นอย่างดี
7. Annual Report of Ministry of Education Iran (1979-1999) In Persian Language.
8. Husein Nasr, Dr.. *Islamic Science & Civilization*. U.S.A. : Temple University U.S.A., 1982.
9. Wright, Robin . *The Last Great Revolution Turmoil and Transformation in Iran*. (New York: Vintage Books, 2001).
10. http://www.iranchamber.com/education/articles/educational_system.php
11. <http://www.1upinfo.com/country-guide-study/Iran>
12. “The Iranian Education System”, [Online Available]:

สตรีชนบทชาวเติร์กในแคว้นอาเซอร์ไบจานตะวันตก
ด้วยเสื้อ

สตรีชาวอะบิฮอนห์แต่งกาย

ผ้าอันมีสีสันสดใส แตกต่างจากสตรี
ชาวอิหร่านในเมืองใหญ่ ๆ ที่มักนิยม
สวมชาดอร์และคลุมฮิญาบด้วยผ้าสีดำ

กอกักยี้เป็นชนเผ่าดั้งเดิมของประเทศอิหร่าน เปรียบได้กับชนเผ่าอะบอริจิน